



ARGUS

De verdwenen
miljoenen van Kuifje.
28

Elfde Gebod

Kinderen serieus nemen?
Bach beluisteren?
Verplicht genieten? 8

Taaldokter 2023

Een jaar van tekstueel
grensoverschrijdend
gedrag.
12

Mannetjes- maker

Kolderieke capriolen
rond opzienbarende
film. 10

Kom (nog eens) kijken
in Amsterdam! 2



Stiekem extra dik!

Over Hella Haase & de BVD,
Bernard Canter & zijn vermomming,
een naakt & de douane,
Poets & de onbevangenheid
plus de worsteling van een complotdenker.

13 t/m 22

Kerstdis

'In wijsheid schuilt veel droefenis.'
Het Schriftwoord blijkt maar al te waar:
wij worden wijzer, ieder jaar
met minder monden rond de dis.

Wij spreken er niet over waar
wat dierbaar was verdwenen is,
maar koesteren een stil gemis
dat allen weten van elkaar.

En elk jaar schuiven wij weer aan,
de vreed gekrompen vriendenkring,
en heffen als vanouds het glas

op alles wat voorbij moet gaan
en alles wat nooit overging,
op wat er wordt, en wat er was.

JEAN PIERRE RAWIE

Victor Segalen

Wie de Ander snapt, snapt
zichzelf. 26

Je t'aime

Sancties van geshockeerde
Juliana. 6

MICHEL WIDDEVELD



Loïs 'Voelt als oplichting, is het niet.'	2
Biblebelt Overheid gewantrouwd.	4
Taal Jodenkoek en christenmens.	5
Guyana Suriname in lastig parket.	7
Verweesd Kees met een C.	23
Libanon De bom tikt altijd.	24
Israël Woede vermengt zich met wraak.	25
Antoon de Graaf Begrip voor de muiters?	29
Rosenboom Doorgaan Thomas!	30
Bouquinistes De laatste keer.	31
Heiligen Aan de maaltijd.	32

Dit is ons traditioneel extra
dikke Kerstnummer waarna
we, even traditioneel, een
nummer overslaan. De volgende
Argus verschijnt op 17 januari.

Gedachten bij de winterstop

Aan contemplatie zullen wij van *Argus* niet ten onder gaan, maar nu en dan, zo vlak voor de winterstop bijvoorbeeld, willen wij ook wel eens in gedachten verzonken raken.

In maart gaan we de achtste jaargang in. Daar hadden de sceptici niet op gerekend. Een krantje grotendeels volgeschreven door oudere journalisten die zo nodig van zich moesten laten horen, wie zat daarop te wachten?

Ach, we moesten helemaal niet zo nodig. Het leek ons vooral zo genoeg-

lijk, een blad te maken zonder de hete adem van een afdeling marketing in de nek. Louter voor het plezier. Liberaal, naar links leunend, het is niet anders. Maar als rechts ook eens relativerend uit de hoek wil komen: graag.

Veel geschiedenis, kleine geschiedenis inbegrepen, daar hebben wij, kennelijk anders dan de collega's bij wat wij maar de reguliere pers noemen, meer verstand van dan van de toekomst. Een brug slaan naar de 'andersdenkenden' is niet onze eerste taak. Jammer ook dat ze vaak zo beroerd schrijven. Maar we zijn wel in ze geïnteresseerd, niet voor niets hebben we dit nummer een uitgebreid interview met een avontuurlijke complotdenker.

We berijden wel eens stokpaardjes. Dat we het de laatste tijd wel heel veel over Gerard Reve hebben, is vooral onze nieuwe redacteur Frank van Dijl aan te rekenen. Maar wij denken dat het nog aardig is.

Kortom, we gaan prettig door, onze conflicten in ruim zeven jaar zijn te tellen op een houthakkershand.

Ondertussen hebben we de lezers wel nodig. Op een mecenas rekenen we niet, de drukker moet worden betaald en er zijn zelfs medewerkers die een treinkaartje declareren. Dus blijf ons alsjeblieft trouw. Dank! En een geschenkabonnement is via arguspers.nl zo te regelen, nog voor de Kerst.

We wensen u genoeglijke feestdagen.

REDACTIE ARGUS



Hoofdredactie Paul Arnoldussen en
Eindredactie Rudie Kagie
Bert Brevoord,
Ingrid Brouwer
en Paul Westink
Redactie Mark Blaise,
Martje Breedt Bruijn,
Frank van Dijl,
John Jansen van Galen,
Kasper Jansen en
Michaja Langelaan
Webredacteur Erik van Erp

Vormgeving
Letter logo
Organisatie
Uitgever

Druk

Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op
www.facebook.com/argusopiniekrant/

Versijnt tweewekelijks

APG Diemen

Abonneren kan via de site www.arguspers.nl
Abonnementenservice tel.: 088-1102043
Volg ons op
www.facebook.com/argusopiniekrant/

APG Diemen

Facebook als crimesite

door RUDIE KAGIE

Het is nog winter, maar bij de firma Loïs Amsterdam vliegt de voorjaarscollectie nú al de deur uit met 'kortingen tot wel zeventig procent'. Een 'grijs retrovest voor heren' van oorspronkelijk € 129,99 kost € 59,99, een 'chique grijze boot-halstrui voor dames' kelderde van € 299,99 naar € 89,99. Op zijn website stelt de prijsvechter zich voor: 'We hebben een kantoor in Amsterdam. (...) We bieden ook digitaal thuiswerk en in deze moeilijke economische tijden hebben we honderden Nederlanders in dienst om ons te helpen. U weet dat uw aankoop belangrijk is en dat u hardwerkende Nederlanders steunt.'

Loïs Amsterdam adverteert intensief op Facebook en andere sociale media. Wie de moeite neemt om de naam van het bedrijf in te tikken op de consumentensite Trustpilot.com, stuit

op tientallen, uitsluitend woevende reacties. Conclusie: stink er niet in, dit is pure oplichterij. Loïs Amsterdam is een van de vele neponderneminkjes die vanuit China inspelen op de begeerte van een even hebbertig als goedgelovig publiek. Wie geld overmaakt, ontvangt in het beste geval een inferieur vod dat niet lijkt op het bestelde product. Veelal incasseert het bedrijf zonder ooit van zich te laten horen. Rare zaak.

Facebook pleegt haastig in te grijpen zodra gebruikers zich in woord of beeld onwelvoeglijk uitlaten, maar voelt zich niet verantwoordelijk voor het doorgeven van reclameboodschappen van Chinese criminelen. "Die bedrijfjes zijn juridisch vrijwel niet aan te pakken omdat ze nergens staan ingeschreven," zegt Dirk Visser, hoogleraar intellectuele eigendom te Leiden. "Procederen tegen Facebook is gecompliceerd en kostbaar. Daar brandt nie-

mand zijn vingers aan."

De Consumentenbond voelt zich niet geroepen om hier in actie te komen, zegt woordvoerder Gerard Spierenburg. "Loïs Amsterdam levert wel, maar niet de kwaliteit die klanten verwachten. Dat voelt als oplichting, maar juridisch gezien is die term onjuist. Veel mensen zijn ontvreden over bijvoorbeeld Eneco of Volkswagen, maar toch staat Facebook deze bedrijven toe te adverteren."

Het telefoonnummer van Loïs Amsterdam is gekoppeld aan een antwoordapparaat in Frankrijk. E-mails worden behandeld door 'Maureen' van de klantenservice. Ze meldt dat van het vermeende kantoor in Amsterdam 'momenteel geen adres' beschikbaar is: 'Sinds de pandemie is onze productie tijdelijk verplaatst naar China vanwege de hoge productiekosten in Europa.'

Op naar De Mannetjesmaker

Op pagina 10 van dit nummer haalt Hans Hylkema hilarische herinneringen op aan de totstandkoming van zijn spraakmakende speelfilm *De Mannetjesmaker* uit 1983. Film gemist destijds? Maandag 22 januari om 20.00 uur organiseert *Argus* een hervertoning in De Kring, Kleine-Gartmanplantsoen 7-9, Amsterdam.

Helemaal voor niks, en lid worden van de sociëteit hoeft ook al niet. *Argus*-redacteur John Jansen van Galen zal de cineast voorafgaand interviewen.

De Mannetjesmaker is gebaseerd op de opkomst en ondergang van Ben Korsten, in de jaren zestig een spindoctor die bekende KVP-politici adviseerde. Korsten raakte verslaafd aan morfine, wat zijn ondergang inluidde. Verontruste politici probeerden



destijds vergeefs te verhinderen dat de film in roulatie zou gaan.

Snel opgeven is verstandig: info@arguspers.nl

Bericht van de uitgever

We kunnen er niet onderuit, door post.nl en nog wat diensten die we verder niets kwalijk nemen, moeten we onze prijzen aanpassen.

Een jaarabonnement gaat € 69 kosten, eentje voor twee jaar € 128. Abonnees in het buitenland (pdf): € 69
Een proefabonnement (vier nummers): € 15
Abonnee geeft abonnement cadeau: € 12,50 euro korting
Losse nummers: € 4,30

En weet: onze redacteurs betalen op de redactievergadering nog steeds hun eigen koffie.

Hylke van der Meer, uitgever *Argus*

Vincent Mentzel / De blik van de straatfotograaf

De straatfotograaf kijkt met de blik van een adelaar en is veelal onopvallend. Hij beweegt zich als een *fly on the wall*. De beroemde Amsterdamse fotograaf Koen Wessing droeg een wijde, ietwat morsige regenjas waaronder de geluidloze Leica verborgen zat. Trok iets zijn aandacht wat het fotograferen waard was, dan haalde hij met een klein gebaar de camera te voorschijn, kleeftde zijn sigarettenpeukje in de mondhoek; hup, snel scherpgesteld, klik, en weg was de camera weer. Peter Martens was uit hetzelfde hout gesneden. Al kon die soms eindeloos boven een op straat slapende dakloze hangen met zijn (ook) Leica, wachtend op het juiste moment.

Van Elliott Erwitt, *streetlife photographer* pur sang – hij overleed onlangs op 95-jarige leeftijd in New York – heeft iedereen wel eens werk gezien. Meesterlijk zijn zijn dier-en-mensfoto's, gemaakt in het straatleven. Op de jaarlijkse fotobeurs Paris Photo was hij een graag geziene gast, die tot op hoge leeftijd met groot geduld zijn enorme stroom aan fotoboeken signeerde en belangstellend kennis nam van het werk van jongere collega's. Volle zalen trok hij met zijn lezingen op het fotofestival te Perpignan, waar hij wars van enige hoogmoed iedereen te woord stond.

Mij en vele anderen heeft Elliott Erwitt geïnspireerd om vooral je ogen goed open te houden en te letten op het ongewone in verder heel gewone situaties. Ik herinner mij als de dag van gisteren het moment dat ik het zwarte meisje fotografeerde dat met open mond van verbazing opkijkt naar een ietwat smoezelige man op de Avenue of the Americas in New York City, in 1980. Wat zegt hij, wat doet hij? Soms zijn en blijven foto's een raadsel.



Elliott Erwitt

Manchetten

In zijn bijdrage 'Hoofdredacteur van de wereld' (*Argus* 162) signaleerde Nico Kussendrager de 'nadrukkelijke manchetten' van mr. G.B.J. Hiltermann. Het voerde mij terug naar het jaar 1964, toen ik als achttienjarige binnenstapte bij drukkerij Veerkamp in de Eerste Nassaustraat in Amsterdam,

met het plan voor een nieuw

tienerblad, *Beatbox* geheten, de voorloper van *Hitweek*.

Door mijn opvallende lengte (1.98 m.) waren nergens betaal-

bare XXL-overhemden met extra lange mouwlengte verkrijgbaar, noodzakelijk om de manchetten, net als bij GBJ, gezagwekkend uit de mouwen van mijn colbert te laten steken. Nu staken uit de mouw alleen mijn naakte dunne polsen, wat mij nog onzekerder maakte dan ik al was. Dat ook de mouwen van mijn colbert te kort waren, maakte het alleen maar erger.

Op de dag van de afspraak redde mijn moeder mijn geschonden zelfvertrouwen door de schaar te



Reconstructie van het verleggen van de mouw.

pakken en resoluut de mouwen van het veel te korte witte overhemd net onder de elleboog door-midden te knippen en vervolgens de onderste losse stukken tot de gewenste lengte naar beneden te schuiven en met twee elastiekjes om de onderarm vast te zetten. Het enige waarvoor ik moest zorgen, was nergens mijn colbert uit te trekken.

Dankzij deze vernuftige ingreep betrad ik met triomfantelijk uitstekende manchetten het kantoor-tje van de heer Veer-

kamp, die natuurlijk gedacht moet hebben: een jongen met zulke ver uitstekende manchetten, dat zit wel snor.

Amsterdam, Peter J. Muller

Wijze heren

Met verbazing las ik de meningen van tien wijze heren over de verkiezingscampagne (*Argus* 163). Geen van hen voorzag de politieke 9/11 die ons op 22-11 op polderschaal is overkomen. Misschien zou het aardig zijn om dit gezelschap nog eens aan het woord te laten, dan graag met een vrouw erbij.

Delft, Tyn Noordenbos

Refo-millennials op oorlogspad

door ARNO BORNEBROEK

Zijn reformatorische christenen gevoeliger voor complottheorieën dan de doorsnee protestant? Tijdens de coronapandemie deden in deze orthodox-christelijke kring opmerkelijke theorieën de ronde. De overheid was de antichrist en de World Economic Forum past in het beeld van het Bijbelboek *Openbaring* met zijn poging controle over iedereen uit te oefenen door een chip in het lichaam – dit laatste is dan wel een actualisering van het oude Bijbelboek. Nu zijn dit extreme opvattingen die lang niet door allen gedeeld worden, maar het zijn opvallende geluiden in deze doorgaans gezagsgetrouwe bevolkingsgroep.

Het gezagsgetrouwe beperkt zich overigens tot de dominee, en niet tot de overheid. Van oudsher staan de refo's met de rug naar de wereldlijke macht gekeerd. Er heerst een sterk wantrouwen jegens de overheid, dat wekelijks gevoed wordt door de predikanten die benadrukken dat het beleid van de overheid tegen

Gods geboden ingaat. Onderzoekers laten met een analyse van verschillende preken in de *Biblebelt* zien dat de orthodoxe dominees zelden een goed woord over hebben voor de seculiere overheid; negativisme overheerst, met uitschieters naar het beeld van de overheid als de antichrist.

Zo is de reformatorische kerk een voedingsbodem voor argwaan, dat omslaat in complotdenken als tijdens de coronapandemie de overheid hard ingrijpt in het publieke domein. Corona wordt aangegrepen om een geheime agenda door te drukken, kreeg onderzoekster Anneke Pons (KU Leuven) te horen.

Toch zijn de preken niet de enige reden voor de conspiratieve gevoelens van de refo's. In de reformatorische zuil is meer aan de hand. Terwijl de ouderen nog braaf het *Reformatorisch Dagblad* lezen en op de SGP stemmen, blijken de reformatorische millennials zich te onttrekken aan de zuil. Voor deze jongeren is het geloof niet meer het enig bepalende in hun keuzes; zij oriënteren zich breder dan hun ouders en zien een veranderende wereld. Een wereld

waarin geen plaats is voor hun visie op bijvoorbeeld homoseksualiteit, waarin de reformatorische scholen worden gewantrouwd.

Een wereld zonder medestanders leidt tot vervreemding bij deze jongeren. De manier waarop zij daarmee omgaan is nieuw, aldus historicus John Exalto (VU Amsterdam): zij nemen het Amerikaanse model van de cultuuroorlog over. En die verandering maakt het risico dat ze in complotten gaan geloven groter. 'De tegenstellingen tussen wij en zij, het volk en de elite, christenen en seculieren, worden omarmd. Steeds meer stellen zij zich offensief op tegen de wereld om hen heen.'

Er blijken genoeg argumenten om te veronderstellen dat in reformatorische kring complottheorieën meer ingang vinden dan elders, maar harde cijfers ontbreken. Uit een internationaal onderzoek naar complotten blijkt dat in Nederland 21 procent gelooft dat een kleine klik aan de touwtjes trekt en alles bepaalt, maar de getallen zijn helaas niet naar geloof uitgesplitst.

Héél veel generaals

door TED DRUK

Waarin een klein land groot kan zijn. Nederland in kan zijn. Japan in robots. En Cambodja in generaals. Daarvan heeft het land er naar schatting zo'n drieduizend. Onder hen zijn er zeventien met vier sterren, toevallig net zoveel als de hele Amerikaanse landmacht telt. Nederland heeft er één op een totaal van 77 generaals.

Cambodja heeft er ook nog een met vijf sterren. Die komen toe aan de voormalige leider van het land, Hun Sen, die in 2018 twee zonen bevorderde tot viersterrengeneraal. De oudste, Hun Manet, was hoofd van zijn vaders goed bewapende *personal bodyguard* unit en ook van de antiterrorisme-eenheid. Hij was tevens lid van het politiek comité van de Cambodjaanse Volkspartij, waar de echte politieke beslissingen worden genomen. Inmiddels is hij premier, op voordracht van zijn vader.

De oorsprong van het immense getal van drieduizend generaals ligt in 1993. Toen werd na het tekenen van het vredesakkoord na de meer dan twintig jaar durende burgeroorlog begonnen met het integreren van strijdgroepen in het nationale leger. De wankle vrede werd mede afgekocht door het verstrekken van allerlei dure titels aan de voorheen vijandige partijen. Sindsdien is het principe van 'voor wat hoort wat' niet meer verlaten. Het beleid van het bewind is van meet af aan gekenmerkt door het kopen van steun in ruil voor hoge posities in politiek en economie. De nomenklatoera toont een kluit van nepotistische verbanden van uiteindelijk maar een beperkt aantal machtige families.



Premier Hun Manet

Het absurde getal van drieduizend generaals heeft in het dagelijkse politieke leven ook groteske gevolgen. In contact met buitenlandse gesprekspartners moeten Cambodjaanse militairen vaak omwille van hun geloofwaardigheid een of meer sterren van hun uniformen verwijderen. Er zijn talrijke verhalen van militairen die maar wat trots zijn op hun vaak ongevraagde bevordering, maar evenzeer van militairen die zich er ongemakkelijk bij voelen. In 2017 zijn er in één keer vijfhonderd bevorderd tot de rang van generaal en in 2018 nog eens driehonderd. De laatsten waren vier bodyguards van Hun Sen.

Behalve de prestigieuze generaalsrang zijn er in Cambodja nog meer gewichtige titels te vergeven. Belangrijk is vooral die van *oknha*, meestal vertaald als *lord* of *tycoon*. Er zijn globaal duizend dragers, vaak hoogwaardige generaals, en zij vormen in de ogen van velen de echte elite. Van hen worden bijdragen aan

de samenleving verwacht en mede daarom kost het verkrijgen van de titel 500.000 dollar.

De laatste jaren was er veel tumult over allerlei schandalen rondom oknha's. Die varieerden van illegale houtkap, landroof en grondstoffen-criminaliteit tot drugshandel, fraude en geweld. Dat was in 2019 reden voor Hun Sen om het systeem op de helling te zetten en betrokkenen te verplichten tot de keuze tussen een private positie in het zakenleven mét de titel of een publieke functie in de regering of het leger zonder titel. Verder was zijn voornemen het aantal viersterrengeneraals terug te brengen tot twee: de minister van Defensie en de hoofdcommandant van het leger. Zijn zoon Hun Manet werd destijds alvast benoemd tot vicehoofdcommandant. Zo lijkt de hele reorganisatie van de legertop ten dienste hebben gestaan van de troonopvolging van de ene Hun (Sen) door de andere Hun (Manet).

Onderzoeksgrens overschreden

Medisch Contact deed onderzoek naar grensoverschrijdend gedrag in de medische wereld en de resultaten waren hoogst alarmierend. Aandacht volop, vorige maand. Geen belangstelling kreeg echter de onderzoeksoepzet. De enquête was uitgezet

STRIJDEND TEN ONDER

onder 57.592 artsen en studenten. De onderzoekers deden alleen iets met de volledig ingevulde vragenlijsten die ze terugkregen. Dat waren er 6569, ruim elf procent. De conclusie dat vooral artsen en studenten wie het onderwerp hoog zit de moeite namen te antwoorden, is dan toch niet erg speculatief. Misschien nog eens overdoen, maar dan anders?

P.A.

Indachtig de woorden van Willem van Oranje 'Men hoeft niet te hopen om iets te onderneemen, noch te slagen om te volharden,' komen in de rubriek Strijdend ten onder ergernissen ter tafel. Zonder enige illusie.

Schijnheilig medelijden met godenzonen

Inmiddels is het Ajax van trainer John van 't Schip opgerukt naar de top vijf. Het komt helemaal goed, meent een supporter met historisch bewustzijn.

door KLAAS VOS

Nog nooit vertoond, 'werd er alom geroepen toen Ajax afscheid nam van trainer Maurice Steijn. De club stond laatste of deelde die plek met Vitesse c.q. Volendam. Zelfs verstokte Feyenoordaanhangs kregen medelijden. "Dat gun ik jullie ook niet," zeiden ze quasi-barmhartig. Ga weg met je schijnheilige medelijden, ten diepste gun je het ons juist wel, wegwezen. En bovendien: we hebben dat al eerder meegemaakt! Want zo'n zestig jaar geleden stond Ajax op punt van degraderen. De club eindigde toen slechts drie punten verwijderd van de degradatiestreek op de vierde plek van onderen.

Het seizoen 1964-'65 was begonnen met een complete bestuurswisseling, waarbij voorzitter Jan Melchers plaats maakte voor Jaap van Praag, die als interim bereid was de kar te trekken. Met secretaris Jan Westrik en penningmeester Henk Timman werd als eerste daad een grote vis van GAVV binnengehaald: de internationale Klaas Nuninga, een garantie voor veel doelpunten. Zo dacht men, en dus werd het voor die tijd kolossale bedrag van tweeënhalve ton grif voor hem neergeteld.

Odekoek, jodenkoek of Jodekoek

door GUUS GONGGRIJP

Jaren geleden werd de redactie van Van Dales woordenboek op de vingers getikt wegens het handhaven van het begrip 'jodenstreek'. Daar werd namelijk iets laaghartigs gekoppeld aan een bepaalde volksgroep. Maar tegenwoordig zijn ook woorden in de ban gedaan waar helemaal niet gekoppeld wordt. Die zouden op zich al 'echt niet meer kunnen'. Voorgescreven werden alternatieven, soms rechtstreeks overgenomen uit de Verenigde Staten. Mensen van kleur voor negers, wit voor blank, Roma en Sinti voor zigeuners, Inuit voor eskimo's, schrijver voor schrijfster en sekswerker voor hoer of prostituee.

Niet alle aangedragen alternatieven werden gemeengoed. 'Iemand met een fysieke uitdaging' heeft nooit de 'gehandicapte' vervangen, en wie zin heeft in een moorkop spreekt zelden van een chocoladebol. Maar dan de joden. Om te beginnen: moesten die nou met een hoofdletter of niet? Het advies van *Onze Taal*: klein als het om de religieuze aanduiding gaat, hoofdletter voor het volk, etnische of culturele groep. Maar jodenstreek kennelijk toch weer niet met een hoofdletter – dat zou inderdaad pas goed beledigend zijn. Joden gewoon

Maar het pakte geheel anders uit. De teruggekeerde trainer Vick Buckingham hanteerde de spelwijze 'Als je meer doelpunten maakt dan je tegen krijgt, word je vanzelf kampioen'. (Cruijff zou later hetzelfde zeggen).

Ajax leed nederlaag na nederlaag en Buckingham zelf gaf in januari 1965 de pijp aan Maarten. De dag na zijn vertrek werd oud-speler Rinus Michels, 36 jaar jong, aangetrokken. Hij was op dat moment trainer van de amateurclub AFC, daarvoor vier jaar van JOS. Michels debuteerde met een 9-3 overwinning op MVV, maar het tij kon slechts in zoverre worden gekeerd dat het degradatiespook buiten de deur bleef.

Als je ziet welke spelers er toen al in het eerste voetbalden, is het verbazingwekkend dat het team zo slecht presteerde: Piet Keizer, Ben Muller, Sjaak Swart, Ton Pronk, Wim Suurbier, Theo van Duivenbode, Werner Schaaphok, Frits Soetekauw en dus Klaas Nuninga.

En Johan Cruijff, die op 15 november 1964 in de uitwedstrijd tegen GAVV zijn competitiedebuut maakte. Hij scoorde het enige doelpunt voor Ajax (3-1), werd in de kranten nog als Kruyff geschreven en was pas zeventien. In tien wedstrijden scoorde hij viermaal.

Het volgende seizoen werd Ajax glansrijk kampioen, met zeven punten voorsprong op '010'.

Maak je borst dus maar nat voor volgend seizoen, zogenaamde medelijders.

joden/Joden noemen is blijkbaar al heel lang een probleem.

Voor de oorlog sprak men vaak van jodenmensen en jodenman, maar toen was christenmensen ook geen ongebruikelijke term. Sinds de oorlog wordt vaak gesproken van 'joodse mensen'. De prachtige reactie 'joden zijn geen mensen, joden zijn joden' zal niet door iedereen begrepen zijn. De hui-ver voor het j-woord is onmiskenbaar. Dat het in Duitsland nog een stuk gevoeliger ligt, zal niemand verbazen. In de vroege DDR werd nog wel eens geschreven over *Mitbürger mosaischen Glaubens*, die daarmee dus kennelijk allemaal behoorden tot de Israëlsche Kultusgemeinde, wat trouwens Israelitische had moeten zijn, maar ja, wisten die Ossi's veel van hun gezond.

In het verenigde Duitsland heeft men het er ook moeilijk mee. *De Duden*, zeg maar de Duitse *Dikke van Dale*, geeft bij het woord *Jude* een *besonderer Hinweis*: wegens het antisemiti-



sche gebruik in geschiedenis en heden, met name in de tijd van het nationaalsocialisme, worden de woorden Jood/Jodin sinds tientallen jaren door de taalgemeenschap bediscussieerd. De *Zentralrat der Juden in Deutschland*, die dat begrip tenslotte zelf in zijn naam voert, spreekt zich uit vóór onbekommerd gebruik ervan. Een Duitse katholieke bisschop wees er nog op dat de door *Duden* geprefereerde formulering *Menschen jüdischen Glaubens* doodleuk een capitulatie is en ook nog eens voorbijgaat aan het feit dat er niet-gelovige joden bestaan.

Overigens is het woord *mischpoge* (jiddisch voor familie) in Duitsland inmiddels opgenomen in het dagelijks taalgebruik, daar uitgesproken als *mischpoke*, maar dan in de betekenis van een enge corrupte klik. Dat kennen we hier niet, maar wel die hui-ver voor het j-woord. Een perfecte illustratie levert de Jodekoek dan wel jodenkoek – die n was afhankelijk van de maker. De huidige maker heeft deze lekkernij namelijk omgedoopt in Odekoek. De naamsverandering heeft hij uitvoerig toegelicht. "Onze missie is duidelijk. We maken de maatschappij inclusiever." De nieuwe naam zou positiever zijn. Waarmee onbedoeld wordt aangegeven dat het begrip jood dus negatief is. Mesjoggas.

Poesje

Geert Wilders heeft een deel van zijn winst vast en zeker te danken aan het tv-filmpje waarin te zien is hoe hij een rood poesje knuffelt. Hij was met het *Jeugdjournaal* in een dierenasiel, waar hij dit poesje in de armen nam. Die beelden zijn vele malen herhaald in andere programma's, zodat niet alleen kinderen, maar ook veel zwevende kiezers ze zagen.

Nu vertederen kleine poesjes iedereen. Wie ze vasthoudt, profiteert daar automatisch van. Bovendien was overduidelijk dat Wilders dit poesje niet tegen zijn zin vasthield, hij is een ware liefhebber. Dat weten we uit de verhalen van zijn poezen Noortje en Pluisje, die een eigen X-account hebben. En ook dat vertedert.

Ik worstel met dit gegeven. Moet je dit willen als journalist? Mag je een politicus met veel verwerpelijke ideeën op deze manier salonfähig maken?

Ik begrijp heel goed dat het Jeugdjournaal geen zin heeft in het zoveelste debat, zelfs niet als dat over aangepaste onderwerpen zou gaan, maar wil je door jouw aanpak meewerken aan de winst van een man aan wie die je dat volstrekt niet gunt? *Volkskrant*-redactrice Wilma de Rek schreef in een column over Wilders' grote

succes bij de verkiezingen: 'Het is de schuld van

slechte politiek en onnozele media die hem onbekommerd op hun podia hesen.'

Zestien jaar geleden, toen ik nog voor *Opzij* werkte, heb ik Wilders ook geïnterviewd, in de serie 'Langs de feministische meetlat', waarvoor ik vrijwel alle spraakmakende politici sprak. Hij werd in die tijd al een paar jaar beveiligd. Zijn uitspraak 'Willen we meer of minder Marokkanen' had hij nog niet gedaan, het woord kopvoddentaks was nog niet gevallen en hij had journalisten nog geen tuig van de richel genoemd. Wat hij wél gezegd had, was dat hij een fel tegenstander was van de islam, en vrouwen met een hoofddoek rauw lustte. Beide zaken liet ik uiteraard niet onbesproken in ons interview. Zijn reactie op dat 'rauw lusten': "Dat is natuurlijk beeldspraak, in het gezapige politieke Den Haag moet je de dingen scherp zeggen, anders verdwijn je in de grote, grijze gehaktmolen."

Later ging ons gesprek ook over andere zaken: zijn twee zussen en broer, die het politiek niet met hem eens waren en SP en GroenLinks stemden; hoe zijn vrouw hem nogal eens probeerde te weerhouden van al te fel taalgebruik; hoe hij eenmaal per jaar met z'n moeder naar Düsseldorf ging, waar hij toen nog redelijk onopgemerkt kon winkelen, en hoe hij, samen met z'n beveiligers, bij het sterfbed van zijn vader had gestaan. Kortom, hij was een gewoon mens.

Nu denk ik: had ik dat wel moeten doen? En: zou ik het nu nog doen?

Ik weet het niet.

CISCA DRESSSELHUYTS

De tijd staat stil in huize Gainsbourg

door MARK BLAISSE

Zanger, troubadour en provocateur Serge Gainsbourg lééft! Of hêrleeft althans, 32 jaar na zijn dood op 62-jarige leeftijd. En wel in het door zijn dochter Charlotte in originele staat gehouden huis in de Rue de Verneuil, op de Rive Gauche in Parijs. Niets is van plaats veranderd: niet de Steinwayvleugel, noch het pakje Gitanes, de Zippo-aansteker, de lege Château Pétrusfles, de schrijfmachine of de ingelijste spinnen. De muren zijn zwart bekleed. Zwart had Gainsbourg liever dan wit, want wit was ‘de kleur van de muren in psychiatrische inrichtingen’.

Charlotte Gainsbourg (52), inmiddels een bekende actrice, zangeres en regisseuse, wilde ‘op 2 maart 1991 de tijd stilzetten om te kunnen doen alsof mijn vader niet dood was’, vertelde zij aan *The New York Times*. “Af en toe ga ik naar zijn huis om stilltjes te rouwen om dit vreselijke verlies.”

Serge Gainsbourg was de zoon van Russische joden die na de revolutie van 1917 naar Parijs vluchtten. Zoals alle joden werd hij door de nazi’s verplicht de gele ster te dragen. Zijn familie en hij over-

leefden de Tweede Wereldoorlog als onderduikers, maar het vertrouwen in de Franse solidariteit en in ‘liberté, fraternité, égalité’ was hij wel helemaal kwijt. Hij koos voor de cabaretwereld, in de voetsporen van zijn pianospelende vader, en werd al snel berucht vanwege zijn anticonformisme. Hij droeg een lied op aan de gele ‘sheriff’-ster die hij zogenaamd ‘gewonnen’ had. Hij zou nooit het moeilijke bestaan van zijn jeugd vergeten en die lijdensweg in tal van nummers met veel zwarte humor oprakelen.

Bezoekers van zijn huis worden via een koptelefoon met de zwoele stem van Charlotte door het huis geleid. Zij vertelt dat ze nooit op de Steinway mocht spelen; de verzameling politiepenningen zou Gainsbourg van agenten hebben afgetroggeld die hij binnen had gevraagd; de antieke poppen op het bed in de slaapkamer boven maakten haar bang. Dit is het huis waar Serge met Jane Birkin woonde, totdat zij in 1980 uit elkaar gingen. Zijn grote liefde noemde hij een ‘baby eenzaam in Babylon’. Het aan hun erotische relatie opgedragen lied *Je t’aime (moi non plus)* werd in Italië en Engeland in de ban gedaan.

Gainsbourg dankte het Vaticaan omdat het zijn lied ‘obsceen’ had genoemd, waardoor het nog beter verkocht.

Met Charlotte nam hij, toen ze twaalf was, het nummer *Lemon Incest* op, dat gaat over de liefde die ze samen nooit zouden bedrijven, maar juist daarom ‘de mooiste, gewelddadigste, zuiverste en duizelingwekkendste is’ van allemaal. Erotiek en geweld beschouwde hij

als de belangrijkste ingrediënten van het leven. “Om artiest te zijn heb je een grote dosis eerlijkheid nodig,” herhaalde hij meer dan eens.

Charlotte zegt te betwijfelen of haar vader de huidige tijd had gewaardeerd. “De kans om gecancelled te worden vanwege je mening is veel groter dan vroeger.” Schrijver Boris Vian, niet minder onconventioneel, noemde Gainsbourgs stijl ‘de essentie van muzikale kunst’.



Serge Gainsbourg

FOTO CLAUDE TRUONG NGOC

Juliana contra Franse zanger

Blokkeerde koningin Juliana in 1969 eigenhandig de distributie van *Je t’aime (moi non plus)*, het Hooglied van de seksuele revolutie?

door RENÉ ZWAAP

Hans Beerekamp, voormalig filmcriticus van *NRC-Handelsblad*, meldt op zijn X-account vanuit Parijs een intrigerend verhaal. Bron: de *visitor’s guide* bij een tentoonstelling in het net geopende Maison Gainsbourg (zie boven). Daarin wordt gemeld dat niemand minder dan onze eigen koningin Juliana als groot-aandeelhoudster van de platenmaatschappij Philips-Fontana in 1969 pleitte voor een verbod op de distributie van Gainsbourgs erotomane wereldhit *Je t’aime (moi non plus)*. De ophef rondom dit Hooglied van de seksuele revolutie werd vooral veroorzaakt door de hijgzang van actrice Jane Birkin, de vriendin van de zanger-componist.

Was Juliana inderdaad zo preuts

dat ze het amoureuze steunen en zuchten van Gainsbourg en Birkin op de radio niet kon verdragen en naar de telefoon greep? Het zou een nieuw licht werpen op de binnenwereld van de betreurde vorstin. Er zijn bijvoorbeeld geen aanwijzingen dat zij met abdicatie dreigde toen in 1967, twee jaar voordat *Je t’aime (moi non plus)* verscheen, Phil Bloom poedelnaakt op het tv-scherm opdook in het VPRO-programma *Hoepa* en zo een golf van ontzetting over de natie bracht. Juliana leek de libertaire geest van de jaren zestig juist altijd een goed hart toe te dragen. Waarom zou ze zich in dit geval aan de zijde scharen van het Vaticaan, dat via de officiële spreekbuis *L’Osservatore Romano* hel en verdoemenis over Gainsbourgs vermeend pornografische lied uitsprak?

De plaat werd verboden in Spanje, Brazilië, Italië, Polen en Portugal en mocht voor elf uur ’s avonds niet op de Franse radio worden gedraaid. Toen het nummer in Engeland de tweede plek op de hitlijst bereikte, staakte Fontana de per-

sing van nieuwe exemplaren. Natuurlijk leidde dit alles tot precies het tegengestelde effect. Gainsbourg engageerde een kleinere platenmaatschappij en prees de paus als ‘onze beste pr-man’.

De in 1991 overleden Gainsbourg had het chanson, losjes gebaseerd op een melodie van Chopin, bedacht voor zijn toenmalige minnares Brigitte Bardot. Deze had hem gevraagd om het mooiste liedjesdial dat hij kon bedenken. Het koppel trok in 1967 daadwerkelijk de studio in, en de Franse seksbom kweet zich zo ijverig van haar taak dat er werd gefluisterd dat Gainsbourg en BB tijdens de opname daadwerkelijk de liefde hadden bedreven. Dit gerucht bereikte ook de nieuwbakken echtgenoot van Bardot, de Duitse playboy Gunter Sachs von Opel, telg uit een puissant rijke ondernemersdynastie. Zijn vader Willy was als *SS-Obersturmbannführer* en weldoener van de NSDAP-partijkas historisch belast.

Zoon Gunter had eerder een amourette met ex-keizerin Soraya van Perzië gehad en was behalve

kunstverzamelaar, fotograaf, bobsleekampioen en pleitbezorger van de wetenschappelijke erkenning van astrologie ook apostel van de vrije liefde. Niettemin zette hij al zijn invloed in om platenmaatschappij Philips ertoe te bewegen *Je t’aime (moi non plus)*, met zang van zijn echtgenote, niet uit te brengen. Gainsbourg moest het lied opnieuw opnemen, nu met zijn nieuwe geliefde Jane Birkin, en Philips verschoof de distributie naar het sublabel Fontana.

Wellicht dat de interventie van het Nederlandse Koninklijk Huis tegen de verschijning van de plaat uit die fase stamde? Betrof het een lippen-dienst van ex-Reiter-SS’er Bernhard aan de zoon van zijn *alter Kamerad* Willy? Het zou niet de eerste keer zijn dat Bernhard de positie van zijn vrouw misbruikte om dingen voor elkaar te krijgen. Kortom: uitputtend historisch onderzoek in het net geopende Koninklijk Huisarchief naar deze affaire is gevraagd.

Suriname zal bonje met de burens vermijden

door WILLEM DE BRUIN

President Nicolás Maduro van Venezuela wil meer dan de helft van buurland Guyana inlijven. In zijn optiek gaat het trouwens niet om annexatie; het opgeëiste gebied is al van Venezuela, maar wordt bezet door Guyana. Zou de eis van Venezuela worden gehonoreerd, dan zou er van Guyana niet veel meer overblijven dan een smalle strook langs de Corantijn, de rivier die de grens vormt met Suriname.

Terwijl de Caricom, het samenwerkingsverband van landen rond de Caribische Zee, zich vierkant achter Guyana opstelt, houdt de regering van Suriname zich stil. De belangrijkste reden: ook dit buurland heeft een grensconflict met Guyana. Het gaat om de zeggenschap over 15.000 vierkante kilometer regenwoud tussen de Boven-Corantijn en de Coeroenirivier. Suriname houdt de Boven-Corantijn aan als grens, Guyana de Coeroeni. In 1969, drie jaar nadat Guyana onafhankelijk was geworden, werd het betwiste gebied door Guyana bezet. Nederland, bang voor ruzie met Londen, keek toe.

‘De Guyanese regering schreeuwt nu moord en brand en zoekt overal adhesie in de wereld tegen een eventuele Venezolaanse aanval, (...) maar Suriname mag zich absoluut niet aan de zijde van Guyana scharen,’ schreef het dagblad *De West* na de aankondiging door Maduro dat hij de Venezolaanse claim in een referendum aan de bevolking wilde voorleggen. Op 5 december, in een commentaar over de uitslag van de – uiteraard – door Maduro gewonnen volksraadpleging, deed de krant er nog een schepje bovenop: Guyana kreeg ‘een koekje van eigen deeg’ en er was geen enkele reden medelijden te hebben met deze ‘notoire grondrovers’. Het dagblad *De Ware Tijd* was diplomatieker, maar vond wel dat de Surinaamse regering nu ook Surinames eigen claim weer aan de orde moest stellen.

Op politiek niveau probeert vooral de NDP van Desi Bouterse munt te slaan uit de zaak door de regering te verwijten onvoldoende op te komen voor de belangen van Suriname. De kwestie brengt de regering in Paramaribo in een lastig parket, omdat men juist op steeds meer terreinen samenwerking zoekt met Guyana.

De beide grensconflicten vinden hun oorsprong in de tijd dat een groot deel van de kust tussen de Amazone en de Orinoco, op de scheidslijn tussen de Spaanse en Portugese invloedssfeer, in Nederlandse handen was. Ook Engeland en Frankrijk probeerden hier voet



Groen: het omstreden gebied.

ILLUSTRATIE MILENIOSCURIO

aan de grond te krijgen. In 1616 al vestigden Zeeuwse kolonisten zich aan de monding van de rivier de Essequibo, gevolgd door nederzettingen aan de Demerara en de Berbice. Suriname was aanvankelijk in Britse handen en werd later door Nederland veroverd. Tijdens de Franse bezetting van Nederland werden alle Nederlandse koloniën aan de Caribische kust door Engeland ingenomen. Suriname kreeg Nederland begin negentiende eeuw weer terug, maar Essequibo, Berbice en Demerara bleven Brits.

Spanje en Portugal hadden kort na Columbus’ reizen afgesproken Zuid-Amerika onderling te verdelen en de aanwezigheid van kolonisten uit andere landen was hun een doorn in het oog. Spanje maakte bij herhaling duidelijk dat de Nederlandse kolonisten achter de Essequibo, de rivier die Madrid als de grens met zijn bezittingen beschouwde, moesten blijven. De Nederlanders trokken zich daar weinig van aan en vestigden zich zelfs kortstondig aan de mon-

ding van de Orinoco. Toen Nederland in 1814 afstand deed van wat nu Brits-Guyana heet, was het gebied tussen de Essequibo en de Orinoco nog altijd een bestuurlijke schemerzone. Dat wreekte zich toen de Britse overheid kolonisten aanmoedigde zich juist daar te vestigen. Het net onafhankelijk geworden Venezuela ontstak in woede en verbrak de betrekkingen.

Het werd er niet beter op toen Engeland de ontdekkingsreiziger Robert Hermann Schomburgk inschakelde. De geboren Duitser had bij de Royal Geographical Society indruk gemaakt met zijn verslag van de verkenning van de Maagdeneilanden en kreeg hierop in 1841 van de Britse regering opdracht de grenzen van Guyana op te nemen. De kaart die Schomburgk produceerde, ging ervan uit dat Engeland aanspraak kon maken op het hele gebied waar zich ooit Nederlandse kolonisten hadden gevestigd, inclusief de monding van de Orinoco. Dit was voor Venezuela, dat niet was geraadpleegd, onaanvaardbaar.

Onder druk van de Verenigde Staten ging Groot-Brittannië ten langen leste akkoord met arbitrage door een commissie bestaande uit twee Britten, twee Amerikanen (namens Venezuela) en een Russische diplomaat als ‘neutrale’ voorzitter. Het resulteerde in de nu veel aangehaalde ‘overeenkomst’ uit 1899. Hierin kreeg Engeland op bijna alle punten zijn zin. Venezuela kreeg wel de controle over de Orinocodelta, maar verder hield men vast aan Schomburgks kaart. Voor Venezuela was dit andermaal onacceptabel.

Het zou tot 1949 duren voordat Venezuela zijn vermoeden bevestigd zag dat Engeland en Rusland het destijds op een akkoordje hadden gegooid. De jurist Severo Mallet-Prevost was in 1899 secretaris van de Amerikaanse leden van de arbitragecommissie en liet bij zijn dood eind 1948 een memorandum na waarin stond dat de Amerikaans/Venezolaanse delegatie onder zware druk was gezet om akkoord te gaan met het voor Engeland gunstige compromis. De andere leden zouden anders een voorstel in stemming brengen waarin Venezuela nog slechter af was. Het verklaart waarom men in Caracas de uitkomst van de arbitrage nooit heeft willen aanvaarden. Maduro wil evenmin iets weten van bemoeienis door het Internationaal Gerechtshof.

Dan was er nog de grens met Suriname. Al sinds 1799 gold de Corantijn als grens tussen de Nederlandse kolonies Suriname en Berbice. Op dat moment bestond echter nog geen zekerheid over de oorsprong van deze rivier. Ook hier lag een taak voor Schomburgk. Over hoe het kon dat Schomburgk op zijn expeditie de Coeroeni in plaats van de veel bredere Boven-Corantijn voor de hoofdstroom aanzag, bleven de meningen verdeeld. Een feit is dat een latere expeditie er geen misverstand over liet bestaan dat Schomburgk er naast zat.

Voor Suriname wordt het diplomatiek spitsroeden lopen. Wat Maduro betreft lijkt de annexatiegedachte vooral voor binnenlands gebruik bedoeld. Met het oog op de presidentsverkiezingen volgend jaar komt het hem goed uit de aandacht af te leiden van de belabberde situatie in het land. De autocratische leider is zich bewust van de risico’s die aan een militair ingrijpen zitten; een escalatie is niet in zijn belang. Alle retoriek ten spijt stemde Maduro onder druk van Brazilië dan ook in met een ontmoeting met de president van Guyana. Dat leverde niets op, behalve de afspraak te blijven praten.

Jan Slagter en Cisca Dresselhuys, beiden uit een gereformeerd nest, maakten anderhalf jaar een podcast waarin ze 34 ex-geloofs-genoten vroegen naar de invloed van hun religieuze jeugd. Ze hielden er ook 34 aanvullingen op de Tien Geboden aan over.

door **CISCA DRESSELHUYS**

Nederland is een door en door calvinistisch land waar men dol is op geboden en verboden, vooral als je ze zelf mag bedenken en anderen ernaar moeten leven. Dat dacht ik altijd al, maar het is wat mij betreft nu proefondervindelijk bewezen door de podcast *De geboden van Slagter en Dresselhuys*, die ik anderhalf jaar heb gemaakt met MAX-directeur Jan Slagter.

Na een interview waarin we tot de ontdekking kwamen dat we beiden afkomstig zijn uit een gereformeerd nest – hij als zoon van een organist, ik als dochter van een dominee – ontstond het plan samen een podcast te maken waarin we bekende Nederlanders met een vergelijkbare achtergrond zouden interviewen over de invloed van hun gereformeerde opvoeding. We wisten al dat overal in de Nederlandse maatschappij gereformeerden en ex-gereformeerden aanwezig zijn, niet zelden op leidinggevende posities.

In 2005 stond in *HP/De Tijd* namelijk een coverartikel met de kop ‘Ze zitten overal – in de greep van (ex-) gereformeerden’. Op het omslag prijken de hoofden van Peter R. de Vries, Jan Peter Balkenende, Frits Wester, Anita Witzier, Mieke van der Weij en Dirk Kuyt. Binnenin 75 namen van mannen en vrouwen met dezelfde religieuze achtergrond.

De schrijver van het artikel, historicus Roelof Bouwman (58), gepromoveerd aan de Vrije Universiteit op een proefschrift

Het elfde gebod



‘Wees gul’
Lenette van Dongen

over Willem Aantjes, vroeg zich af, wat het geheim is van het succes van deze getalsmatig bescheiden groep mensen. Ze mogen een kleine minderheid in de Nederlandse bevolking vormen (nooit meer dan 9 procent), volgens Bouwman geven ze de toon aan in de politiek, het bedrijfsleven, de media, literatuur en wetenschap.

Vorige maand maakte hij een update van dit artikel, ditmaal gepubliceerd op *Wynia’s Week*, de site van ex-*Elsevier*-journalist Syp Wynia. De strekking van het verhaal is nog ongeveer dezelfde: (ex-)gereformeerden trekken nog altijd aan belangrijke touwtjes in een steeds verder seculariserend land. Nieuwe namen op zijn lijst zijn onder anderen Henri Bontenbal, Arjen Lubach, Joost Eerdmans, Gerard Joling, Ernst Kuipers, Rinus Otte, (Marieke) Lucas Rijneveld, Jan Wayne en Jan Jaap van der Wal.

De vraag was en is: wat is de verklaring voor het succes van deze mensen? Bouwman schrijft: ‘Wie in zijn jeugd ‘besmet’ wordt met gereformeerde waarden als soberheid, ijver, zelfucht en de opdracht de eigen talenten te ontwikkelen en hard te werken, heeft daar – tegen wil en dank – z’n hele leven profijt van.’

In onze podcast spraken wij met 34 ex-gereformeerden over hun jeugd en religieuze opvoeding, te beginnen bij cabaretière Lenette van Dongen en we eindigden onlangs met het echtpaar Elco en Janneke Brinkman, hij ex-CDA-politicus, zij kunstenaars.

Onze gasten formuleerden op ons verzoek allemaal een elfde gebod. Niemand had daar moeite mee, iedereen kwam gehoorzaam met zo’n gebod opdraven; van cabaretier Marijn Koning tot misdaadjournalist Kees van der Spek, van zanger Lee Towers tot schrijfster Caroline Tensen tot schrijver en ex-politicus Jan Terlouw en van schrijver Maarten ’t Hart tot tv-

recensente Angela de Jong.

Klaarblijkelijk vond iedereen het een leuke opdracht en had niemand er moeite mee de maatschappij een nieuw gebod op te leggen. Alleen schrijfster Franca Treur, die zich heeft losgevochten uit een zwaar orthodox Zeeuws milieu, wilde per se niet de woorden ‘Gij zult...’ gebruiken. Die had ze zelf in haar jeugd veel te vaak gehoord.

Onze podcast werd dan wel door twee ex-gereformeerden gemaakt, hij werd voorbereid en geregeld door twee jonge ex-katholieke researchers. Wat zij ervan vonden? Erg leerzaam, want zo kwamen ze op een ontspannen manier in aanraking met een heel ander deel van de Nederlandse bevolking. Opvallend vonden ze het gemak waarmee de gasten gehoor gaven aan het verzoek een elfde gebod te bedenken. Verder viel hun op dat vrijwel niemand bitter terugkeek op een vaak toch wel bekrompen jeugd, waarin veel moest en minstens zoveel niet mocht. Dat de meeste gasten snel reageerden en keurig waren in het nakomen van de gemaakte afspraken, was een andere – prettige – conclusie. Opvallend vonden ze verder dat ex-gereformeerden zich vaak bezighouden met de belangen van hun medemens. Zo wilde Mieke van der Weij zich inzetten voor leesbevordering onder jongeren, Nibud-directeur Arjan Vliegthart voor het bestrijden van de armoede en heeft cabaretier Jack Spijkerman met eigen geld een foundation opgezet waarmee hij – anoniem – mensen steunt over wie hij hoort of leest dat ze best wat financiële steun kunnen gebruiken.

Ondanks het feit dat er onder onze 34 gasten vier cabaretiers zaten, vonden onze katholieke collega’s de ex-gereformeerden niet bepaald lachebekjes, maar vooral serieuze, plichtsetrouwe mensen. Soms wel erg rechtlijnig, zoals bij-



‘Gij zult genieten’
Angela de Jong

voorbeeld filosoof Marli Huyer, ex-Denker des Vaderlands, die heel streng was in haar oordeel over oude mensen, die plaats moeten maken voor een jongere, bijvoorbeeld op de ic. Mocht daar een tekort aan bedden zijn, dan moest volgens haar een zeventigjarige plaats maken voor een twintigjarige. “Eens gereformeerd, altijd gereformeerd,” riepen Jan Slagter en ik unisono na dit snoeiharde oordeel, dat ons beiden zou uitsluiten van belangrijke medische zorg. Marli Huyer was ook degene die als klein kind al haar bedenkingen had bij de geloofwaardigheid van het geloof. Toen ze een jaar of acht was, stelde ze God op de proef door een sinaasappel naast haar bed te leggen. Als die ’s ochtends verdwenen zou zijn, was dat het bewijs dat God bestond; als hij er nog lag, bestond hij niet en zou Marli stoppen met in Hem te geloven. En zo kwam er dus een einde aan haar geloof.

Dankzij onze podcast zijn we nu 34 geboden rijker – geboden die niet alleen iets zeggen over de bedenkers ervan, maar ook over de huidige tijd en wat de moderne mens klaarblijkelijk belangrijke kwesties vindt, die via een nieuw gebod wel wat extra aandacht mogen krijgen.

Nu is het onderhouden van de bestaande Tien Geboden al een hele klus, dat weet iedereen. Die geboden zijn al eeuwen oud. Volgens de verhalen kreeg de profeet Mozes ze op de berg Sinaï door God zelf aangereikt op twee stenen tafelen, waarop hij ze eigenhandig had geschreven. Ze zijn ontstaan in de veertiende tot de twaalfde eeuw voor Chr. en hebben hun definitieve vorm gekregen in de zevende eeuw voor Chr., denken wetenschappers. Overigens staan in de Bijbel heel wat meer voorschriften, om precies te zijn 613 stuks, waarvan 248 geboden en 365 verboden. Maar het getal tien is een symbolisch getal, dat staat voor volledigheid en totaliteit.



Jan Slagter: ‘Gij zult niet zeuren.’ Cisca Dresselhuys: ‘Gij zult nooit meer de woorden “ja, maar” gebruiken.’

FOTO ROLAND J. REINDERS

Duidelijk is in elk geval dat christenen, dus ook gereformeerden, veel moesten en heel veel niet mochten. Zo moesten ze elke zondag naar de kerk, liefst twee keer. Met een rol pepermunt (King) in moeders tas of jaszak. Daarvan werden er een of twee uitgereikt wanneer de preek begon. Op die heilige dag werd er niet gefietst, niet buitengespeeld, er werd geen ijsje gekocht en niet in een restaurant gezeten, niemand mocht naar het voetbalveld, ook mocht er thuis niet naar voetbalwedstrijden geluisterd of gekeken worden. Als ze thuis erg streng in de leer waren, zoals bij Franca Treur, werd er die dag ook niet gebreed of gehaakt.

Na de kerkdienst was er koffiemet-iets-erbij en werd er nagepraat over de preek van de dominee, waarbij vader soms aan de kinderen vroeg of zij de drie punten waarin de preken meestal waren opgedeeld, nog konden herhalen. Franca Treurs jongere broertjelette

nooit zo goed op en dus zei Franca hem na de dienst altijd voor, als hun vader die vraag stelde.

Mijn eigen zondag in de jaren vijftig was vooral een stressvolle dag, omdat mijn vader twee, soms drie keer moest preken; in onze eigen woonplaats Roermond, maar ook in het nabijgelegen Weert, waar men zich geen eigen dominee kon veroorloven. Na de ochtenddienst en de koffie werd er warm gegeten, waarna mijn vader even ging rusten. Wij moesten dan rustig zijn, dus we luisterden naar – zachte – klassieke muziek op de radio en lazen een boek. Pas na de avonddienst, om een uur of half zeven, kon iedereen ontspannen, vooral mijn moeder, die de hele dag met rode wangen van de zenuwen rondliep, of haar man het wel goed zou doen.

Wat onze podcastgasten zich ook herinnerden, was de afwezigheid van een kerstboom. Daar werd niet aan gedaan in gereformeerde huishoudens. Toen in huize Slagter in de jaren zestig toch een kerstboom binnenkwam, vroeg grootvader van moederszijde: “Hebben jullie je bekeerd tot het heidendom?”

Dat er vaak niet positief gereageerd werd op zoiets als homoseksualiteit, bleek in het gezin Slagter, waar twee van de drie zoons homoseksueel waren. De reactie van een gereformeerde buurvrouw: “Ach, jullie waren toch altijd zo’n keurig gezin.” Toen de ouders van Jan vele jaren later op zondag wel eens een kopje koffie dronken op de boulevard van Scheveningen, gingen ze altijd met de rug naar de

boulevard zitten, toch nog altijd beducht voor het commentaar van passerende bekenden.

En juist aan deze mensen, die zich losgemaakt hadden van al deze ballast, vroegen wij nu of ze een nieuw gebod wilden bedenken. Maar zoals gezegd, daar hadden ze geen enkele moeite mee. Sterker nog: ze beleefden er best plezier aan. Zo zijn we inmiddels dus 34 nieuwe geboden rijker.

De reeks begon met cabaretière Lenette van Dongen met het gebod ‘Wees gul’ en eindigde met Elco Brinkman die het net als zij kort hield met ‘Wees verantwoord’.

Andere elfde geboden: ‘Gij zult uw medemens gelukkig maken’ (cabaretier Jack Spijkerman), ‘Gij zult genieten’ (tv-recensente Angela de Jong), ‘Gij zult elke dag een kwartier Bach luisteren’ (misdaadjournalist Kees van der Spek), ‘Eert uw kinderen’ (schrijver Maarten ’t Hart), ‘Gij zult uw moedertaal koesteren en behoeden’ (co-

lumniste Elma Drayer), ‘Gij zult niet te veel op uw telefoon kijken’ (cabaretier Martijn Koning), ‘Gij zult niet twitteren’ (schrijver Oek de Jong), ‘Neem elkaar minder de maat’ (schrijfster Franca Treur), ‘Gij zult de minste willen zijn’ (tekenares Janneke Brinkman), ‘Gij zult begrijpen dat er andere goden zijn, met andere wetten en geboden’ (filosoof Marli Huyer), ‘Gij zult de aarde niet verkloten’ (radio-maakster Mieke van der Weij), ‘Gij zult elke dag genieten alsof het de laatste is’ (tv-presentatrice Caroline Tensen), ‘Gij zult nieuwgierig zijn’ (tv-maker Filemon Wesselink), ‘Denk goed na voordat je oordeelt’ (zanger Lee Towers), ‘Geloof in het sublieme moment’ (schrijver Jan Siebelink), ‘Gij zult u niet zoveel aantrekken van het oordeel van anderen’ (sportjournaliste Marijn de Vries), ‘Verkijs vriendelijkheid boven gelijk willen hebben’ (actrice Johanna ter Steege), ‘Gij zult altijd hoop houden’ (parlementair journalist Frits Wester), ‘Gij zult zachtmoedig zijn’ (modejournaliste Josine Drogendijk), ‘Gij zult tot tien tellen’ (tv-presentator Renze Klamer), ‘Gij zult elkaars gelijke zijn’ (psychiater Bram Bakker), ‘Gij zult uw kinderen serieus nemen’ (cabaretier Erik van Muiswinkel) en ‘Gij zult niet verzuimen’ (schrijfster Marjan Berk).

Behalve een nieuw gebod vroegen we ook welk gebod van de tien bestaande wel gemist kon worden. Vrijwel iedereen noemde het vierde gebod: ‘Gij zult u geen gesneden beeld noch enige andere gelijkenis maken van hetgeen dat boven in de hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, noch van hetgeen dat in de wateren onder de aarde is.’ Een enkeling zei het gebod ‘Gij zult niet echtbreken’ wel te willen schrappen.

Een van de vaste vragen die we onze gasten stelden, was: Beschouwt u zichzelf als een agnost of een atheïst? Vrijwel iedereen antwoordde: een agnost. Alleen Jack Spijkerman en Erik van Muiswinkel zeiden hartgrondig en zonder enige twijfel ‘atheïst’. Alle anderen vonden dat toch te fel en bovendien nogal haatdragend klinken. En vrijwel niemand keek met haat terug op zijn of haar jeugd en religieuze opvoeding.

Ten slotte dan ook nog de elfde geboden van Jan Slagter en mijzelf. Jan was, zoals we hem kennen, kort en krachtig: ‘Gij zult niet zeuren.’

Om met mijzelf te eindigen: ‘Gij zult nooit meer de woorden “ja, maar” gebruiken.’



FOTOS X EN FACEBOOK

‘Gij zult uw moedertaal koesteren en behoeden’
Elma Drayer



‘Gij zult elke dag genieten alsof het de laatste is’
Caroline Tensen



‘Denk goed na voordat je oordeelt’
Lee Towers

‘De heer Korsten droeg nooit een hoed’

Veertig jaar geleden ging *De Mannetjesmaker* in première. De regisseur over de totstandkoming van de opzienbarende film. ‘Volkomen belachelijk! Dacht u nu werkelijk dat dat echt zo ging?’

door HANS HYLKEMA

Terwijl ik midden jaren zeventig mijn eerste schreden zette op het fictiepad met het registreren van documentair getinte jeugddramaserie voor de Ikon-tv, had ik in de bioscoop de politieke speelfilm *Z* van Costa-Gavras gezien, die diepe indruk maakte. Ook *All the President's Men* en de tv-serie *Washington: Behind Closed Doors* werden bron van inspiratie. Zoiets moest ook in Nederland gemaakt kunnen worden, maar vergeleken met de woeste politieke-maatschappelijke golven van het grote continent Amerika en de heftigheid van het politieke en soms misdadige leven in Zuid-Europese landen, was Nederland een land met licht rimpend water.

Totdat *Vrij Nederland* een serie publiceerde van Rudie van Meurs, *De Zwolsman Connection*, over de ondoorzichtige en corrupte manier waarop deze zakenman opereerde. Een van de artikelen van die serie ging over Ben Korsten, die we een Nederlandse spindoctor avant la lettre kunnen noemen. Als een spin in het web van Haagse politici van confessionelen huize en zakenlieden had hij veel invloed in het politieke leven. Kabinetten werden officieus bij hem thuis in elkaar getimmerd. Het drama van zijn levensverhaal zat in het verwarren van vriendschap met zakelijke contacten. En die scheidslijn werd flinterdun en fataal toen hij verslaafd raakte aan morfine, die hem verstrekt werd door een arts met politieke ambities. Er bleek in Den Haag zelfs een heus morfinecircuit te bestaan.

De neergang van Korsten zette in toen hij onder invloed van de drug in een interview met de *Haagse Post* te loslippig werd en pochte met zijn vriendschappelijke contacten met diverse ministers en parlementariërs die hij tot zijn vrienden rekende, en die hij met hun bijnamen als Hanneke Tanneke, Keessie en Gladde Tekkel omschreef. Van de ene dag op de andere werd Korsten van een geliefd adviseur die men altijd kon bellen tot een paria. Het ging bergafwaarts en hij vond zijn einde in

een particuliere kliniek door een overdosis die een onbekende bezoeker hem had toegediend. Medelijden, euthanasie of moord? Antwoorden op die vragen zijn er nooit gekomen. Het was duidelijk: hier had mijn zoektocht naar een onderwerp voor een Nederlands politiek drama vruchten afgeworpen.

De Vara stapte er onmiddellijk in en wilde het schrijven van een script financieren. Toneelschrijver Ton Vorstenbosch voelde er wel wat voor om aan het basisscenario, dat ik inmiddels zelf had geschreven, een eigen draai te geven. Eind 1982 was dat klaar, en toen kon de procedure in werking worden gezet om daadwerkelijk een film te realiseren. Producent werd Hans Klap, die voor het produceren van de film vrijaf nam bij de Filmacademie, waarvan hij toen directeur was.

Research, voorbereiding en het draaien van het project leverde van het begin af aan een aaneenschakeling op van zowel curieuze als vermakelijke incidenten, en tevens een golf aan publiciteit. Eerst zocht ik contact met de toen nog onomstreden professor Jan Bastiaans, die getraumatiseerde verzetsmensen behandelde met lsd. Hij was in de jaren zestig, toen de Korsten-affaire speelde, verbonden aan de Ursulakliniek in Wassenaar, waar tijdens de Greet Hofmans-affaire prins Bernhard zijn vrouw wilde laten opnemen om haar wilsonbekwaam te laten verklaren. Bastiaans was ook betrokken bij de opname van Ben Korsten in die kliniek. Ik belde Bastiaans en vertelde hem dat ik een film wilde maken over Korsten, bijgenaamd De Mannetjesmaker. Het bleef even stil en hij antwoordde dat hij met de collega's moest overleggen of men mij te woord wilde staan. “Belt u mij over een week terug,” besloot hij het telefoongesprek.

Toen ik hem een week later weer aan de telefoon kreeg, meldde hij me dat “wij besloten hebben niet met u te willen praten” en voegde eraan toe: “Ik zou u aanraden u niet verder met deze zaak bezig te houden!” Waren de klikjes die ik vanaf dat moment bij elk telefoongesprek op de lijn meende te horen verbeelding? Ik denk het niet. We besloten voor *De Mannetjesmaker* subsidie te vragen bij een speciale CRM-pot voor zogeheten ‘kleine’, op 16 mm gedraaide projecten, waardoor we met aanvulling van omroepgeld van de Vara het low budget rond konden krijgen. We kregen een positief advies en de voorbereidingen konden beginnen. Met *production designer* Roel Schneemann ging ik in Den Haag op zoek naar locaties.



Hans Man in 't Veld als Kees de Boer (in de film), alias Piet de Jong.



Gerard Thoolen (l) en regisseur Hans Hylkema.

We kwamen terecht in de chique woonwijk Marlot, waar we voor de opnamen een ruime leegstaande benedenwoning konden huren. Nieuwsgierige buurtbewoners informeerden wat wij in deze exclusieve wijk te zoeken hadden, en al snel werd door de lokale tamtam in Den Haag bekend waar wij mee bezig waren. Op een vrijdag (vergaderdag van de ministerraad) kwam op het productiekantoor een urgent telefoontje binnen: de producent werd gesommeerd het scenario van de film en andere essentiële stukken per spoed naar Den Haag te sturen. Ik rook onraad toen ik dat hoorde; ik vermoedde dat die middag de minister van CRM, Elco Brinkman, en premier Ruud Lubbers zich in de ministerraad zouden buigen over dit kennelijk in Den Haag explosieve project, dat als hamerstuk goedgekeurd was door Brinkmans voorganger, André van der Louw.

Overigens was iedere acteur bereid genoeg te nemen met een eenheidshonorarium van vijfhonderd gulden voor een draaidag. Het stukje in de NRC leverde onmiddellijk het eerste artikel op in de reeks *free publicity*: ‘Nieuwe speelfilm zorgt voor beroering in Haagse kringen’ en *De Telegraaf* wist er ook raad mee: ‘Beroering over hoge subsidie Korsten-film.



De crew met in het midden Gerard Thoolen (Ben Mertens/Ben Korsten) en rechts Diana Dobbelman (Hanna Cuyper/Marga Klompé).

Brinkman zit in zijn maag met het bedrag van Fl. 400.000, dat zijn ambtsvoorganger PvdA-minister Van der Louw heeft toegezegd.’

Het gevaar van intrekking van het toegezegde subsidiegeld was afgewend, de opnamen konden van start gaan. En ook in die periode waren de verrassingen soms niet van de lucht. Maar dat het toeval een verrassend spelletje speelde met de begrippen fictie en werkelijkheid, manifesteerde zich tijdens de dagen dat we als filmcrew het benedenhuis in villapark Marlot in gebruik hadden, waar de commotie over onze filmactiviteiten was begonnen.

We hadden al het naamwoordje gezien van de bewoner van het bovenliggende appartement: P. de Jong. Het vermoeden werd bewaarheid: onze bovenbuurman was in werkelijkheid een personage uit het filmverhaal, voormalig minister-president Piet de Jong, in het verhaal Kees de Boer genaamd. Het werd een spannend afwachten of fictie en realiteit zich met elkaar zouden vermengen. En ja hoor, dat gebeurde toen we op een zondagochtend opnamen maakten in de hal van de appartementenvilla. De huisdeur op de eerste verdieping ging open en een kleine man trok de deur achter zich dicht. Hij bleef gebogen over de trapleuning naar onze opnamen kijken (hoofddrolspeler Gerard

Thoolen met een Borsalino op het hoofd is op weg naar buiten), kwam toen naar beneden en mengde zich halverwege de trap in onze opnameactiviteit. Met zijn wat nasale stemgeluid meende hij ons voor een grove fout te moeten behoeden. “Heren,” zei hij, “ik moet u corrigeren: de heer Korsten droeg nooit een hoed.” Vervolgens liep hij dwars door de filmset naar de buitendeur.

Een wonderlijke ervaring: een werkelijk personage doorkruist een fictieve werkelijkheid waar een op hem gebaseerd personage een rol in speelt. Overigens was zijn corrigerende opmerking te stellig: afgezien van het feit, dat je in een speelfilm de vrijheid hebt om ook in kleding van de werkelijkheid af te wijken, was de hoed gebaseerd op foto's die ik van Ben Korsten had gezien waarop hij zo'n zwierige hoofddekkel droeg.

Piet de Jongs interventie zorgde tijdens die draaidag voor een wat gechelig spannende sfeer op de set. Gerard Thoolen bedacht met grimeur Ulli Ullrich in de make-upruimte een kwajongensachtig plannetje: na de draaidag zouden zij als Gerard en Ulli boven bij de ex-premier aanbellen en vragen of ze met hem op de foto mochten. Aldus geschiedde: een paar seconden na het aanbellen deed De Jong open en konden zij hun verzoek doen. De politicus aarzelde en achter hem klonk de stem van zijn

vrouw: “Niet doen Piet! Pas nou op: niet doen.” Maar Piet was toch gevlend door het verzoek en hij liet beide mannen binnen. De foto werd gemaakt en opgetogen kwamen Gerard en Ulli gierend van de lach beneden hun drankje nuttigen. Een paar draaidagen later filmden we De Jongs filmpersonage Kees de Boer in de chique Trêveszaal, die tot onze verbazing door de voorlichtingsdienst van de overheid zomaar als filmlocatie ter beschikking was gesteld; een grootmoedige geste. Dat lukte later niet meer, heb ik begrepen.

Dat filmen in het Haagse tot meer toevalligheden leidde waarin de politieke werkelijkheid van het moment zich binnendrong, werd duidelijk toen we in het gebouw in Scheveningen filmden waar Korsten een flatje had toen zijn carrière in een neerwaartse spiraal terechtgekomen was. Ditmaal versperden wij door ons gefilm de weg voor de minister van Justitie van dat moment, Job de Ruiter, die zichtbaar zeer geïrriteerd was dat hij even moest wachten tot er een take gedraaid was.

Al tijdens de *pre-shoot*-periode had distributeur Max van Praag van UIP besloten dit 16 mm low-budgetproject door middel van een 35mm blow up in de reguliere bioscopen uit te brengen, en dus ging *De Mannetjesmaker* op 15 no-

vember 1983 in het Amsterdamse City Theater in première. De film over de Haagse Raspoetin maakte veel los in de publiciteitsmachine, en het opmerkelijkste rumoer vond plaats in een uitzending van de *Alles is Anders Show* van presentator Aad van den Heuvel. Oud-directeur van de Rijksvoorlichtingsdienst Gijs van der Wiel liet zijn licht schijnen over deze in zijn ogen ‘gelikte rolprent’. Zo'n film zou een negatieve invloed hebben op het vertrouwen van het Nederlandse volk in de politiek. Hij noemde als voorbeeld de scène waarin Ben Mertens (in werkelijkheid Ben Korsten) een attachékoftje boordevol contant geld voor de partijkas van de Katholieke Volkspartij ophaalt bij ondernemer Reinder Zwolsman. Hij was daarbij in het gezelschap van KVP-voorzitter Piet Aalberse. Nou ja, schaterlachte Van der Wiel met zijn imposante gestalte: “Volkomen belachelijk! Dacht u nu werkelijk dat dat echt zo ging?” Nou, zei Aad van den Heuvel, wij hebben vanochtend met meneer Aalberse gebeld en die bevestigde de gang van zaken. Van der Wiel haalde zijgend de schouders op en keek neutraal voor zich uit.

De week daarop waren de zus van Ben Korsten en diens psychiater Van der Kroef, die de zaak aan het rollen had gebracht, te gast bij Sonja Barend en vertelden nog eens het onthutsende feitenrelaas over het verloop van het levenseinde van Ben Korsten. En de nasleep: niet alleen de affaire verdween in de doofpot, de laatste conclusie van de Haagse politiemensen die de zaak onderzocht hadden – “Dokter dacht u nu echt dat u deze zaak boven tafel krijgt? Hier zijn reputaties mee gemeoid” – kreeg een onverwacht schrijnende wending.

In plaats van de in morfine handelende medicus moest de boodschapper van het slechte nieuws, psychiater Van der Kroef, voor het Medisch Tuchtcollege verschijnen. Hij zou het medisch beroepsgeheim hebben geschonden bij het indienen van een aanklacht tegen collega's. Toen ik 27 jaar later de drama-serie *Den Uyl* en de *Affaire Lockheed* maakte, moest ik terugdenken aan wat Van der Kroef mij nog meer had verteld. Korsten had hem gezegd, dat hij in de Ursulakliniek in contact was gekomen met een daar opgenomen Amerikaan, die hem iets vertrouwelijk had verteld over ‘vliegtuigen’. Eén en één is twee, dacht ik: midden jaren zestig, dat was wel in de tijd dat onze prins-gemaal begonnen was zijn mondiale geldzucht te bevredigen.

Het jaar van de impekt

Het leek op taal, het bleek zwatelkunstige zinding te zijn. Het inmiddels traditionele jaarverslag van de Taaldokter.

door JOOST SWANBORN

Een jaar waarin weer veelvuldig *verbinding* werd gezocht, ontmoeting gefaciliteerd en waarde gecreëerd. Er waren *kalibreersessies* over *intervisiemodellen*, *proposities* in het kader van *vernieuwingsagenda's*, de *ambiticoördinator Diversiteit* en *Inclusie* kwam langs en men verklaarde zichzelf tussen neus en lippen door *autonoom* dan wel *soeverein*. Een jaar vol *lerende organisaties* met *verbindende*, *dienende* of *kwetsbare leiders* die links en rechts informatie *ophaalden*. *Transities* werden *omarmd*, *perspectieven* en *tools* *aangereikt* en rollen *gepakt*. Het jaar vooral ook van de *impekt*. Inspiratie door impekt! Verhalen met impekt! Het verschil maken met impekt! Ontdek hoe jij impekt maakt!

Soms leek het vanuit de verte nog op taal, maar als je dichterbij kwam losten de woorden op in zwatelkunstige zinding. Intussen besteedden hijgerige media met graagte aandacht aan elke gevoelslekkage van blasée beroepsgeborenerden die oorzaak én oplossing van elk persoonlijk onrecht in taal zochten: opleidingsniveau, sekse en uiterlijk werden gereduceerd tot een kwestie van woordkeus. Een schromelijke overschatting van de macht van taal.

2024 moet dan ook het jaar worden van de excuses. Excuses voor de kwalijke rol die wij én onze voorouders speelden in de wereldwijde woordkakerij – en de doorwerking daarvan in onze huidige samenleving.

Blikken wij terug op een jaar waarin:

- klemtonen van nieuwslezers nog louter door het toeval werden bepaald
- beslissingen nog slechts werden ‘gemaakt’
- problemen al dan niet ‘behapbaar’ ‘op je bordje’ lagen
- ‘heling’ de overtreffende trap werd van ‘verbinding’
- wie het niet met je eens was ‘aan de verkeerde kant van de geschiedenis’ stond en ‘toxisch’ heette
- de ‘docent van het jaar’ zei: “Ik ga het gesprek aan van hé, wat maakt dat je te laat bent?”
- de uitdrukkingen ‘het politieke handwerk’ en ‘politiek bedrijven’

rtlnieuws
Dit weten we tot nu toe over de plannen van het komende kabinet

rtv Oost
Wat weten we tot nu toe over de politie-inval in Almelo?

Dit weten we tot nu toe over de kwartstenen in Apeldoorn: acht vragen en antwoorden

De Limburger
Dit weten we tot nu toe over aanslag in Londen

ZES VRAGEN
Dit weten we tot nu toe over het instorten van de Kachovka-dam

WIELERFLITS
Dit weten we tot nu toe over het parcours van de Tour de France 2024

Het Parool
Dit weten we tot nu toe over de explosie bij een ziekenhuis in Gaza

in combinatie met die gewraakte ‘achterkamertjes’ nogal plastische associaties opriepen

- ‘Graag gedaan’ en ‘Geen dank’ definitief werden vervangen door ‘Is goed’, ‘Geen probleem’ en ‘Oké man’ (ook tegen vrouwen)
- de gemiddelde leesvaardigheid tot een dieptepunt daalde, maar het onderwijs gelukkig ‘inclusief’ was en de leeromgeving ‘veilig’, mbo’ers studenten werden genoemd, en universiteiten werden ‘gedekoloniseerd’
- het aantal ‘coaches’ – lieden die zelf een ‘burn-out’ hebben gekregen en nu anderen met veel aplomb vertellen hoe die moeten doen wat hunzelf zelf niet lukte – verveelvoudigde

- kranten regelmatig ‘de hand wisten te leggen op’ gevoelige documenten, door welke terminologie zich telkens de associatie opdrong met onder artillerievuur tussen vijandelijke linies door tiggerende journalisten, nucleaire codes tussen de tanden geklemd – waarbij het steeds weer bleek te gaan om rapporten over ‘grensoverschrijdend gedrag’
- wat moeilijk is ‘ingewikkeld’ werd en wat vervelend is ‘spannend’
- een minister aftrad omdat zijn ambtenaren ‘druk ervoeren’ nadat hij ‘scherp en fel’ was geweest
- het misverstand hoogtij vierde dat iedereen zich overal in zou moeten kunnen ‘herkennen’: in musea, in de politiek, in de literatuur
- het woord betekenisvol in rap tempo volkomen betekenisloos werd
- de kans dat er nog ergens in een uithoek van dit land een stad,

dorp of vlek is die zichzelf niet bruisend noemt, tot 0 (nul) daalde

- er geen organisatie meer was die niet geheel vrijblijvend wereldkundig maakte samen, naast elkaar en met elkaar en elkaar vasthoudend te staan voor de erkenning van dit, afstand te nemen van dat, zich solidair te verklaren met zus en te strijden tegen zo
- het gewrochte eufemisme ‘praktisch opgeleid’ alweer begon te klinken als laagopgeleid
- schrijvers ‘literaire makers’ werden
- ‘werkelijk’ is vervangen door ‘oprecht’
- de begrippen kennis, vaardigheid en expertise werden vervangen door ‘geletterdheid’, met als voorlopig dieptepunt het ommeuze ‘klimaatgeletterdheid’
- de kans 0,0083% was dat een politicus tijdens debatten niet zei dat het ‘over de inhoud’ moest gaan
- spellingregels werden beschouwd als een vorm van institutionele onderdrukking
- ouderwets een boek lezen *bingereading* werd genoemd
- ‘hoewel’ definitief is vervangen door ‘ondanks dat’, een alle leesplezier vergallende constructie (en sinds Johan Cruijff’s verscheiden valt het onvolprezen ‘ofschoon’ ook al nergens meer te horen)
- er een levendige, lucratieve handel ontstond in ongecensureerde boeken van gecancelde, ‘hertaalde’ en met *sensitivity-readers* opgescheept auteurs op de eh... markt van kleur: “Hee! Psst! *Dr. No?* *Casino Royale?* *Goldfinger?* Originele versie!”

- er nog uitsluitend infantiliserende niets-aan-de-hand-verkleinwoordjes werden gebruikt als tijdsaanduiding: alles duurde in 2023 een minuutje of maximaal een uurtje
- het zwaard toch weer machtiger bleek dan de pen.

Het was, kortom, een jaar van tekstueel grensoverschrijdend gedrag. Gelukkig is er een dokter in de taal, die met u het glas heft op 2024, een jaar waarin:

- het besef doordringt dat een land waar we allemaal ‘op één staan’ een land is waar niemand op één staat
- we inzien dat weinig zo betuttelend is als beweren dat de lezer of de kiezer ‘slim genoeg is’ om zich zelf een mening te vormen of iets te begrijpen, en weinig zo paternalistisch als iemand ‘eerherstel’ verlenen
- we bij het betreden van horeca-etablisementen, voordat de serveerster iets heeft kunnen zeggen, vragen: “Ben jij bekend met mijn concept?”
- er landelijke acties komen tegen politici die het woord ‘verbinden’ nog gebruiken
- volwassen mannen geen mail meer afsluiten met ‘groetjes’
- we onthouden dat tachycardie geen versvorm is als de dactylus, spondee of amfibrachys
- er weer eens een ‘felrealistische roman’ verschijnt
- wie ‘over de eigen schaduw heen springt’ meteen voorgoed achter de horizon verdwijnt
- we ons hardop mogen afvragen wat cultuur die kan worden ‘wegbezuinigd’ eigenlijk voorstelt
- krantenkoppen niet meer beginnen met ‘Dit is waarom...’ of ‘Dit weten we tot nu toe over...’
- het een cruciaal selectie criterium voor bestuurders wordt dat ze juist géén ‘relevant netwerk’ hebben
- we beseffen dat iemand die ‘het eerlijke verhaal’ vertelt nooit genoeg kan worden gewantrouwd, net als mensen die beweren dat ze iets ‘netjes’ volgens de regels doen
- in plaats van kunstwerken eens museumteksten worden gemoles-teerd
- om dringende humanitaire redenen de Partij tegen het Cliché wordt opgericht
- we eindelijk onze feedback houden

In de wetenschap dat de toestand hopeloos is, maar niet ernstig: op een kraakhelder 2024!



Geheime dienst

Adriaan Roland Holst, prins der dichters, was ‘potentieel verdacht’. 14



Antiquariaat

‘Heeft u ook boeken voor de tweede rij?’ 16



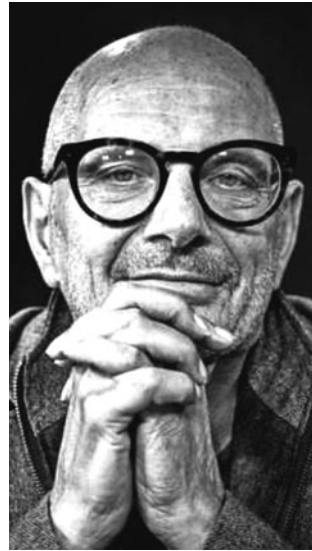
Undercover

Bernard Canter pionierde gehuld in lompen. 18



Weltschmerz

Even leek het kanaal van Max von Kreyfelt een soort Radio Oranje, de stem van het verzet. 20



Verborgen camera

Poets wint het van de latere varianten. 22



‘Hella Haasse is een zeer goede huisvrouw’

Niet alleen Harry Mulisch (die enthousiast terugkeerde uit Cuba) werd door de BVD gevolgd, maar ook Gerard Reve, Jan Wolkers, Simon Carmiggelt, Hella Haasse – en tientallen andere schrijvers, onder wie vanzelfsprekend revolutionair Jef Last en Theun de Vries, voor wie het communisme geen flirt was, maar een levensovertuiging. Een impressie uit de mappen.

door ERIK SCHAAP

‘P’ersoon moet worden gezien als een sterk links geëngageerd schrijver. Hij zou een hekel hebben aan werken. Is een bekwaam schrijver. Intelligent. Werd in 1946 veroordeeld tot f40,- boete subs. 24 dagen hechtenis onvoorwaardelijk en 2 weken gevangenisstraf voorwaardelijk met onder toezichtstelling terzake diefstal c.q. verduistering van boeken.’ Aldus rapporteerde de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) in 1968 over Harry Mulisch (1927-2010), een auteur die vanwege zijn linkse sympathieën nauwlettend in de gaten werd gehouden.

De dikke map over Mulisch bevat vooral veel krantenknipsels, aangevuld met observaties van medewerkers van de dienst. Uit een notitie de dato 15-8-1966: ‘Harry Mulisch heeft uitgelaten van mening te zijn dat provo op zijn eind loopt, o.a. omdat prominente provo’s zich in grote, kwalijke dampen uitstotende auto’s laten vervoeren. Het is een mening die men wel meer hoort, o.a. ook bij *Pen*, een Hollands maandblad. Mulisch waarschuwde dat juist rechtse lieden altijd bijzonder aardig zijn; dat maakt hen maar des te gevaarlijker.’ Zijn band met de Provo-beweging is dubbelzinnig. In zijn boek *Bericht aan de rattenkoning* besteedt hij welwillende aandacht aan dit Nederlandse fenomeen. Uit een opnieuw vertrouwelijk rapport (6-2-1969) over Mulisch: ‘Hij is de laatste jaren ook wat knorriger geworden. Mogelijk zit deze gang van zaken [er is al enige tijd geen boek van hem verschenen] hem dwars, al heeft hij zakelijk nog steeds niet te klagen. Geld uitlenen doet hij vrijwel nooit, ook niet als een grote buit binnen is. Toen hij aan de provo’s bijna een ton verdiend had, dankzij *Bericht aan de rattenkoning*, weigerde hij provo’s geld te lenen. Hij verwees hen dan naar de uitgever, die nog wel eens iets gaf. Politiek is hij nooit een grote geest geweest.’

Het blijft niet bij deze diskwalificatie: ‘Hij is belust op eigen pleziertjes, zoals het “versieren” van een mooie Cubaanse,’ noteerde een BVD-beambte. ‘Zijn vriendschap met Jan Hein Donner is verklaarbaar uit de overeenkomst met beide mannen; ook Donner heeft altijd als een vrijgezel geleefd, is op zijn beperkt gebied briljant en daarbij zeer intelligent, sterk op zichzelf ingesteld, niet erg voorkomend tegenover vrouwen en heeft daar ook geen respect voor. Immers, vrouwen kunnen niet schaken; schrijven kunnen zij ook meestal niet.’

Mulisch en Donner vinden elkaar onder meer in hun afkeer van de Nederlandse politiek en hun sympathie voor communistisch Cuba. Hun ideeën komen samen in het



Harry Mulisch in Cuba, 1967.

FOTO ANP/NED. FOTOMUSEUM/ED VAN DER ELSKEN

in 1968 opgerichte Comité van solidariteit met Cuba. De BVD bezoekt de chaotisch verlopende oprichtingsvergadering van die vereniging en citeert de in Havana gestationeerde ambassade-raad Wessels, die de auteur had gevraagd waarom deze Cuba tegen beter weten in zo rooskleurig had voorgesteld in het blad *Avenue*. ‘Mulisch zou geantwoord hebben dat van hem toch niet kan worden verwacht dat hij de waarheid over Cuba zou publiceren, aangezien de Cubanen hem tijdens zijn verblijf aldaar elke avond mooie vrouwen naar keuze hadden toegeschoven.’

Een salonsocialist om in het vizier te houden, kortom. ‘Zaterdag 24-2-1968 was Harry

Mulisch nog bij [de Amsterdamse communistische boekenzaak] Pegasus in de winkel, waar hij – geïmponeerd door haar uiterlijke verschijning – het winkelleiende N. uitnodigde om een avondje mee uit te gaan. N. was er echter niet op ingegaan. Bij die gelegenheid had Ilja de Mol hem gewoontegrouw gevraagd of er nog nieuwtjes waren. Op de van Mulisch bekende verwaande manier had deze toen gezegd dat zij in de eerste week van maart ’68 een vriendschapsvereniging Nederland – Cuba zouden oprichten. (...) Hijzelf zou voorzitter worden: want dat had hij met Fidel zo afgesproken.’

Op 23 oktober 1968 bood Mulisch de Cubaanse ambassadeur in Den Haag zijn boek *Het*

woord bij de daad aan, een lofzang op Cuba. Castro schaarde zich pal achter de Sovjet-Unie, maar Mulisch liet weten dat hij liever in Havana dan in Moskou vertoefde. De BVD doorzag zijn drijfveren: ‘Echte levensgenieter. Hij maakt graag reisjes op kosten van anderen. Vrouwenliefhebber. IJdel (de bestgepakte schrijver van Nederland). Staat bij demonstraties op grote afstand toe te kijken, zodat hij, als er gevaar dreigt, snel weg kan komen.’ (november 1968)

Met de Communistische Partij Nederland (CPN) onderhield de auteur een gecompliceerde haat-liefdeverhouding. Hij had niets tegen communisten, maar werd getrouwd door de CPN-top, getuige een ‘intern vertrouwelijk’ rapport uit 1968 over partijleider Paul de Groot, die ‘geen goed woord’ had voor het commentaar in *De Waarheid* ‘op het in [het communistische kwartaalblad] *Kontrast* verschenen interview met Harry Mulisch. Het was van de interviewer(s) in eerste instantie reeds een kardinale fout Mulisch te vragen of hij lid van de CPN zou willen worden. Wanneer een figuur als Mulisch – van zichzelf nazi en afkomstig uit een nest van dubbelspionnen e.d. – lid wordt van de CPN, heeft deze CPN tegelijk opgehouden een communistische partij te zijn.’

Ook uit de geheime notulen van de ‘Verg. v. afd. secretarissen CPN op 25-6-68 in F.M.’ (het CPN-partijgebouw Felix Meritis) steeg de geur van wantrouwen op. ‘Inleider was [CPN-partijbestuurder en raadslid] Roel Walraven. (...) Harry Mulisch wordt afgeschilderd als een Fidel Castro-verheerlijker, maar in werkelijkheid is hij anti-communist en anti-Paul de Groot. De appel valt ook hier niet ver van de stam, want zijn vader was ook NSB’er.’

Dat de inlichtingendienst een dossier over Gerard Reve (1923-2006) aanlegde, had vooral te maken met het communistische nest waaruit hij viel. Reve moest niets hebben van die ideologie, maar door de jaren heen bleef de BVD informatie over hem verzamelen. Het betreft vooral krantenknipsels, onder andere over zijn racistische uitspraken. Volgens een van de stukken werd Reve in de zomer van 1970 belaagd door de kleurrijke dwarsligger Julius Vischjager (1937-2020), hoofdredacteur van *The Daily Invisible*. ‘Van het Reve was voorbereid op de komst van Vischjager; hij had een grote tuinschop klaargelegd om Julius van zijn voorgenomen bezoek af te houden. Vischjager werd door het anders zo stille Friese gehucht achternagezet, waarbij hij tijdens het handgemeen licht werd geblesseerd door Gerard C. Julius overweegt om een aanklacht tegen Van het Reve in te dienen i.v.m. de kosten van een doktersbehandeling. Reve reageerde waardig: ‘Ik heb ook geen enkele behoefte om met deze lieden om te gaan. Ik beschouw hen als nietsnutten, die nog nimmer iets hebben gepresteerd en trachten te parasiteren op het geld en de goede naam van anderen.’

Hoezeer de Koude Oorlog van invloed was op het handelen van de BVD, valt af te lezen aan de argwaan jegens Simon Carmiggelt in een dossier dat in 1951 werd ‘aangelegd op verzoek van Hoofd ACD’, de Afdeling Centrale Documentatie. Zijn naam dook voor het eerst op in een verslag van 2 juli 1951: ‘Met verscheidene kopstukken uit de S.D.A.P.

alsmede met personen van diverse pluimage, zoals spionnen en lieden die op inlichtingen-gebied werkten, had L.J. van Looi contact. Om enige namen te noemen: Simon Carmiggelt....’. Levinus Johannes van Looi had een verleden als verzetsstrijder. Na de oorlog werd deze sociaaldemocraat hoofd van de Radio-nieuwsdienst, maar de BVD vertrouwde hem voor geen meter.

Ook voor Simon Vestdijk (1898-1970) had de BVD een stempeltje. Tot tweemaal toe vermeldde een ambtenaar in 1952 in zijn dossier dat hij ‘de communistische beginselen’ zou aanhangen. Blijkbaar was Vestdijk geen hardliner, want vier jaar later werd genoteerd dat hij zijn lidmaatschap van de PEN-club had opgezegd ‘i.v.m. de motie van deze club tegen het optreden van de Russen in Hongarije’.

Het BVD-dossier van Hella Haasse (1918-2011) beslaat een dun mapje. Het gerucht dat ze vertaalwerk zou verrichten voor het communistische dagblad *De Waarheid* werd ontzenuwd in een rapportage van 2 november 1956: ‘Zij is van beroep schrijfster. Zij is gehuwd met Mr. Van Lelijveld, die substituut-griffier is bij de Arrondissements-rechtbank te Amsterdam. Betrokkene is een zeer intelligente vrouw, wier ontwikkeling op een hoog peil

staat. Zij verkeert veel in de kringen van auteurs. Zij is een zeer goede huisvrouw, die ondanks haar drukke werk veel tijd aan de opvoeding van haar kinderen besteedt. Omtrent haar politieke instelling kan ik mededelen, dat betrokkene zeker niet communistisch gezind is. De politieke gezindheid van betrokkene en haar echtgenoot is volgens mij meer gericht op de politiek van de VVD.’

Bij de eminente dichter Adriaan Roland Holst (1888-1976) zou de revolutie niet beginnen, maar zelfs hij werd vanaf 1950 tot aan zijn dood in de gaten gehouden. In 1956 tekende een BVD-ambtenaar over hem op: ‘Plaats te i.v.m. Hongaarse opstand anti-comm.[unistisch] gedicht in *Het Parool*.’ In 1959 kwam in zijn dossier: ‘Volgens *De Waarheid* van 2-12-59 ondertekende hij de actie voor A-proef-stop.’ Hetzelfde jaar werd hem in het Koninklijk Paleis te Brussel de Nederlandse Prijs der Letteren uitgereikt. De knipsels over deze plechtigheid bevinden zich in de BVD-map, maar dat was voor de mannen in regenjas geen reden om hun verrekijkers op te bergen. De Rijkspolitie in Alkmaar gaf in 1961 aan de BVD door dat de inmiddels 73-jarige poëet, ‘wonende Nesdijk 7’, op een lijst stond van potentieel verdachte personen. Met die revolutie zou het inderdaad niets worden.

Zeventigduizend dossiers nu ter inzage

Al ruim 35 jaar adviseert Roger Vleugels (1956) journalisten, wetenschappers en particulieren die inzage willen in dossiers die zijn opgesteld door een Nederlandse geheime dienst. Zijn taak is deels wat vereenvoudigd: november vorig jaar zijn ruim zeventigduizend van die dossiers door de AIVD, de voormalige BVD, overgedragen aan het Nationaal Archief. En regelmatig zullen meer rapportages worden overgeheveld.

De overgrote meerderheid (omvang onbekend) wordt nog door de AIVD zelf beheerd. Nu zijn er mogelijkheden om ook die informatie in te zien, maar voordat je zo ver bent, maakt Vleugels zijn klanten al meteen duidelijk, ben je al snel een jaar verder.

Het Nationaal Archief doet z’n best het de zoekende burger naar de zin te maken. Op hun site staan al die zeventigduizend dossiers geregistreerd, maar het overgrote deel alleen met de eerste letter van de achternaam van het doelwit. Alleen zij die langer dan honderd jaar geleden geboren werden, zijn meteen thuis te brengen. Nu is dat slechts een extra stapje, maakt Vleugels duidelijk; je kunt het Archief vragen of er een dossier is van de figuur naar wie je benieuwd bent, en



Roger Vleugels

dan krijg je binnen afzienbare tijd antwoord.

En dan: Lang niet alle dossiers worden bewaard, het is een ‘steekproef’ van onduidelijke omvang. Criterium: Er moet voldoende blijven om de werkwijze van de geheime diensten te kunnen reconstrueren. Vleugels: ‘Ik neem aan dat de dossiers van Amsterdamse CPN-bestuurders worden bewaard, maar van de kleine afdelingen maar een deel. Schrijvers? Ik denk alleen de bekende. En ik ga ervan uit dat het materiaal over politici allemaal bewaard blijft.’

Vleugels heeft oud-minister Roelof Kruisinga bijgestaan bij het

zoeken naar diens dossier. Hij had contacten met de Poolse geheime dienst en wilde zijn dossier inzien voor zijn te schrijven memoires. “Dat boek is er helaas nooit gekomen.”

Opmerkelijk: In het tot nu toe door het Nationaal Archief ter inzage gegeven materiaal is heel weinig zwart gemaakt. Ook niet waar nog levende personen worden genoemd, vermoedelijk door tijdgebrek. Vleugels is zijn eigen naam al een paar keer tegengekomen in dossiers van derden die hij bijstond. “En een groepje journalisten is nu doende met nogal uitgebreid onderzoek naar de activiteiten van hun voormalige hoofdredacteur.” Helaas wil Vleugels hierover geen details geven.

Hij beperkt zich niet tot de geheime diensten. “Je kent het memo-Palmen, dat zo’n belangrijke rol speelde in de enquête naar de toeslagenaffaire en dat nooit is gearcheveerd. Het is gewoon weggemoffeld. Ik heb het materiaal daarover opgevraagd. Er zijn inmiddels 1121 documenten over het niet archiveren van dat memo.

Hoeveel? “Elfhonderdeenentwintig.”

PAUL ARNOLDUSSEN

In de rubriek Achterwaarts! (de naam is ontleend aan de memoires van journalist Max Nord) kijken bekende en minder bekende mensen terug op episodes uit hun leven.

Een zeemansring

door ROGERIA BURGERS

Toen Willem en ik trouwden, hadden we geen ringen uit te wisselen: die hadden we al in onze oren. Halvemaanvormige zeemansringen – hij voer bij de koopvaardij.

Alle zeelieden gaan naar de hoeren, en dat weet ik omdat ik meevoer op de Neder Elbe, negen maanden de wereld rond, als enige vrouw tussen 35 mannen. Nadien bracht Willem bootjes weg. In 1978 moest hij een boot naar Suriname brengen. Uit voorzorg had hij zijn ring opgeborgen in het kleine zakje van zijn spijkerbroek, bang om als mietje te worden gezien. Toen ik hem ophaalde van Schiphol en de ring in zijn oor miste, biechtte hij het op.

Vaak ben ik in Suriname, vroeger voor radiodocumentaires en nu voor vakantie. We gaan naar Pusu Grunu aan de Saramaccarivier, een prachtige tocht door het bos, zoals de Surinamer het oerwoud noemt, waar de illegale houtkap in volle gang is en vorige maand nog een ramp in de goudmijnen gebeurde. In het dorp eerst de granman bezocht en hem verblijd met een fles wodka. De regels aangehoord en de omgeving verkend. Het water in de rivier staat heel laag en de harde zandwand vertoont gaten; bij hoog



De Saramaccarivier.

water leggen vissen, *kwikwi*, hun eieren erin. Op het strand zijn zwerfhonden aan het graven, ze woelen het zand los en spelen met wat ze vinden, hun bekken vol zand.

Plotseling zie ik iets schitteren, ik loop erheen en kan mijn ogen niet geloven: daar ligt een ring, een zeemansring. Ik raap hem op, maak hem schoon en in een waas zie ik 45 jaar voorbij rollen... Groene en rode cashewnoten liggen onder de

Tweede rij

door ARD VAN DER STEUR

In Warmond wordt jaarlijks op Hemelvaart een boekenmarkt georganiseerd met meer dan dertig kramen. Ik sta er al jaren. Eerst om mijn eigen boekenkast op te ruimen en de laatste jaren ook voor mijn antiquariaat. Op een zonnige middag komt een nette oudere man op mijn kraam af. Hij zoekt oogcontact terwijl hij in mijn richting loopt, wat meestal betekent dat iemand een vraag gaat stellen. Vaak gaat zo'n vraag gepaard met het uit jaszak of linnen tas opdiepen van een beduimd lijstje met de nog ontbrekende delen uit de Ludlum- of Konsalikserie, de nog gezochte Boekenweekgeschenken of ander seriemateriaal waarnaar men op zoek is. Maar de in verzorgde kleding gestoken rijzige heer ziet er met zijn grijze haar en vriendelijke oogopslag niet uit als een Ludlum- of Konsalikverzamelaar. Misschien Biggles, of een filosoof?

Bij mijn kraam aangekomen wijzigt hij zijn koers. Hij wil ken-

nelijk achter mijn kraam uitkomen – dat wil zeggen: naast mij – in plaats van aan de voorkant waar de klanten zich gewoonlijk ophouden. Hij wurmt zich tussen kraam en muur in en buigt zich met een vriendelijke glimlach naar mij toe, om fluisterend iets te vragen dat ik niet goed kan verstaan. Iets over een rij. Ik vraag dus of hij het nog eens kan herhalen. Op iets hardere fluistertoon zegt hij: “Heeft u ook boeken voor de tweede rij?” Ik kijk hem niet-begrijpend aan. Wat is in vredesnaam de tweede rij? Ik probeer het te visualiseren en dat helpt. Ik zie een boekenkast voor me met twee rijen boeken op één plank. Op de tweede rij staan dan kennelijk boeken die aan het gezicht van argeloze gasten of huisgenoten ontrokken moeten worden.

Maar wat voor soort boeken dan? Ik denk razendsnel na en vraag hem, ook fluisterend: “Bedoelt u soms foute boeken uit de oorlog?” Hij kijkt mij gechoqueerd aan en ontkent, nog steeds zacht sprekend, dat hij in dit soort boeken

bomen, ik pak een vrucht, open hem en leg er de ring in. Dan loop ik naar de rivier en leg het kleinood behoedzaam in het hoogste zandgat.



Rogeria Burgers (1950) was docente drama en maakt radio-documentaires.

geïnteresseerd is. Ik vraag hem wat hij dan met ‘de tweede rij’ bedoelt. Hij antwoordt, terwijl zijn gezicht rood kleurt: “Boeken over de natuur, met plaatjes erin.” En kijkt mij hoopvol aan. “Plaatjes van mensen?” Hij knikt, terwijl hij om zich heen kijkt of niet iemand ons gesprek heeft kunnen horen. Ik moet hem helaas teleurstellen, leg ik uit, terwijl ik mijn opkomende slappe lach maar met moeite kan onderdrukken; op mijn kraam wordt vandaag niet in erotica voorzien. Hij druipt af.

Sindsdien heb ik speciaal voor hem altijd een rijtje met boeken voor de tweede rij bij me. Hij is helaas nooit meer verschenen. Zie ik u dan misschien volgend jaar op Hemelvaart?



Ard van der Steur (1969) was advocaat en politicus; hij is nu bestuurder en antiquaar.

Stiekem zoenen

door JOS VAN WATERSCHOOT

In Venlo bewoonde ik met mijn ouders en zus een enorm bedrijfspan, drie verdiepingen met een grote zolder. Op de begane grond was de supermarkt Simon de Wit van mijn vader, daarboven was een kapsalon, en boven woonden wij. Op zolder stonden stellingen, rekken, manden en allerlei andere zoi uit de winkel. Ook had mijn vader er een pingpongtafel neergezet, terwijl mijn moeder wat oude lakens en matrassen ter beschikking had gesteld. Door die matrassen konden we er voetballen: doel op de muur tekenen en duiken maar.

Vele regenachtige dagen brachten mijn zusje en ik met vriendjes en vriendinnetjes op zolder door, in ons eigen speelparadijs. Met het beschikbare materiaal bouwden we hutten waarin we cowboy en indiaantje, Tarzan en andere spannende avonturen naspeelden. Tot we aan de leeftijd kwamen dat je je écht bewust wordt van de verschillen tussen meisjes en jongens. In toenemende mate werden er stelletjes gevormd en speelden we dat we verliefd waren: *me Tarzan, you Jane!*

Mijn oudere zus was in dat opzicht vaak een handige component: zij bracht haar vriendinnen mee. Het duurde niet lang of ik werd verliefd op Sylvia, een meisje uit de buurt; we waren allebei negen, tien jaar. Sylvia loenste dat het een aard had en droeg een brilletje met dikke glazen. Maar daar keek ik als het ware doorheen, ze was het liefste meisje dat ik kende. Ik wilde haar maar wat graag zoenen, maar was toch niet zo zeker van mijn zaak. Dus bedacht ik dat we konden spelen alsof we zoenden, en dan zoenden we gewoon met een oud laken van mijn moeder ertussen.

Ik weet niet of Sylvia doorhad wat mijn heimelijke wens was, maar ze deed vrolijk mee. Stiekem zoenen, dat paste prima bij het stiekem verliefd zijn.

Jos van Waterschoot (1965)



was conservator van het Multatuli Museum en is nu conservator van het Allard Pierson.

Smokkelwaar

door SIEBRECHT VAN DER SPOEL

De laatste schooldag zat erop, mijn huiswerk en het tekenonderwijs van mijn vader waren gestopt, thuis werden de voorbereidingen voor de vakantie getroffen. Met koffers pakken en kleren uitzoeken bemoeide ik me niet, zodat ik een beetje verbaasd was dat mijn vader me op een gegeven moment met een heel ernstige stem bij de voorbereidingen betrok. Er werd uitgelegd dat pa twee koffers zou dragen en moeder een weekend- en een schoudertas. Dus de rol met pa's schilderijen moest ik dragen. Een zeer verantwoordelijk werkje, de hele reis zou ik op die koker moeten passen. Dat benadrukken van die verantwoordelijkheid maakte dat ik helemaal geen had zin in deze klus, hoe graag ik ook met va-

kantie ging en hoe trots ik eigenlijk was die schilderijen te mogen dragen.

Mijn poging de opdracht te weigeren werd niet geaccepteerd. Ik moest goed begrijpen: het kon niet anders. Want mijn vader mocht zelf de schilderijen niet meenemen; het was vlak na de oorlog verboden kunst of kostbaarheden uit te voeren. “Dus doe wat ik zeg, en zwaar is die koker niet.”

Mijn weerwoord dat ook ik het niet stiekem over de grens mocht meenemen, werd gepareerd met: “Ja, wel als je zegt dat jij die twee schilderijen voor je oma hebt gemaakt. Vijf jaar hebt je niet bij haar op vakantie gekund, dus nu heb je iets moois gemaakt.” Zoiets moest ik zeggen als de douane naar de koker vroeg. Ik begreep het probleem en voelde aan dat er geen uitweg was; de vakantie moest waarschijnlijk worden betaald met

de verkoop van die schilderijen. Toch bleef ik twijfelen. “Er zitten toch geen naakten bij?” Ik had pas nog een schilderij van een blote vrouw op de ezel zien staan en was bang bij de douane te moeten beweren dat ik die naakten had geschilderd. Nee, het waren twee stillevens.

Trots liep ik later naar het station met de schilderijenkoker als een geweer over de schouder. Alles liep voorspoedig, tot Maastricht. Daar moest iedereen de trein uit en via het perron, de douaneloods en een ander perron terug naar de trein, ter controle van paspoorten en bagage. In die loods ging het bijna mis.

“En jij daar, jongeman.” De douanier wees naar mij. “Wat heb je in die koker zitten?” Ik zag mijn vader onrustig kijken. “Heb ik voor mijn oma geschilderd,” zei ik met

gespeelde trots. “Maak maar eens open,” klonk het. De twee schilderijen werden vluchtig bekeken. “Je moet wel beter leren schilderen, jongen.”

Ik kon aan de zware ademhaling van mijn vader horen hoe slecht die opmerking viel, en daar begon hij al: “Weet u wel dat...” ... “zijn oma het heel leuk vindt zoiets te krijgen?” interrumppeerde mijn moeder snel. In de drukte had de douane niet in de gaten dat mijn gepikeerde vader mij bijna ver raadde. “Pak maar in, jongen, en doorlopen.”



Siebrecht van der Spoel (1935) is bioloog en was hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam.

Van Houten

door PAUL ABELS

Ik dacht eerst, desgevraagd, dat ik niks wist over ‘stiekem’. Maar nu, een uur later, schrik ik: ik weet wel honderd dingen. Ik zou kunnen beginnen met de vier kwartjes van mijn broer die ik uit zijn spaarpot haalde. Daarmee liep ik in galop naar de automaat bij de sigarenwinkel en trok er vier repen chocola uit. Van Houten. Ik herinner me het metalige geluid, hoe ze onwillig naar beneden vielen.

Het was een prachtige automaat, in de vorm van een chocoladerep, met fijne rondingen. En een curieus dakje, een rood petje; ik meende dat het diende om hemelwater in de repen te voorkomen.

De belettering beviel me – toen al, dat weet ik zeker, maar ik was zes jaar, dus woorden om fijne typografie te benoemen had ik nog niet. Ik zag al wel dat de staart van de R zwierig was, twee keer. Het logo van Van Houten straalde vrolijkheid en levensvreugde uit, niks stiekems. De boodschap die de automaat uitstraalde, was helder: We Moeten Leven! En: Arbeiders Hebben Ook Recht Op Chocola.

Goed, vier kwartjes, vier repen getrokken. Ik vrat ze achter elkaar op. Het woord ‘vrat’ moet ik hier gebruiken,



want ik wist dat het stiekem was wat ik deed, dus het moest snel en gulzig gebeuren. Hoe wel, er was ook een geruststellend ander gevoel: dat mijn broertje het niet erg zou vinden. Hij was immers een jaar ouder, zeven al, en hij kon veel begrijpen, meer dan ik. Dit is altijd zo gebleven.



Paul Abels (1958) is uitgever en was leraar Nederlands.

Voor het eerst

door FRIEDRICH HLAWATSCH

Mijn vader had een nieuwe auto gekocht, eentje met zes cilinders, die heel hard kon. Ik was zestien en noch mijn ouders, noch ikzelf hadden door dat ik wellicht een criminele inslag had en daarom vormden die zes cilinders een sluimerend gevaar. Hoe hard kon die auto echt? Die vraag werd ondraaglijk. Ik had mijn vader nauwkeurig gadegeslagen tijdens het autorijden en ik wist dat ik het kon. In de garage had ik al stiekem met de koppeling geoefend. Vijftig centimeter vooruit en vijftig centimeter achteruit.

Op mijn hockeyclub was ik een meisje tegengekomen, een meisje van mijn leeftijd, maar een meisje dat jaren op mij voor lag. Ze was lichamelijk al helemaal af en mijn nieuwsgierigheid naar haar lichaam werd ook ondraaglijk. Ze kwam uit Alkmaar en ik woonde in Heemstede. Ze deed een beetje lacherig en uitdagend tegen mij en om indruk op haar te maken hoorde ik mijzelf opeens zeggen: “Zal ik je morgennacht ophalen om een ritje met de auto te maken?” Ze proestte van het lachen en zei: “Leuk! Daar hou ik je aan.”

Om twaalf uur 's nachts sloop ik het huis uit, liep naar de garage, startte de motor en reed heel voorzichtig de garage uit; aan beide kanten had ik ongeveer 25 centimeter speling. Ik reed de doodstille straat uit en zat even later op de grote weg richting Alkmaar. Ik was een beetje misselijk. Nu moest ik proberen hoe hard de auto kon, maar daar had ik helemaal geen zin in. Het liefst wilde ik weer naar huis, maar dan zou ik afgaan voor haar. Ik trapte het gaspedaal dieper in. De auto ging

harder, steeds harder, er leek geen eind aan te komen, bij honderdvijftig gaf ik het op en zakte terug naar honderd. Het rijden op de verlaten weg ging verder prima, maar leuk vond ik het niet.

Ze stond inderdaad op het afgesproken punt mij op te wachten en we deden allebei of dit allemaal normaal was. “Ik weet een mooi rustig plekje,” zei ze. Mijn hart klopte in mijn keel. Niet alleen moest ik voor het eerst autorijden, ik moest nu ook voor het eerst... Och, was ik maar... Wat volgde was technisch gezien misschien wel seks te noemen, maar het was eigenlijk broerierig gepruts. Even later namen we geroutineerd afscheid, als volwassenen. Over een paar uur zou ik Ovidius zitten te vertalen op school, als ik heelhuids thuiskwam.

De auto moest achteruit ingeparkeerd worden. Langzaam! Tot nu toe ging alles goed... Krak!! De rechter-spiegel hing versplinterd aan een draadje langs het portier. Ik sloop doodongelukkig het huis in en sliep niet totdat ik weer op moest om naar school te gaan.

Mijn vader was de deur al uit toen ik opstond, maar ook 's avonds zei hij niets over de spiegel – mijn moeder was nogal overspannen de laatste tijd. Hij heeft de auto stiekem laten repareren, zonder mij er ooit over aan te spreken.



Friedrich Hlawatsch (1947) is muzikant en schrijver.

Reis naar het land der armsten

Bernard Canter (1870-1956) was dichter, uitvinder en nog zo wat. Bekend werd hij in zijn tijd als undercover-journalist.

door RUDIE KAGIE

Op dinsdagochtend 21 november 1899 begon *Telegraaf*-verslaggever Bernard Canter aan een avontuur waarmee hij persgeschiedenis zou schrijven. Undercoverjournalistiek bestond nog niet, de sociale reportage was een zelden beoefend genre. Canter hulde zich in lompen, vermomde zich als zwerver en hinkte de straat op. ‘Ik steek moedig de hand in een bak met asch en wrijf er gelaat, nek, ooren en polsen mee in, zodat deze vaalbruin zijn. Daarna knip ik mijn nagels hoekiger af en woel met mijn handen door een bak met cokes.’ Hij zou van zijn ‘reis naar het land der armsten’ verslag uitbrengen in zijn krant, in een serie die later werd gebundeld onder de titel *Twée weken bedelaar*.

Fascinerende lectuur. De auteur noteerde met sociologische precisie alles wat hem onderweg opviel – en dat was véél. Zo’n gedetailleerde beschrijving van een Haags volkscafé rond de voorlaatste eeuwwisseling zou de lezer bij Couperus niet tegenkomen, daarvoor moest je bij Canter zijn. ‘Een dikke taaie lucht van koffie en jenever slaat ons tegen. In den wazigen goudscheimer van een hooggehangen petroleumlamp deinen vaag de lijnen van bonkerige ruggen. Een vloek ratelt op ons toe. Half in de deurspleet staat een dikke vrouw met den hals nauw bedekt door het glibberig paars van ’t jak.’ Voor een kwartje kan de sloeber de nacht doorbrengen in een vies bed (‘ruikt naar bleekpoeder’) boven de kroeg. In het slaapvertrek verbaast hij zich over de rauwe toon van de gesprekken die hij opvangt. Hij schrikt en zal, meldt hij achteraf in een voetnoot, in zijn boek niet alles letterlijk citeren. ‘Alleen daar waar ’t strikt noodig is, zullen vloeken hier herhaald worden.’

Bij het ochtendgloren ontwaakt hij vanwege een schorre mannenstem: ‘’k Stik van de dorst. Wat is er in die flesch?’

‘Klare.’

‘’k Lust geen klare op mijn nuchtere maag. Dat brandt je vet weg van je consistentie.’

‘’k Kan ’t niet langer uithouden. ‘k Stik van de droogte in mijn strot. Geef dan maar op die flesch.’

‘Zuip ‘m niet lens. Ben je helemaal bed...?’

‘Hé, ’t brandt op mijn darm. ’t

Is de pest als je nuchteren bent.’

‘Hou je smoel. D’r is te veel dak op ’t huis.’

‘Voor wie zou ‘k mijn smoel houwe... Zeg, geef mij de flesch nog is...’

‘Dan mirakel je straks nog al de trappen af. Als je niet je smoel houdt, sla ik ‘m op je harsens tot gruzels.’

Het rammelen met de centenbak gaat Canter slecht af. Bij het vallen van de avondschemering stelt hij vast dat hij die dag achttien cent bij elkaar heeft gebedeld, terwijl het nachtverblijf een kwartje kost. Het medelijden dat hij soms in de blik van een voorbijganger meent te lezen, leidt zelden tot een gift. De meesten lopen hem straal voorbij, een enkeling jout hem uit. Een half afgekleven appel die een schooljongen in zijn richting gooit, spat uiteen op zijn achterhoofd, vlak achter het oor. Een omstander grijpt in: ‘Als je ‘m nog eens gooit, zal ik jou eens gooien. Mot je zo’n stumper gooien? Wie

weet waar je zelf nog eens toe komt.’ Metselaars maken zich vrolijk als hij voorbij strompelt – “Daar heb je de dief die uit Amsterdam gevluht is!” – maar worden vanaf een steiger tot de orde geroepen: “Hou je smoel! Als ’t zoo was, wat gaat het jou dan aan. Laat dien armen man met rust.” Canter sjokt verder. Af en toe zet hij zich op een bankje om aantekeningen te maken.

Aan het eind van zijn veldonderzoek concludeert hij dat de bedelaar het niet van de vermogende bovenlaag moet hebben. Zijn bondgenoten zitten bij de kleine krabbelaars die zelf met moeite rondkomen. Zij herkennen zijn zoektocht naar het licht en zijn verlangen naar een beter leven. ‘De kinderen der armenscholen hadden medelijden. De weldoorvoede jongens van den deftigen stand meenden met dien armen zwerver een pretje te kunnen maken. Hun ontbreekt het besef van ’t ongeluk arm te zijn. Weelde verfijnt, maar ver-

kilt tevens.’

Wie Canters indringende portret van het bedelaarsmilieu in de achteraf niet in alle opzichten goeie oude tijd heeft gelezen, wordt vanzelf nieuwsgierig naar de drie andere boeken waarin hij een subcultuur van binnenuit zo levendig en overtuigend beschrijft dat het proza nauwelijks gedateerd aandoet.

Voor *Een droomer ter haringvangst* (1902) voegde hij zich een maand bij de bemanning van de Jeannette, een Vlaardingse visserskotter. Zijn verslag rekende af met het romantische idee dat de zee een magische aantrekkingskracht op de opvarenden uitoefende. Uit gesprekken bleek dat de opvarenden door bittere armoede werden gedreven. Ze hadden geen keus, aan wal was geen werk te vinden. “Ik heb het land aan de zee,” zei Gerrit, die elke reis wel een paar dagen zeeziek was. Jan vult ernstig aan: “Wij zijn thuis met z’n elven. En alleen mijn moeder verdient wat. Mijn moeder heeft er een groente-handeltje bij, maar zij heeft maar twee manden en daarmee gaat ze langs de huizen. Anderen hebben een groote wagen vol en daar kan ze niet tegenop. En ik verdien drie

‘De Vlaardingsche meisjes zijn mooi, maar ik wou geen mooie hebben’

gulden en de volle kost heb je ook op ’t schip. Maar mijn kleeren kosten veel geld. Maarten verdient een rijksdaalder en Gerrit vijf gulden.”

Tegenwoordig zou Canter waarschijnlijk een voicerecorder gebruiken om de verhalen van de vissers authentiek weer te geven, maar een van zijn verdiensten was dat hij goed luisterde en het opschreef zoals het gezegd werd. Aai, in antwoord op de vraag of zijn meisje mooi is: “Wat is mooi voor een vrouw? Wat koop je voor mooi? De Vlaardingsche meisjes zijn mooi, maar ik wou geen mooie hebben. Daar liggen de landjongens maar om te lurken als je op zee ben. En als je vrouw mooi is en ze heeft een zoete mond, dan eet ze wat je verdient op en brengt het bij den koekenbakker. De Scheveningers hebben daar een slag van: die maken de koekenbakkers rijk. Mijn meisje heeft een zeemanshart; ze wou geen ander dan een zeejongen hebben.”

Aan boord van de Jeannette werd weinig gelachen, daar hadden de harde werkers geen tijd voor.



Bernard Canter in vermommings.

Dramatisch dieptepunt van de reis was het verongelukken van Gerrit, die werd meegenomen door de golven. Een visser vertelde in scheepsjargon hoe het was gegaan: “Hij zat bij de kluis om er de reep in te houden. Toen komt er een zee, die slaat tegen de reep, de reep zweept op en die krijgt-ie tegen zijn rug. Hij geeft een gil en valt overboord. De kok, die net uit ’t vooronder komt, pakt hem juist bij zijn oliejas. Maar die scheurt af – hij was zoo dik en zoo zwaar.”

In 1903, een jaar nadat zijn schrijvende verslag over de haringvangst was verschenen, kwam Canter met de roman *Kalverstraat*, zijn best verkochte boek. Zijn beeldende beschrijving verplaatste de lezer dit keer naar het lot van joodse confectionairs die het rond de eeuwwisseling zwaar te verduren kregen door de opkomst van grote winkelbedrijven naar Duits voorbeeld. ‘De straat, zooals je haar ziet is een oorlogsveld. Wie de kogel treft, treft-ie. De sterken dringen de zwakken eruit en dan komen er weer sterkeren, die de

sterken wegdringen. En dat gaat zoo door, altoos door... Dat is het leven...’

De auteur kende de habitat die hij onder het vergrootglas legde als zijn broekzak: zijn vader Abraham Canter exploiteerde op de hoek van de Kalverstraat en de Heiligeweg de confectiezaak *De stad Parijs*. Dit is een roman met een sleutel: *A la de Londres* noemde hij zijn zaak. Een concurrent aan de overzijde had zijn zaak *A la ville de Paris* genoemd. Hoofdpersoon David de Leeuw schrikt zich een ongeluk als hij op een ochtend ziet dat in krijtletters op het luik van de winkel is gekrast: ‘De joot moet verliet. Hoerah!’ – en dat ruim dertig jaar voordat Duitse fascisten het antisemitisme zouden opnemen in hun verkiezingsprogramma. De Leeuw ‘had bloed gespogen van toorn. Zijn voeten had hij op den grond gezet, met kracht ze er in gedrukt, alsof hij op den grond zich vast wilde planten.’

Omdat de Leeuw te fatsoenlijk was om de boel te bezwendelen, moest hij zijn ooit zo chique winkel (met voor die tijd moderne gas-

verlichting) verruilen voor een sjoefele pijpenla waar goedkoop spul in de bakken ligt. Zijn brutale concurrent Ricardi pakte het slimmer aan door met uitverkopen te stunten. De potten- en pannenverkoper zag zijn zaak opbloeien dankzij de inzet van zijn mooie dochter Treesje, op wie menige klant verliefd was. Opkoper Nauman profiteerde schaamteloos van de geldnood onder winkeliers in de Kalverstraat.

Toen Bernard Canter in 1915 werd veroordeeld tot een boete van vijftig gulden of tien dagen hechtenis omdat hij in het weekblad *Holland Express* de Duitse keizer Wilhelm II beledigd zou hebben, koos hij ervoor de straf in de Rotterdamse gevangenis uit te zitten. Dit was zijn kans om het leven in de cel te beschrijven volgens zijn inmiddels beproefde procedé: met een scherp oor voor het taalgebruik van zijn lotgenoten, gevoel voor drama en begaan met het lot van de onderklasse. Hij had te doen met de boerenjongen die tot zes dagen werd veroordeeld omdat hij drie eendeneieren had geraapt op een land: “Nou, ik keek uit of er geen veldwachter in de buurt was en toen ging ik het dijkie af en zoo was ik op ’t land en daar lagge ze hoor. Ik zoog er drie uit en wil het dijkkie weer opgaan, toen ik geknipt werd. Ik was bespied.” Een lange celgenoot, opgepakt wegens dronkenschap: “Een mensch z’n keelgat is geen vossenhol. Er valt er al eens een druppie in je keel als de regen op een wei.” Een derde: “Je valt erop, kameraad. Dorst gehad naar de moedermelk.” Canter is verbijsterd. ‘Ik zit met drie mensen opgesloten die niets slechter zijn dan de honderden mensen die ik ken en die rondom genieten van wat er te genieten valt. Het arme boerenjochie dat eieren heeft gesnoept is hier geheel misplaatst tusschen twee beroepslandloopers. Men doet hem een gruwelijk misdrijf aan.’

Bernard Canter was zeventien toen hij als leerling-journalist aan de slag ging. Hij werkte voor *De Telegraaf* als redacteur kunst, toneelrecensent, redacteur buitenland en correspondent in Berlijn en Parijs. Een vetpot was het niet. Toen hij in zijn Berlijnse jaren een halve woning met zijn vriend Herman Heijermans deelde, waren ze zo armlastig dat ze samen één nette pantalon tot hun beschikking hadden. Later raakten ze ernstig gebrouilleerd. Canter beschuldigde Hermans ervan dat diens *Op hoop van zegen* op plagiaat van *Een droomer ter haring-*

vangst berustte.

De veelzijdige auteur beschouwde zichzelf in de eerste plaats als dichter en toneelschrijver, maar tot zijn verdriet werd hij in die hoedanigheden nauwelijks opgemerkt. In 1916 bespreekt hij na de pauze het podium van de Stadsschouwburg om luidkeels te protesteren tegen het feit dat de Koninklijke Vereening het Nederlandsch Toneel haar veertigjarige jubileum vierde met de opvoering van een drama van de buitenlandse schrijver Bernard Shaw, in plaats van een van de 25 stukken die hijzelf had geschreven. Met harde hand werd hij uit de zaal verwierd. Hij musiceerde, schilderde in een stijl die hij ‘rhythmisch pointillisme’ noemde en reageerde woedend toen hij geen octrooi kreeg op de door hem uitgevonden nooit lekkende theepot.

In lengte mat hij slechts 1 meter 52, maar dat is niet te zien op de foto die bewaard bleef van hem en zijn extreem lange tweede vrouw Nelly, twintig jaar jonger dan hij. Hij was op een trapje gaan staan, had een te lange broek voor zijn benen gehouden, er schoenen

Voor zover hij roem verwierf, was dat in zijn rol van verslaggever

onder gezet en stak boven zijn echtgenote uit.

Hij overleefde Nelly ruimschoots. In december 1951 portretteerde *Het Vaderland* hem in de rubriek: ‘Wij spraken met...’ Eerste zin: ‘Heden wordt Bernard Canter 80 jaar en wij hebben hem opgezocht in het kleine Scheveningse vissershuisje waar hij moederziel alleen woont.’ Hij had toen nog vierenhalf jaar te leven. De begrafenis vond in stilte plaats, meldde *De Telegraaf* in mei 1956. ‘Canter was in het literaire milieu niet erg populair en de heren in de Vereeniging van Letterkundigen mochten hem niet erg.’

Romancier, dichter, toneelschrijver, kunstschilder, uitvinder – hij was het allemaal en snakte in die hoedanigheden naar erkenning die hij niet kreeg. In die zin was hij zelf de underdog waarmee hij zoveel compassie had. Voor zover hij eeuwige roem verwierf, was dat in zijn rol van verslaggever. Hij wist het lot van ploetersaars en zwoeegers te beschrijven op een manier die het verleden ruim honderd jaar later tot leven wekt.



Weltschmerz: de geniepige tegenwerking van hogerhand

‘Dank je wel voor de ontmoeting,’ appt hij na het interview. En hij voegt er meteen een waarschuwing aan toe: ‘Besef dat we in een tijdperk leven waarbij de mensheid met alle technologische, politieke en bestuurlijke middelen wordt gedecimeerd. Er zullen weinig mensen overblijven.’



Max von Kreyfelt

FOTO CAFEWELTSCHMERZ.NL

door JOHN JANSEN VAN GALEN en RUDIE KAGIE

Max von Kreyfelt (73) relateert: “Mensen die geloven in complotten, die waakzaam zijn, hebben vaak een traumatische achtergrond.” Dat geldt ook voor hem: “Moeizame jeugd, agressieve vader.” Zoals hij tegenover ons zit – witte coltrui, zwarte koffie, veel flux de bouche – lijkt hij een Parijse koffiehuis-intellectueel, maar hij is de man die in de afgelopen jaren met zijn digitale platform Café Weltschmerz het Nederlandse medialandschap heeft proberen om te ploegen. Vroeger was Von Kreyfelt ‘hartstikke links’. “Toen ik achttien was en die democratisering in het onderwijs zag, stond ik te applaudiseren. En links ben ik nog steeds.” Zijn vader was statisticus bij de overheid, zijn moeder verpleegster. Max werd als kunstenaar opgeleid aan de roemruchte Ateliers 63 te Haarlem, waar hij zich tussen de praatjes makende artiesten niet thuis voelde. Hij begon een design-winkel die hij ook een Duitse naam gaf: Leitmotiv. “Dat was drie jaar een eenling, vervolgens ging het concept de hele wereld over en schoten de designwinkels overal uit de grond. Ik werd ingehaald door het succes.” In 2013, bijna pensioengerechtigd, startte hij Café Weltschmerz.

Dat initiatief vond zijn oor-

sprong acht jaar eerder, in de financiële crisis van 2007-2008. “Ik merkte dat mensen die kritiek hadden op de manier waarop die crisis werd aangepakt, nauwelijks meer aan bod kwamen.” Hij ergerde zich aan ‘de arrogantie’ waarmee zulke critici aan talkshowtafels werden weggezet en concludeerde: “Er is eigenlijk geen pluriformiteit meer in de media.” Het is zijns inziens een ontwikkeling die door de pandemie is ‘losgebarsten’. “De oude journalistiek is gewoon weg, uitgefaseerd, met pensioen, ontslagen. Daar kwamen jongeren voor terug,

Het idee was: op alle fronten ruimte geven aan ideeën, ‘zonder limieten’

die onvoldoende zijn opgeleid, maar veel goedkoper werken, die moeten vechten voor hun bestaan en hun pensioen.” Dat leidt tot volgzzaamheid.

Toen is hij ‘als eenpitter doorgegaan’. Het idee achter Café Weltschmerz was: op alle fronten ruimte geven aan ideeën, ‘zonder limieten’. Vrij baan voor het vrije woord! “Iedereen de gelegenheid geven. Dus ook Felix Rottenberg. Die hebben we drie uur achtereen gehad, maar die mocht niet meer van zijn partijleiding. En andere

linksen van de PvdA ook niet.” Zelfs werd een ‘neo-nazi’ kritisch ondervraagd. Het kanaal was aanvankelijk een succes. Een item dat werd aangepakt, nauwelijks meer aan bod kwamen.” Hij ergerde zich aan ‘de arrogantie’ waarmee zulke critici aan talkshowtafels werden weggezet en concludeerde: “Er is eigenlijk geen pluriformiteit meer in de media.” Het is zijns inziens een ontwikkeling die door de pandemie is ‘losgebarsten’. “De oude journalistiek is gewoon weg, uitgefaseerd, met pensioen, ontslagen. Daar kwamen jongeren voor terug,

In het verhaal van Von Kreyfelt markeerde Covid de omslag in de opmars van Weltschmerz. “Ik weet nog steeds niet of ik die keus had moeten maken. We kozen toen voor mensen die we heel belangrijk vonden in dat debat, scherpe critici van het beleid: Willem Engel, Kees van der Pijl, Karel van Wolfereen. Ik was het daar voor honderd procent mee eens, ik was van tevoren door mensen met kennis van zaken gewaarschuwd dat het gedoe met Covid en die prikken eraan kwam. Mijn overtuiging was: dat moeten we proberen tegen te houden. Daar heeft het kanaal uiteindelijk onder te lijden gehad.”

Geloof u echt dat de pandemie wilens en wetens is gecreëerd om de wereld rijp te maken voor een Great Reset?

“Dat is geen kwestie van geloven. Niets gebeurt zonder reden.”

Het vaccin was schadelijker dan het virus?

“Ik denk het wel, als ik heel veel artsen mag geloven. Het was niet zomaar een griepje en ik begrijp de angst van mensen die in de

risicogroep zaten, maar dat waren juist de mensen die...”

... doodgingen.

“Ja, in mijn omgeving vrij veel.”

Von Kreyfelt gaat ervan uit dat er voor media met ‘alternatief nieuws’ zoals *De Andere Krant* en de *Gezond Verstand Krant* een potentieel bereik is van wel tussen de vier en zes miljoen belangstellenden, terwijl ‘beide bladen op een lezersaantal van 12.000 blijven steken’. “Terwijl Wilders al twee miljoen stemmen haalt. Die twee bladen hebben drie miljoen euro binnengehaald, maar geen enkele moeite gedaan om hun oplage groter te maken. Het zijn een soort clubblaadjes, een hallelujabeweging waarin men elkaar feliciteert en blij is met elkaar; geldmachines die rondwaren.” Stille sabotage?

Even leek Café Weltschmerz in de benarde Covid-tijd een soort Radio Oranje, de stem van het verzet. Er waren wel honderd uitzendingen per jaar. Het kanaal vond eerst gratis onderdak bij de Amsterdamse stadszender AT5 en vervolgens bij het debatcentrum Pakhuis de Zwijger, vanwaar het uitzond via YouTube, maar moest daar vertrekken omdat men geen mondkapjes wenste te dragen. Later was het gevestigd op Schiphol-Rijk, in een riante ruimte van 430 vierkante meter, eigendom van Peter Poot, bekend van zijn schier

eindeloze processen tegen de luchthaven en van zijn steun aan Forum voor Democratie alsmede aan de media-activist en complotdenker Micha Kat. “Poot is een sympathisant van Weltschmerz, maar voor die studio betalen we gewoon, hoor. Hij heeft te kampen met leegstand en verhuurt ons eens in de maand die ruimte.”

Tegelijk ervoer Weltschmerz, in Von Kreyfels ogen niet toevallig, in toenemende mate stille, maar geniepige tegenwerking van hogerhand. “De eerste signalen kreeg ik al in 2016. Er vond toen een gesprek plaats tussen premier Mark Rutte en een aantal mensen, onder wie Eric Smit van het platform Follow the Money. Op basis daarvan werd ik gewaarschuwd: Weltschmerz wordt door de regering niet op prijs gesteld. Dat soort signalen, begrijp je?” Enige jaren later had Von Kreyfelt op een terras in Utrecht een gesprek met een hoogleraar en een uitgever over een uitgave in boekvorm van de afleveringen van Weltschmerz. “Iemand moest die dus gaan scripten. De volgende dag belt die hoogleraar mij: ‘Zo raar, er komt nu al een student op mij af die aanbiedt dat te gaan doen.’ Hoe wist die daar dan van? Ik vroeg die student: heb je tijd, en wat kost ons dat? Niks! “En ik kan ook je boekhouding regelen.” Dat was voor mij: exit, te link, wegwezen. Snap je wat ik bedoel?”

Kort daarop diende zich bij Weltschmerz iemand aan uit de IT-sector, wiens naam hij niet publiekelijk prijsgeeft (maar wel aan *Argus* bekend maakt), die een serie voorstelde over vooraanstaande politici die in pedonetwerken zouden zitten. Was dat in Von Krey-

‘Soms moet je je kindje loslaten. Het ging een kant op die ik niet kon herstellen’

feldts ogen ook een poging tot ondermijning?

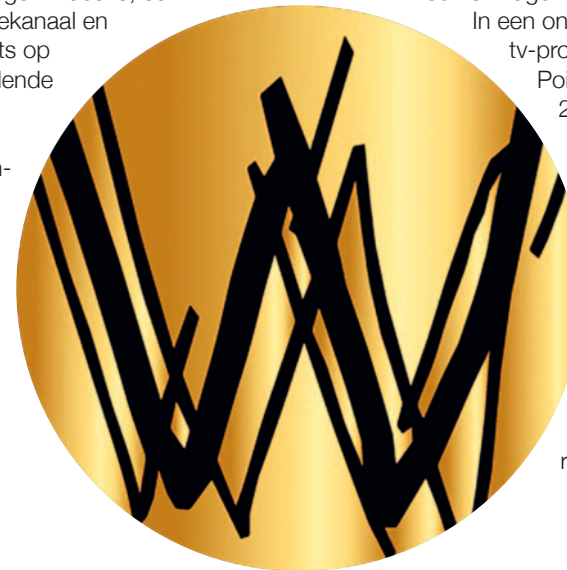
“Helemaal. Die man is medeaandeelhouder geworden van Weltschmerz, bleek heel hoog te zitten in de VVD en goed te zijn met de koninklijke familie. Hij was continu bezig om ons zo controversieel mogelijk te maken. En aan de andere kant: als ik activiteiten wilde toevoegen om met het netwerk geld te verdienen, lag hij dwars. Ik wilde bijvoorbeeld met onze enorme line-up een sprekershuis oprichten, maar dat wilde hij niet.

Multimediaal platform met rechts imago

Café Weltschmerz werd tien jaar geleden door Max von Kreyfelt en auteur Dirk van Weelden opgericht als een multimediaal platform voor interviews en discussies tussen burgerjournalisten, journalisten, academici, deskundigen, politici en opiniemakers. Het publiek wordt bereikt via video's op de eigen website, een YouTubekanaal en podcasts op verschillende sites. Bij Café Weltschmerz komen gasten aan het woord met vaak contro-versiële

meningen over bijvoorbeeld het neerhalen van MH17, de aanslagen op 11 september 2001, de coronacrisis, de Russische inval in Oekraïne en het Israëlijs-Palestijns conflict. Het regelmatig aanschuiven van Thierry Baudet en andere FvD-politici bezorgde het platform een rechts imago.

In een onderzoek van tv-programma Pointer in april 2020 kwam Café Weltschmerz naar voren als een bron van ‘onjuiste en onbewezen uitspraken over het coronavirus’.



Hij wilde ook maar een of twee afleveringen per week en items achter een betaalmuur zetten. Dus ik kreeg het gevoel: hij is de tent aan het afknippen. En wij waren nog niet strijdkrachtig genoeg. Als de pogingen om ons te ondermijnen waren geslaagd, zouden we meteen gemarginaliseerd zijn. Uit zijn hele optreden bleek de angst van de overheid dat wij groot zouden worden. Maar ik heb hem eruit gewerkt. Heeft mij twee jaar gekost.”

Ruim een jaar geleden gaf hij Weltschmerz formeel op. “Soms moet je je kindje weer loslaten. Het ging een kant op die ik niet kon herstellen. We werden in een hoek gedreven van activisme en daar heb ik zelf een belangrijke rol in gespeeld.”

“Ik ben trouwens nog razend over wat deze overheid ons heeft aangedaan. Ik hoop echt dat er ooit een tribunaal komt. Mijn gevoel was: deze regering deugt voor geen meter. Met dat gevoel heb ik in die strijd gestaan, maar ik zie ook dat ik daarmee mijn kanaal en mijn achtergrond als het ware misbruikte. Ik had geen regie meer over mijn eigen kanaal. We hebben op alle fronten gelijk gekregen, maar werden weggezet als wappies en complotdenkers. En dan kun je wel willen debatteren, maar dat heeft geen zin meer als alles is ingebed in het beton van de netwerkcorruptie.”

Zijn vertrek vond plaats in een periode van conflicten met het per-

soneel van Weltschmerz (twee werknemers, veel vrijwilligers). “Er ging ontzaglijk veel mis. Ze vergaten bij het editen het logo op te nemen. Verzuimden bepaalde uitspraken te verwijderen. We organiseerden een evenement waarvoor maar één kaartje werd verkocht. Dat kon gewoon niet. Toen kwam er iemand die zich mijn vriend noemde en met wie ik ook at, die zei: ‘Max, het gaat niet goed met Weltschmerz, het gaat niet goed met jou, ik wil jou helpen.’ Dat heeft ertoe geleid dat Weltschmerz helemaal kapot is gemaakt.”

Door onkunde of bewust?

“Ik moet aannemen dat het bewust is gebeurd. Het is totaal uit elkaar gespeeld.”

Hij komt terug op de twee ‘alternatieve’ kranten. “De ene ziet eruit als een stripboekje, de andere als een huis-aan-huisblad. Van het eerste is Karel van Wolfereen – een heel goede redacteur die alleen soms onleesbare artikelen schrijft – de hoofdredacteur. Maar achter die beide bladen zit iemand die ik niet vertrouw. Dat moet ik heel eerlijk zeggen.”

Achter beide bladen zit dezelfde persoon?

“Ja, en die vertrouw ik gewoon absoluut niet.”

Hoe liep het af met die zogenaamde vriend?

“Hij heeft er nog een ander bij gehaald en die twee hebben tegen mij gezegd: als jij eruit bent, kunnen wij alle problemen, ook financieel, regelen. Maar ze zijn daarvoor tegen alle afspraken in bij de huisbaas gaan aankloppen. Moet je nooit doen. Bij Peter Poot dus. Ze hebben mij volledig op het verkeerde been gezet.”

nmiddels heeft Weltschmerz een nieuwe eigenaar: Sholeh Festhali, de Iraanse schrijfster van *Gesluisde jaren*, tevens running mate van Van Haga's partij BVNL. Ze liep al anderhalf jaar mee bij het kanaal, maar Von Kreyfelt heeft ‘niet de indruk dat zij de eigenschappen bezit om een mediabedrijf te runnen’. “Ik denk niet dat het kanaal nog een lang leven beschoren is. Er zijn sowieso bedreigingen. De bankrekening kan worden stopgezet. Alle banken worden door De Nederlandsche Bank aangestuurd. Precies als met Big Tech: als je controversieel bent, kun je geen rekening krijgen.”

Hoe links is het staatsbestel nog waartegen Von Kreyfelt het opneemt? Kijk eens naar de laatste verkiezingen! “Maar Ongehoord Nederland mag niet bestaan, Thierry Baudet ook niet. Het geluid van de andere kant van Nederland wordt met voeten getreden. Wilders haalde 37 zetels, maar ik ben er niet van overtuigd dat het een succes wordt: hij gaat gewoon geen regering krijgen. Links is zo ingekaderd in onze samenleving! Ik zal nooit vergeten dat een topdame van de PvdA eind jaren tachtig in een interview zei: de besluitvorming verschuift naar Brussel; wanneer wij als politici relevant willen blijven, moeten we de samenleving ingaan en in de bestuursorganen gaan zitten. Het resultaat is dat PvdA, D66, Groen-Links, CDA ook nog, nu op alle niveaus in alle besturen zitten: woningbouw, onderwijs, zorg. Stel dat er een rechtse regering komt, dan heeft dat daardoor geen enkel effect.”

Heeft Von Kreyfelt het gevoel dat hij in al die jaren wel iets bereikt heeft?

“Waar ik trots op ben, is dat we een enorme ontwikkeling tot stand hebben gebracht van burgerjournalistiek: dat mensen zelf de openbaarheid veroveren en overnemen. Activistische journalistiek, gebaseerd op burgerinitiatieven. Wij hebben een gaatje geprikt in die dijk rond de openbaarheid en die is gewoon losgekomen, zowel in Nederland als internationaal.”



Poets! De goudvis.



Poets ontroerde

De primeur van de verborgen camera op de Nederlandse televisie had Teddy Scholten met haar programma *Kiekeboe* in 1963. Het weekinde van 9 en 10 november moet interessant zijn geweest: zaterdag de eerste uitzending van *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*, zondag *Kiekeboe*. *Zo is het...* veroorzaakte pas later groot opzien met het item ‘Beeldreligie’.

Kiekeboe werd in dagblad *De Tijd* toegejuicht. Het is ‘naar ons gevoel op weg om het grootste lachsucces van onze nationale televisie te worden (de politieke zendtijd wellicht uitgezonderd)’. Een van de scènes: Een horlogemaker gaat met een hamer het uurwerk van de

klant te lijf. *Het Parool* schreef: ‘Veel kwaads zat er niet bij, veel goeds trouwens evenmin.’ En: ‘Men zou wensen dat wat minder eenvoudige zielen als slachtoffer werden gekozen.’

Poets (1969-1972) werd legendarisch. De mensheid was nog onbevangen. Het waren vooral de doodeenvoudige vondsten die ontroeren. Cherry Duyns, vermomd als Chinees, die voorbijgangers de weg naar ‘de glens met China’ vraagt. Vrouw met ijschoortje in de hand klampt in paniek voorbijganger aan: “O, daar gaat mijn kind... Kunt u dit even vasthouden? Ik ben zo terug!” Vrouw blijft weg. Wat doet die man met het ijsje in z’n hand? Wachten totdat het smeltende ijs over zijn hand glijdt? Ijsje zelf

maar opeten? Weggooien? Groot was ‘Het Vogelkooitje’. Man staat onder een boom met zo’n kooitje, zijn kennelijk ontsnapte beestje lokkend met getijlp. Lukt niet, voorbijganger neemt het over zodat de eigenaar wat voedsel kan halen. Men is tot veel bereid. Hoofdfiguur: Frits Bom. Er zijn veel aangevers geweest, want als ze eenmaal werden herkend, viel een item in het water.

De varianten van *Poets* volgden elkaar op. We hebben een reeks gehad met de naam *Geftopt*. Veelbekeken was *Bananasplit*. Er werden bekende Nederlanders bij betrokken. Uitslovely. *Argus*’ Kasper Jansen, destijds in opleiding bij de *NRC*, had het in 1987 over ‘de verworping van de candid-camera’. P.A.

Iedereen herkent zijn eigen veters

door GERARD VAN LENNEP

Of de aartsvader van de practical jokes, de glimmende munt op straat, aan een dun draadje met wat zand erover, het programma *Poets* ooit heeft gehaald, weet ik niet. Ik was de opvolger van Cherry Duyns als aangever van dat programma, maar de leukste scènes ontstonden met medewerking van een Amsterdamse bokser/barkeeper uit café De Spaanse Gevel: Harko Kokmeijer. Harko was geboren voor het programma. Op weg naar de opname begon hij al winkels binnen te lopen en mensen belachelijke vragen te stellen. Ik denk dat hij zich op die manier opwarmde.

De beste scènes waren die waarin ik met hem samenwerkte, maar in zijn eentje wist hij ook te scoren. Neem bijvoorbeeld de opname bij de Bosbaan in het Amsterdamse Bos. Harko klampte een nietsvermoedende wandelaar aan: hij was bokser, maar er moest nog bijna een kilo gewicht af om in de juiste categorie te kunnen starten. Of de voetganger even op zijn rug wilde gaan zitten, dan zou hij er op een draffe vandoor gaan en dan

vlogen de grammen eraf. En ja hoor: de man ging op Harko’s rug zitten, Harko klemde diens benen onder zijn armen en zo holde hij weg. Wij konden horen wat Harko en de man zeiden, want in de handdoek om zijn nek zaten een microfoon en zendertje verstoppt. Na tien minuten wilde de wandelaar stoppen. Nee, riep Harko, we moeten nog even door, het gaat juist zo goed. Na enige tijd wilde de man er echt af. Nee, we zijn er bijna. Nog even doorzetten! Dit ging nog even door: Harko met een steeds harder schreeuwende man op z’n rug.

Cherry Duyns schaamde zich een beetje voor het programma. Toen we hemzelf in Laren fopten, waarbij ik met een zogenaamde arm in gips met mijn vrije andere hand poffertjes van zijn bordje pikte, weigerde hij het formulier te tekenen dat elk slachtoffer moet invullen voordat een fragment mocht worden uitgezonden.

Ditselfde gebeurde met de eerste mevrouw die verstomd toekeek toen ik in een slagerij in de P.C. Hoofstraat (er waren toen nog geen modewinkels in die straat) een goudvis uit een kom opat, geld op de toonbank legde en de winkel verliet. Althans: die indruk maakte,

ik verorberde eigenlijk een worteltje. De mevrouw had een prachtige schrikreactie, maar weigerde voor uitzending te tekenen, zodat we wat latere mevrouwen moesten uitzenden. We zijn nog met bloemen bij dame één langs geweest, maar nee, onder geen beding wilde ze het op televisie hebben.

Voor een aflevering bij de Spido-rondvaart in Rotterdam zaten Harko en ik in douane-uniform,

Nee, riep Harko, we moeten nog even door, het gaat juist zo goed

zonder pet, aan een bureautafel met een losse telefoon erop naast de loopplank van de rederij. We vroegen de terugkerende toeristen of ze nog wat aan te geven hadden, want ja, het is daar douanegebied, nietwaar? Een leraar met een schoolklas vroeg ons op te schieten: de bus wacht. Harko fronste. Heeft u haast of zo? Voor hetzelfde geld gaan we rustig even naar de Sectie, en dan gaat het echt lang duren.

We vervolgden onze onderlinge

conversatie. Harko: “Toch belachelijk gisterenavond: acht tempoucen!” “Ja,” zei ik, “je weet dat Rudolf onder de plak zit, dus zij kan gewoon doen wat ze wil.”

“Heren, de bus wacht,” zei de leraar. Harko: “Nou, als ze denken dat ik meebetaal, kunnen ze erg lang wachten.” (Tegen de leraar: “Legt u alles wat u in uw zak heeft op tafel, ja.” (Tegen mij): “En ik hou helemaal niet van tempoucen.” (Tegen de leraar: “Is dit alles? Ja. Bergt u het maar weer op. Voortaan geduldig zijn.”

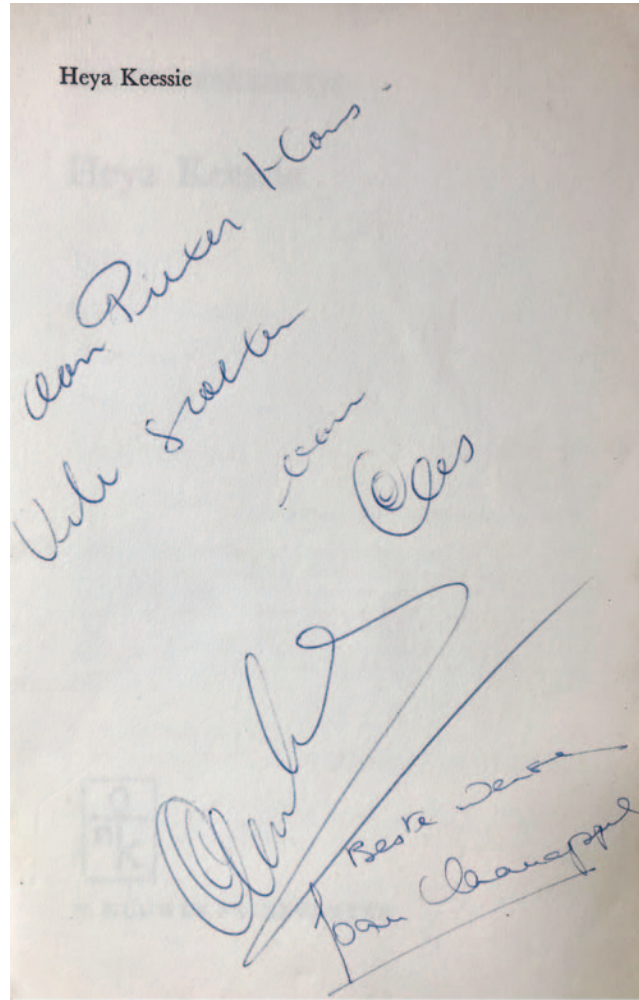
Even later vroeg Harko de passagiers de veters uit hun schoenen te halen. De vrouw van een oude Oostenrijker: “*Mein Man ist Hautkommisar*.” En waarom die veters, wilde ze weten. “*Wegen Drogen*,” zei Harko. “Ach natürlich,” zei de vrouw.

Iemand vroeg nog hoe we de veters herkenden (men kreeg een wit papier met een klein stempeltje van de Spido als reçu). “Iedereen herkent zijn eigen veters,” zei Harko, terwijl hij een te kort touwtje voor noodhulp uitreikte.

Harko is een van de vele mensen die ik uit het oog verloren ben, maar nu schrijf ik tenminste over hem.

Keessie, met een C vanwege de kou

Op Nederlandse boekenplanken staan of liggen volgens een ruwe schatting meer dan een miljard boeken. Op elkaar een stapel van tienduizend kilometer. Soms, na verbouwing, verhuizing, overlijden of scheiding, raakt een boek aan het zwerven. Via kringloopwinkel, antiquariaat of boekenmarkt krijgt zo’n verweesd werkje een nieuw leven. Heel soms prijkt daarbij de naam van de eerste eigenaar op het schutblad. We belanden ditmaal in de tijd van schaatscracks Ard, Keessie, Sjoukje en Joan.



door THEO DERSJANT

Kan iemand zijn voor- naam op twee manieren schrijven? Ja, dat kan, zo ontdekken we, nadat we op 2 juli van dit jaar op de boekenmarkt van Dordrecht bij een kraam van Adriaans Boeken voor drie euro het uit 1969 daterende boekje *Heya Keessie; Verkerk vertelt* aanschaffen. Op het schutblad lezen we: ‘Aan Pieter Hans. Vele groeten van Cees.’ Gevolgd door een handtekening. Weer daaronder: ‘Beste wensen Joan Haanappel.’

Pieter Hans en Cees zijn zo zonder achternaam natuurlijk onvindbaar. Joan Haanappel moet de oud-kunstschaatskampioene (en commentator) zijn. Maar wat is haar relatie met Cees en Pieter Hans? Wat doet haar naam in een boekje over schaatskampioen Kees Verkerk?

Dan bekruipt ons een vermoeden. Zou de Cees die dit boekje schonk, de Kees kunnen zijn over wie dit boekje gaat? Wie een boekje signeert, heeft daar een relatie mee. Maar bijkans alle bronnen spreken van Kees Verkerk, met een K. Ook in de in 2018 verschenen biografie van de journalist Jeroen Haarsma wordt de naam van de schaatsheld steeds met een K geschreven.

Dan toch weer twijfel. De offi-

ciële voornaam van Kees Verkerk is immers Cornelis Arie; dat is weer met een C. We zoeken op het internet naar een handtekening van Verkerk en staan paf! Dat lijkt wel heel erg dezelfde handtekening als in het boek. Met een gekrulde C. Biograaf Haarsma laat weten dat Verkerk de twee vormen door elkaar heen gebruikte en bevestigt dat de handtekening wel heel erg op die van Kees Verkerk lijkt.

Joan Haanappel is via haar Stichting Kunstrijden Nederland snel gevonden. Gierend van de pret: “Goh, wat grappig... Nee, die naam Pieter Hans zegt me niets. Ik herken wel mijn eigen handschrift. En volgens mij is dat de handtekening van Kees Verkerk. Ik herinner me dat ik met Sjoukje Dijkstra met *Holiday on Ice* in Oslo was toen daar het WK schaatsen werd verreden. We zijn toen naar Ard en Keessie gaan kijken. Die vonden

dat leuk, en ze kwamen ’s avonds bij ons bij de revue.”

“Het is inderdaad vreemd dat mijn naam ook in dat boekje staat. Maar misschien zag die fan daar in Oslo nog een bekende Nederlander en stak die het boekje ook onder mijn neus. Ik kan je niet verder helpen met de vraag voor wie dit boekje bedoeld was.”

Uiteindelijk slaagt Verweesde Boeken erin contact te krijgen met de – inmiddels – hoofdrolspeler van deze zoektocht: de in Zuid-Noorwegen wonende Kees Verkerk. Die bevestigt meteen dat het om zijn handtekening gaat. “Ik schreef eerst mijn naam met een K. Maar ik begon het met een C te schrijven toen mensen op ijsbanen in de kou om een handtekening vroegen. Zo’n balpen moet natuurlijk altijd eerst op gang komen, en daarom schreef ik een C met een krul.”

“Het moet in Oslo zijn geweest, ik kan me herinneren dat Joan Haanappel bij ons kwam kijken. Maar wie Pieter Hans is, weet ik niet. Dat zal een schaatsfan zijn geweest. Het boekje was een idee van mij en de schrijver Ger Bestebreurtje.”

Uiteindelijk resteert toch een onopgelost mysterie: wie was Pieter Hans? Die dubbele voornaam komt niet vaak voor. Verweesde boeken zoekt – met hoop op een toevalstreffer – nog contact met een Pieter Hans die de leeftijd heeft om Kees Verkerk te hebben zien schaatsen. En we sturen als allerlaatste poging een e-mail aan Adriaans Boeken. Dan komt na een paar dagen een verrassende e-mail van die laatste: ‘Ben 15 augustus weer in het land. U hoort nog. Ik weet van wie het was.’

We komen daarna in contact met Pieter Hans de Goede, precies ook de Pieter Hans die we op goed geluk een e-mailtje hadden gestuurd. Maar dat kwam midden in diens vakantie aan. De Goede, tot vorig jaar eigenaar van bedrijven

in het vastgoedonderhoud, bevestigt dat het boekje van hem was. Vorig jaar verhuisde hij van Zwijndrecht naar ‘een fijne plek in Rotterdam’. Een huis met minder ruimte, en dus gingen honderden boeken naar oud-bankdirecteur Aad Pausma. “Die verkoopt boeken om goede doelen voor kinderen te steunen.”

Pieter Hans de Goede hielp Pausma zelfs een handje door hem aan te bieden de huur van de kraam op de Dordtse boekenmarkt te sponsoren. “Dat boekje over Kees Verkerk had al wel een stuk of drie verhuizingen meegemaakt. Ik twijfelde, maar mijn vrouw zei: ga je er nog eens in kijken?” Dus verdween *Heya Keessie* in de dozen voor Aad Pausma.

Maar dan duikt er nog een raadsel op. “Ik ben van 1961 en was dus acht toen dat boekje uitkwam.” De Goede vermoedt dat zijn vader of opa, beiden schaatsliefhebbers, aan hun schaatsheld vroegen een groet te schrijven aan zoon dan wel kleinzoon. “Maar dat weet ik niet zeker. Mijn vader en grootvader leven niet meer. Misschien weet mijn moeder dat nog, ik zal het haar dit weekinde vragen.” Om na enkele dagen te melden: “Mijn moeder kon zich het boekje nog wel herinneren, maar wist niet meer hoe het ooit bij mij is gekomen, helaas.”

De familie bestaat overigens nog steeds uit schaatsliefhebbers, meldt De Goede. “Mijn schoonmoeder houdt tijdens grote toernooien de tijden nog op papier bij. Mijn vrouw en dochters zitten ook ingespannen te kijken. Zelf herinner ik me ook aan de buis gekluisterd te hebben gezeten tijdens schaatswedstrijden.”

dersjant@freedom.nl





FOTO ANP/DIRK EISERMANN/LAIF

De hel van Dante in Libanon

De bewoners van Beiroet geloven in vooruit kijken, wat er ook gebeurt.

Zoals Hamas zich verschuilt in Gaza, verschool de PLO van Yasser Arafat zich in Beiroet. Dezelfde tactiek, eenzelfde soort represailles, een vergelijkbaar mediacircus. En ook eenzelfde wanhoop en verdriet aan de kant van de onschuldige maar bestookte bevolking. Impressies van een ooggetuige.

door MARK BLAISSE

5 november 1982

Beiroet is één groot slagveld. Brokken beton, verwrongen staal-draad, verbrand meubilair, niet opgehaalde vuilnis waar de ratten in spelen, bedelende kinderen. De mensen lopen niet over straat, ze sluipen. Israël is met groot machts-vertoon in juni 1982 Libanon bin-nengevallen om PLO-strijders uit hun schuilplaatsen te jagen. Gene-raal Ariel Sharon laat zich in uni-form zien als de nieuwe heerser die niet met zich laat spotten. Hij doet alsof hij de oorlog spijtig vindt, maar het is duidelijk dat hij ervan geniet. Generaals houden niet van kazernes, wel van slagvelden.

Het zoeken naar PLO-leiders betekent hun schuilplaatsen bom-barderen, en dat zijn vaak scholen en ziekenhuizen. Dat lijkt Yasser Arafat slim, behalve als de vijand geen scrupules heeft. Het is oorlog, dus morele overwegingen kunnen opzijgeschoven. Verschillende mi-

lities vechten in de schaduw om in-vloed, gewapende jongemannen verspreiden terreur op straat, geen inwoner weet nog waar hij aan toe is. In augustus hebben Arafat en zijn strijders officieel Libanon ver-laten, om tactische redenen, niet omdat ze zich verslagen voelen. De onrust blijft, niemand gelooft dat de PLO echt is vertrokken. Tele-foons doen het niet of worden niet opgenomen. Zomaar langsaan voor een interview is ondenkbaar. Het wemelt van de journalisten, al-lemaal op zoek naar het grote ver-haal, wat dat ook moge zijn.

De naweeën van de slachtingen in de Palestijnse wijk Sabra en het vluchtelingenkamp Shatila, van 16 tot 18 september, zijn nog steeds hét gesprek van de dag. Rechtse Libanese milities (Falangisten) hadden onder oogluikend toezicht van de Israëlische bezetter meer dan drieduizend veelal Palestijnen en sjiiitische Libanezen over de kling gejaagd. Waarom? President Bachir Gemayel was twee dagen eerder door een lid van de Syrische Socialistische Nationale Partij met een bomaanslag vermoord en de christelijke Falangisten wilden wraak. Anderhalf etmaal lang is gemoord, zonder aanzien des per-soons, alsof het een orgie betrof.

Verslag hiervan doen is vrijwel onmogelijk, al proberen journalis-ten uit de hele wereld dat wel. De Palestijnse journalist Selim Nassib zag hoe een heel zwembad vol mensen vanaf de kant werd geëxe-cuteerd. Vrouwen werd de keel doorgesneden. Ongeboren baby's werden uit de moederbuik gesne-den. De familie Makdaad verloor

in enkele minuten 82 leden. Hoe leg je uit dat normale mensen tot moordmachines worden als het mág? Als wraak de norm en doden een plezier wordt? Normen en waarden staan op hun kop. Fout is goed. Lijken van de vijand zijn niet meer dan vuilnis dat zonder enige vorm van respect in massagraven wordt geduwd, zonder gebed, zon-der afscheid of zelfs maar identifi-catie.

Het gaat in Libanon niet om re-ligieuze verschillen, maar om op-gebouwde ergernis, jaloezie, aloude vetes. Bovendien is de dood na twaalf jaar voortdurende oorlog zo iets gewoons geworden dat de Libanees er niet meer warm of koud van wordt. De Dood is voor hem belangrijker dan de doden, het doden belangrijker dan laten leven. Het overlevingsinstinct wint het van fatsoen, moraal, traditie en cul-tuur. Dit is wat Dante bedoelde met de hel.

September 2012

Zoals altijd heeft Beiroet de energie gevonden om uit zijn as te herrijzen. Beiroet is opgebloeid, maar de vuilnisbakken en gepar-keerde auto's blijven verdacht. Vrijwel dagelijks zijn er explosies en sirenes, rookpluimen en ruikt het naar de dood. De clichés die bij deze steeds weer verwoeste stad horen veranderen dan ook niet: hijskranen domineren de skyline; dure nachtclubs op de daken langs de Corniche, waar het leven ge-woon doorgaat; Ferrari's scheuren langs ruïnes op weg naar boetieks

met Franse couture; vrouwen dra-gen veel te hoge hakken, strakke, felgekleurde jurken en dure sieraden. De meesten hebben plastische chirurgie ondergaan waardoor ze allemaal op elkaar lijken. Mannen zijn zonder uitzondering macho's en trots op de wapens in hun ach-terbak. Vrijwel iedere bewoner van Beiroet heeft een oorlogstrauma, maar daar wordt liever niet over gesproken. Rijk zijn is normaal, tenzij je arm bent. Opscheppen is traditie, boven je stand leven nood-zakelijk. Politiek vinden de macht-hebbers minder belangrijk dan zakendoen. Dealen zit in het Liba-nese bloed.

Libanon is een lapjesdeken van tegenstellingen, samenwerking duurt vaak maar kort, omdat emoties het van de rede winnen.

De weg die Oost- en West-Bei-roet scheidde. Nog geen paar jaar geleden zat het hier vol scherp-schutters, werden granaten ge-gooid, raketten afgevuurd. De overkant was vijandelijk gebied, oversteken bijna zelfmoord. Chris-tenen en moslims, sjiieten en soen-nieten, milities met uiteenlopende overtuigingen, iedereen schoot op iedereen. Aan beide kanten van de scheiding verloren families naas-ten, gedood door anonieme schut-ters. Vandaag lopen vrouwen met kinderwagens rustig over de ge-wraakte straat, jongens trappen tegen een bal, een ijscoman trekt aan de bel. Wat herinneren zij zich? Waar dromen ze 's nachts van? Mijn chauffeur zegt dat hij niets voelt terwijl hij me rondrijdt. "Mijn gevoel is dood." Verwerken en uiteindelijk vergeven? "Ik denk

dat ik dat niet kan."

Ontkenning als therapie, afslui-ting om niet depressief te raken, dat is ook te merken aan de gids bij de gevangenis van Khiam in Zuid-Libanon, voorheen Israëlisch grondgebied. Hij is een machine die monotoon uitlegt dat hier mos-limmannen door Zuid-Libanese milities werden opgehangen, daar werden vrouwen ondervraagd en vervolgens verkracht, daar bevon-den zich de isoleercellen, dit zijn foto's van degenen die overleden zijn als martelaren. Op zijn gezicht is geen spoor van emotie te zien.

Nu

Eigenlijk tikt er altijd een bom in Libanon. Nu, ruim dertien jaar later, is het er nog steeds dagelijks balanceren tussen hoop en wan-hoop, tussen betrekkelijke vrede en bloedige oorlog. Hezbollah do-mineert, kleine fracties vechten onderling om de gunst van de kie-zer, de economie lijdt onder de on-zekerheid van het bestaan. Sinds Hamas op 7 oktober de aanval in-zette op Israël, provoceren de pro-Iraanse Hezbollah en het Israëlische leger elkaar op de zogeheten 'blauwe lijn', in het zuiden van het beloofde land, zonder vooralsnog een 'totale oorlog' uit te roepen. Het minste of geringste incident zou de vlam in de pan kunnen be-tekenen.

Zo blijft het ambitieuze en veerkrachtige Libanon opnieuw het kruittvat waar de bevolking niets anders rest dan de dag te plukken en af te wachten.

De innerlijke opdracht van Netanyahu

door SALOMON BOUMAN

Als een schim stond Benjamin Netanyahu achter Jigal Amir, die op 4 november 1995 de Israëlische vredes-premier Jitschak Rabin vermoordde; een Bijbelse koningsmoord die Israël voor eeuwig heeft verwond. De drie kogels die Rabin na de grootste vredesdemonstratie ooit velden, troffen ook de kans op een Palestijnse staat naast Israël in het hart. Netanyahu hitste zijn volge-lingen in die dagen op tegen het verraad van Rabin. Die leek de weg met PLO-leider Yasser Arafat op te gaan naar het einde van be-zetting en terreur, naar Palestijns zelfbestuur, naar verzoening ook.

Voor Netanyahu toen evenals voor Netanyahu nu is Palestijnse soevereiniteit over Judea en Sama-ria een vloek op de schending van de 'Ondeelbaarheidsgedachte van Erets-Israël, het land van Israël'.

Het is zijn DNA. Zijn innerlijke opdracht is tot de hoogste prijs ver-hinderen dat na twee intifada's en de Hamas-overval van 7 oktober uit as en bloed een Palestijnse staat zou verrijzen.

Sedert de oorlog van zes dagen in 1967, toen Israël bezetter werd, heeft het Palestijnse verzet in al zijn gewelddadige vormen het anti-Palestijnse nationalisme onder de Israëlische bevolking geleidelijk versterkt. Wat voor de Palestijnen vrijheidsstrijd is, wordt in Israël ge-brandmerkt als moorddadige terreur die herinneringen oproept aan po-groms en moordzucht van de nazi's.

De verrassingsoverval van Hamas op het zuiden van Israël, die met sadistische wredeheden werd begeleid, schiep voor Netanyahu een unieke gelegenheid om het uit-zicht op Palestijnse onafhankelijkheid de genadeslag te geven. We-reldwijde sympathie ging in de be-ginfase van de oorlog uit naar Israël. Het leek op het Müncheneffect van 1972, toen elf Israëlische sportlie-den door Palestijnse terroristen van Zwarte September werden vermoord en medeleven met Israël op het wereldmenu stond. Op 7 okto-ber is Israël tot in het diepst van zijn zionistische geloof – 'het mag nooit meer gebeuren' – gekrenkt.

Afschuw en woede vermengden zich tot wraak. Tsahal, het leger, werd gemobiliseerd. Netanyahu beloofde zijn landgenoten dat 'wij zullen winnen'. Besefte hij wat dit betekende voor de Palestijnse be-volking in Gaza?

Yahua Sinwar, de Hamasleider die zich verschuilt in de tunnels onder Gaza, overspeelde zijn hand. Hij was er op 7 oktober van overtuigd een politiek verscheurd Israël het einde van de bezetting en de vrijla-ting van zesduizend Palestijnse ge-vangenen tegen alle gijzelaars te kunnen afdwingen. Met hem heb-ben ook kopstukken van Hamas in Qatar niet begrepen dat ze een on-gelijke strijd aangingen tegen het door Netanyahu aangevoerde ge-mobiliseerde Israël. De Israëlische beer was los. Netanyahu deed en doet voorkomen dat het om Israëls bestaan gaat. Het is echter zijn ideologische obsessie de Pales-tijnse onafhankelijkheidsdrang in de kiem te smoren. De Gazaoorlog is zijn bevrijdingsoorlog. Aan het hoofd van een extreemrechtse coa-litie heeft hij geen boodschap aan de afschuw in de wereld over het enorme aantal Palestijnse doden en de gigantische vernietigingen in de Gazastrook.

Nooit eerder is in de interna-tionale gemeenschap de roep om de stichting van een Palestijnse staat zo krachtig als deze dagen. Een soort psychologi-sche *Wiedergutmachung* voor het door tv-beelden verspreide lijden van Palestijnse burgers in Gaza. De Amerikaanse president Joe Biden heeft zich opnieuw uitgesproken voor een Palestijnse staat, de Franse president Emmanuel Ma-cron, premier Mark Rutte en vele andere wereldleiders echoën hem. De Palestijnse kwestie is in de stra-

Vredesactivisten zijn door de wredeheden van Hamas monddood gemaakt

ten in de hoofdsteden en op de agenda van het politieke debat ge-komen. Goede bedoelingen, die be-geleid worden door Amerikaanse leveranties van dieptebommen en zware munitie aan Israël. Uit han-gars in Nederland worden onderde-len voor F-35 straaljagers met spoed aan Israël geleverd.

Ook soennitisch-Arabische lan-den die wegens de van Iran uit-gaande dreiging lippendiensten verlenen aan de Palestijnse zaak, laten Israël uit strategisch belang achter de schermen niet vallen. Zelfs indien Netanyahu wegens het falen van de Israëlische veilig-

heidsdiensten of om andere rede-nen ten val zou komen, staat er geen Israëlische leider in de start-blokken die het idee van een Pales-tijnse staat naast Israël zou willen en kunnen omarmen. Na 7 oktober is daar in de Israëlische samen-le-ving zeker de komende jaren geen voedingsbodem voor.

Bij het uitblijven van vrede wordt het zicht op Palestijnse onafhankelijkheid gesmoord in verdere uitbreiding van de neder-zettingen in bezet gebied. De anti-Palestijnse verrechtsing van het Is-raëlische politieke landschap is de drijvende kracht achter deze revisi-onistische zionistische inspanning.

Vredesactivisten die op het grote plein in Tel Aviv juichten toen Rabin zich op 4 november 1995 uitsprak voor vrede en ver-zoening met de Palestijnen, zijn door de wredeheden van Hamas monddood gemaakt.

Het is toch goed even stil te staan bij de vrede die Rabin krach-tens het Oslo-akkoord van 1993 voor ogen stond. Hij maakte daar-mee in theorie de weg vrij naar een Palestijnse staat. Die zou kunnen verrijzen door een geleidelijke transformatie van het in het leven geroepen Palestijnse zelfbestuur onder gezag van de PLO, dat nauw met Israël op veiligheidsgebied zou samenwerken. 'Oslo' voorzag ook in een landcorridor tussen de weste-lijke oever van de Jordaan en Gaza.

Gaza is na de volledige ontru-ming door Israël in 2005 inclusief 21 nederzettingen bestuurd door de PLO. Een jaar later won Hamas de verkiezingen in Gaza, waardoor een breuk ontstond tussen de Hamasdictatuur in Gaza en het door de PLO gedomineerde Pales-tijnse zelfbestuur in Ramallah. In 2006 won Hamas met 76 procent van de stemmen de verkiezingen voor het Palestijnse parlement. De uitslag werd echter niet door het zelfbestuur gehonoreerd.

Wegens de collaboratie van het zelfbestuur met Israël tegen Hamas en de islamitische Jihad is volgens Palestijnse media de populariteit van Hamas op de westelijke oever van de Jordaan huizenhoog. Dat is een van de schijnredenen waarom de stichting van een Palestijnse staat naast Israël voor Netanyahu taboe is. Zijn ideologie verpakt in veiligheidsargumenten is zijn drijfveer.

Als de kruiddamp optrekt, is een tweestatenoplossing desondanks een voorwaarde om Israëls veilig-heid te garanderen.

Waarom juist nu Victor Segalen?

Mark Blaisse schreef een biografie van Victor Segalen (1878-1919), de Franse scheepsarts die het waagde antikoloniale standpunten in te nemen. Segalen confronteert ons met de vraag of wij in staat zijn ‘de Ander’ werkelijk te doorgronden, zonder onze eigen identiteit op het spel te zetten.

door MARK BLAISSE

Victor Segalen is verre van een grote bekende in Nederland. Ook in Frankrijk werd hij niet vanzelfsprekend als ‘groot auteur’ gezien. Dat heeft een aantal redenen. Ten eerste is de bulk van zijn oeuvre pas decennia na zijn dood verschenen, in etappes, zodat het geruime tijd heeft geduurd voordat het gehele werk op zijn merites kon worden beoordeeld. Ten tweede omdat het hoofdonderwerp van zijn werk, een revolutionaire kijk op exotisme, de Ander, in de oorlogsperiodes 1914-’18 en 1940-45 niet relevant leek. Tot slot omdat Segalen tot geen enkele school werkelijk behoorde en zijn dichtsterlijke werken nogal wat inspanning van de lezer vergen.

Geen wonder dat Segalens boeken geen kaskrakers waren. Zijn ietwat aristocratische en hautaine benadering was niet gemaakt voor het toenmalige publiek. Zijn gedichten waren (en zijn vaak) te complex om in één keer begrepen te worden. Van zijn eerste bundel, *Stèles*, werden er tweehonderd gedrukt, maar die kwamen nooit in

de handel. Een tweede uitgave van *Stèles* in 1914 werd in China gedrukt in een oplage van 640, maar de boeken kwamen grotendeels pas in 1916 in Frankrijk aan, midden in een oorlog die er geen ingewikkelde poëzie bij kon hebben.

Ook zijn postuum verschenen werken trokken eerst maar weinig aandacht. Pas wanneer *Les Cahiers du Sud* en succesauteur Pierre Jean Jouve eind jaren veertig beweren dat we hier te maken hebben met een briljante schrijver, komt er verandering in Segalens status.

Als in 1961 een eerste complete biografie verschijnt en in de jaren tachtig eindelijk het verzamelde en van commentaar voorziene (vrijwel) complete werk door Henry Bouillier is verzorgd, breekt Segalen echt door. Hij verschijnt in de annalen, is onderwerp van bijzondere uitgaven, inspireert filosofen onder wie Jean Baudrillard, Roland Barthes en Emmanuel Levinas. Literair criticus en activist Edward Said is hem dank verschuldigd, evenals antropoloog Claude Lévi-Strauss. Nog weer later blijkt hij ook invloed te hebben op schrijvers uit de voormalig Franse koloniën, onder wie Edouard Glissant en Abdelkébir Khatimi, die zijn benadering van de Ander bewonderen. Jorge Luis Borges noemt Segalen een van de briljantste schrijvers van de vorige eeuw, ‘misschien wel de enige die erin is geslaagd een synthese te maken tussen de westerse esthetiek en de oosterse filosofie’.

Segalen, de verrassing die als een duveltje uit een doosje kwam. Een arts die eigenlijk fulltime schrijver had willen zijn. In Brest geboren ontvluchtte hij de benauwdheid van de sombere havenstad om zijn nieuwsgierigheid in

verre streken te bevredigen. Als een van de eerste Franse schrijvers durfde hij de al dan niet geassimileerde Ander een stem te geven en liet hij het klassieke exotisme achter zich. Voor hem geen tropisch toerisme, geen reisbureau-Cook-sfeer met raffiarokjes, palmbomen, minaretten en kamelen, zoals Verweggistan in zijn tijd werd neergezet. Een zoekende geest, die zich wenste te verplaatsen in het diverse dat de wereld lange tijd had gekenmerkt. Via de Ander op zoek naar zichzelf bracht hij zijn leven reizend door, de *eternal wanderer* die niet kon verkroppen dat kolonialisme, revoluties in Rusland (1917) en China (1911) en democratie in hoog tempo het diverse kapot aan het maken waren. Niets vreesde Segalen meer dan mondiale eenheidsworst. Hij mag met recht een van de eerste antiglobalisten genoemd worden. Maar intussen was hij, in elk geval tot de Eerste Wereldoorlog, ondanks zijn vele depressies geen pessimist. Integendeel, hij hield van het speelse, bewerkte de onuitstaanbare werkelijkheid met zijn vrolijke fantasie en haalde leven uit dode objecten.

Victor Segalen was zowel een kind van zijn tijd als een rebelse vernieuwer. Volgens de antropoloog Paul van der Grijp is hij de eerste die de nadruk heeft gelegd op authenticiteit en die met empathie heeft gekeken naar andere culturen zonder die te mystificeren of idealiseren.

Ook durfde hij op het hoogtepunt van het koloniale tijdperk het mentaal plunderen van onderdanen en de arrogante zelfgenoegzaamheid ter sprake te brengen, terwijl

hij bij de Franse nationale marine diende. Dat hij daarbij soms omfloerst te werk moest gaan, zal niemand verbazen. Ook ambtenaar Eduard Douwes Dekker, die een generatie vóór Segalen leefde, moest dat doen toen hij het kolonialisme in Nederlands-Indië aanviel. Het getuigt van moed om tot de conclusie te komen dat de ‘edele wilde’ uit de fantasierijke koker van de kolonist is gekomen en te beweren dat het serieus spiegelen aan de échte Ander zelfkennis bevordert. Daarmee zet Segalen alle mensen in principe op één lijn.

Na liefde in tijden van cholera zijn we beland in de sociale verwarring van het coronatijdperk. In de tram, wachtkamer en eetgelegenheid zitten de mensen gebogen over hun mobiele telefoon. Boodschappen worden niet meer in de winkel gedaan maar via internet. Van oogcontact is nauwelijks nog sprake. Het individu trekt zich terug in zijn eigen parallelle wereld en tegelijkertijd hebben we de mond vol van inclusiviteit. De verrechtsing en verharding in het Westen zorgen eerder voor tribalisering dan voor saamhorigheid. Het wij-zij-denken neemt toe, muren bouwen tegen het ‘binnendringen’ van andere culturen is in veel zogenaamd beschaaft landen beleid geworden. Deglobalisering, protectionisme, nationalisme: het Westen bevindt zich in een gevaarlijk tijdperk, vol navelstaren en met een groot gebrek aan empathie.

Van Segalen kunnen we leren hoe daartegen te vechten valt. Hij geeft hoop in bange dagen, leert ons het belang van nieuwsgierig blijven, vragen stellen en luisteren,



Victor Segalen, François Lartigue en de prefect van Zhao Hua voor het graf van Bao San Niang (2 april 1914).

ook naar wat niet is gezegd. Reizen helpt, als in vluchten, verdwalen, dromen, mijmeren en verinnerlijken. In zijn gedichten rept hij over het belang van oogcontact, het moment waarop twee vreemde wezens elkaar in het vizier hebben, zonder woorden op intuïtief onderzoek uitgaan. Het belang hiervan wordt in onze technotijd schromelijk onderschat. Het ontbreken van direct contact leidt aantoonbaar tot ver eenzaam, in sommige gevallen zelfs tot wanhoopssdaden.

Segalen is de aangewezen therapeut om de hedendaagse onzekerheid over afkomst, geslacht en identiteit aan te pakken. Hij durfde ervoor uit te komen dat identiteit niet alleen bestaat uit de optelsom van opvoeding, religie, huidskleur, sociale achtergrond, opleiding en geografische oorsprong. Hij was méér dan een Bretonse arts met katholieke wortels, in een tijdperk waarin kolonialisme en de daarbij behorende racistische vooroordelen doodgewoon waren. Segalen wilde al die vooropgelegde zekerheden vervangen door een dieper zielenvoren. Hij wilde helemaal niet ergens bij horen. Die valse zekerheid van de eigen groep, clan of stam zei hem niets. Veel interessanter was te ontdekken wat daarbuiten nog meer bestond. Hij kon daarvan leren, en andersom kon de Ander van hem leren, met als resultaat de ontwikkeling van een nieuwe identiteit. De echte.

Segalens weg is lang; hij experimenteert met seks, opium, zuiver plezier, boeddhisme, stèles, dialogen met onzichtbare vertegenwoordigers van het verleden en een driehoeksverhouding. Een weg die na 41 jaar dramatisch eindigt in een Bretons woud, met Hamlet als laatste troost. Drama, mysterie, transpiratie en werklust helpen hem door te zetten totdat hij een nieuwe definitie vindt voor exotisme en de intermenselijke verhouding in het algemeen.

Het eurocentrisme dat zijn tijdperk kenmerkt, wijst Segalen af, zoals eerder aangegeven, en dat zal zijn weerslag vinden in de wijze waarop hij musea wilde inrichten: met een context en respect voor het getoonde cultuurgood. Ook de cartografie is hem dank verschuldigd. Niet Europa groter intekenen dan de werkelijkheid, maar terug naar de ware dimensies.

Het overheersen van het Frans in tien procent van de wereld vond hij storend, het doodde de lokale talen en dialecten, uitdrukkingen van diversiteit waar hij zo aan hing. Als hij vandaag had geleefd, had hij zich doodgeërgerd aan de dominantie van het Engels en het verdwijnen van steeds meer Afrikaanse en andere oorspronkelijke talen.

Spelen met taal hoort bij Segalens benadering. Een hunkerend

naïeve, deels verzonnen taal die de weg wijst naar tussenruimten waarin betekenissen niet vastliggen, maar zweven en stromen. Hoe je samen, met lef en ‘middelen’, binnen en buiten zinnen, en jezelf, onbevangen het raadsel van ik-Ander te lijf kan gaan. Dat doet hij eerst nogal naïef tijdens zijn verblijf in Polynesië, waar hij als arts in dienst van de Franse marine slachtoffers van een cycloon moet helpen. Hij bezoekt het huis van de

Zelfs in de wijze waarop hij zich wilde uiten, kon hij geen keuze maken

vlak voor zijn komst overleden schilder Paul Gauguin en raakt in de ban van diens benadering van het exotische in vrouw en kunst. Zó wilde hij het ook kunnen, maar dan als schrijver.

Segalen was bereid zich maximaal in te leven in het onbekende, uit nieuwsgierigheid, maar ook uit eigenbelang: wie weet kon hij zichzelf ontdekken in de creatieve, men-tale dialoog die hij met verdwenen culturen zou weten op te bouwen. Dat gold ook voor zijn archeologische werk in China; niet wat hij zag interesseerde hem, maar juist wat daarachter (en -onder) zat.

Zonder zijn medische opdracht uit het oog te verliezen bestond zijn leven uit graven, tekenen, componeren, fotograferen, boeken ontwerpen en uitgeven. Niet op een bergtop je innerlijke ik zoeken, maar door de confrontatie met het vreemde, nieuwe en diverse tot de essentie doordringen. Hij wilde niet alleen, lang voor Aldous Huxley, de *doors of perception* openen, maar er ook doorheen, en leren. Zijn motto: luisteren naar wat niet is gezegd.

Een leven als een permanente onrustige zoektocht, vol tegenstellingen, verzinsels, vluchtroutes en dromen. Zelfs in de wijze waarop hij zich wilde uiten, kon hij geen keuze maken. Vandaar dat hij eindelijk veel losse eindjes achterliet toen hij uitgeput overleed. Brieven, essays, gedichten, aantekeningen, reisverhalen, archeologische verhandelingen, kunstkritieken, theater, foto’s en schetsen, het zouden uiteindelijk planken vol worden van veelal postuum verschenen boeken.

In Nederland bleef Segalen zoals gezegd lang een onbekende. J. J. Slauerhoff, net als Segalen een reizende arts, dichter en liefhebber van het Verre Oosten, vertaalde een van zijn gedichten. H.C. ten Berge schreef een notitie over Slauerhoff en Segalen: *Oostwaarts de liefde, westwaarts de strijd*.

Een identiteit is vloeibaar. Een mens is nooit af. Segalen had het lef om dat hardop te denken en zijn nek uit te steken voor een wereld op weg naar meer rechtvaardigheid en menselijkheid. Het concept dat relaties met Anderen de witte Europeaan sterker, mooier en beter zouden maken, was in koloniale kringen vloeken in de kerk. Segalen legt het raadsel van de ik-Ander bloot, niet door te verstarren in de rol van een usurpator, redder, overloper of objectief-kritische buitenstaander, maar door reizen, met taal spelen, intuïtie en een innerlijke begeerte. Hij laat ons zien hoe wij ons aan en mét de Ander kunnen losmaken van het ‘opgedrongen ik’. Of zoals Nietzsche het verwoordde: ‘Wees de dichter van je eigen leven.’ Over de vraag ‘wie ben ik?’ is zelden zo diep nagedacht.



Mark Blaisse:
De Ander ben ik. Het antikolonialisme van Victor Segalen (1878-1919)
Starfish Books, € 25.



Segalen op zijn favoriete paard Pegazou, Peking 1914.



Segalen in zijn ‘porseleinen kamer’, Peking 1912.

Kuifje en de gedoemde erfenis

Rijke Belgische weduwe wordt na de dood van haar man bijgestaan door een Engelse winkelier. Ze richt zich op de spirituele kant van het bestaan en als ze daartoe in India vertoeft en deze twintig jaar jongere winkelier daar mede op zoek is naar verdieping, slaat de vonk over en worden winkelier en weduwe een paar.

Vervolgens ontzorgt de winkelier, Nick Rodwell geheten, de weduwe Fanny Hergé door haar de zaken uit handen te nemen, met maar één doel: veel geld verdienen aan de nalatenschap van Hergé en zich strikt houden aan deze regel: misbruik wordt gestraft.

De weduwe van de Belgische tekenaar Hergé komt in naam aan het hoofd te staan van een impérium dat gebouwd is op vooral de populaire stripfiguur Kuifje, waarvan Hergé heeft bepaald dat er na zijn dood geen nieuwe albums meer mogen verschijnen. Wat tevens de reden is waarom met het bestaande materiaal telkens opnieuw wegen gevonden moeten worden om de geldstroom op gang te houden.

Niet alleen wordt de enorme hoeveelheid kaarten, schriften, pennen, boeken, poppetjes, auto's,

sleutelhangers, pyjama's, serviezen etc. tot in het oneindige uitgemolken, ook maakt Rodwell het tot een levenstaak iedereen die Kuifje nakende te achtervolgen met claims en dwangsommen. Joost Veerkamp die pastiches maakt? Kuifjefans die in hun clubblaadje een plaatje kopiëren? Een beeldhouwer die de bekende raket van Kuifje nabootst? Ze krijgen een forse rekening en advocaten op de stoep.

Jean-Pierre Levée, die zich om die reden van een schuilnaam bedient, becijfert in zijn uitputtende studie *De verdwenen miljoenen van Kuifje*, waarin (dus) de enige afbeeldingen grafieken zijn, dat het bedrijf aan advocatenkosten alleen al sinds het aantreden van Rodwell in ongeveer dertig jaar zo'n 25 miljoen euro heeft uitgegeven. Verder dat de erfenis – er zijn wereldwijd meer dan 200 miljoen albums verkocht – grotendeels verdampt is door allerlei verliesgevende projecten en verkeerde beslissingen, die meestal meer op enthousiasme zijn gebaseerd dan op financiële onderbouwing.

Levée, economisch jurist en voormalig bankier, heeft jaarrekeningen nageplozen, investeringen nagetrokken, verborgen en verzonnen kosten opgespoord, en komt op

basis daarvan tot de conclusie: Rodwell is niet zozeer een boef als wel een bijzonder slechte zakenman. Met het uitverkopen van Hergés erfenis heeft hij de liefhebbers van Kuifje van zich vervreemd. Nu zijn die liefhebbers weliswaar op een leeftijd dat zij bereid en in staat zijn om fors te betalen voor steeds weer dezelfde spullen in steeds andere verpakkingen, maar veel jonge bewonderaars telt Kuifje inmiddels niet meer.

Hoe de schrijver van *De verdwenen miljoenen* zich heeft vastgebeten in het Kuifje-bedrijf en telkens aantoonde welke verkeerde beslissingen zijn genomen door Nick Rodwell. En terwijl hetzelfde stripalbum voorzien wordt van wéér een nieuwe inkleuring, van wéér een nieuwe omslag, van wéér een nieuwe omdoos, zakt Kuifje in de vergetelheid, bedolven onder al die o zo fraaie beeldjes, auto's, sleutelhangers, etcetera etcetera.

Eigenlijk wil Levée niets anders dan zijn jeugdheld tot het uiterste verdedigen tegen zakenman Rodwell, net zoals Rodwell de erfenis van Hergé wil beschermen tegen ieder ander die in zijn ogen wil



Hergé

FOTO WIKIPEDIA

verdienen aan Kuifje. Beiden met dezelfde missie: Kom niet aan mijn Kuifje.

ANTHON FASEL



Jean-Pierre Levée: *De verdwenen miljoenen van Kuifje, of de geheimen van de erven Hergé* Just Publishers, € 24,99

Wie heeft recht op dit huis?

Het leven van de schuwe dertiger Luís bevindt zich in een stijgende lijn. Hij werkt als afwasser 's nachts in eethuis AliBaba, gaat naar de sportschool, heeft zijn appartement smetteloos ingericht met hoogpolig wit tapijt en draagt een Armani-trui. Op de avond dat hij de felbegeerde koelkast met bacteriedodend blauw licht installeert, wordt er aangebeld. In de striemende regen staat daar William Rose, een Britse professor, die zeker weet dat hij in dit huis geboren is. Zou hij even een kijkje mogen nemen? Alles in Luís wil hem niet binnenlaten, maar zijn chique buurvrouw Estelle, die altijd al vond dat hij niet op de dure Rooseveltlaan thuishoort, dringt aan. Hij zegt ten slotte 'ja' en daar stapte de man met zijn koffer en natte tassen de drempel over, kleine afdrukjes achterlatend op Luís' witgeverfde muur.

In *Wat van mij is* stelt Bette Adriaanse (1984), schrijver en kunstenaar, subtiel en met humor aan de orde hoe verwarrend recht en bezit kan zijn. Voor de een pakt dat wat beter uit dan voor de ander. Adriaanse is medeoprichter van TRQSE, een internationaal collectief van kunstenaars en wetenschappers dat maatschappelijke kwesties aan de orde stelt.

In de roman is het snel duidelijk dat de bezoeker niet meer weg zal gaan. De ongenode gast, met zijn verkreukelde papieren, ongekamde haar en volgens Luís lelijke kleren, slaapt op de bank. Er ontstaat een minioorlog tussen de welbespraakte Oxfordprofessor en de



Bette Adriaanse

FOTO COSSEE

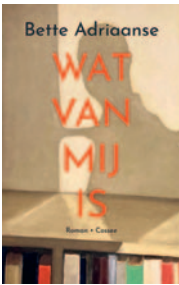
snel blozende Luís, die altijd moeilijk uit zijn woorden komt. Acht jaar eerder ontvluchtte hij het gehucht Stompotoren bij Alkmaar, na een moeilijke jeugd waarin zijn moeder alles voor hem besliste. School vond ze niet zo belangrijk, relaties werden onmogelijk gemaakt. Hij vertrok naar Amsterdam met de sleutel van het appartement op zak, om nooit meer terug te keren.

Die sleutel was voor zijn moeder ooit haar hoop op een beter leven. Al op haar zestiende was ze zwanger van Luís. Iedere week ging ze naar Amsterdam om het huis van Williams vader op de Rooseveltlaan schoon te maken.

Dat de oude man haar ten slotte ook misbruikte, liet ze toe vanwege zijn belofte dat zij het appartement zou krijgen. Het stond op het officiële document dat Luís in bezit heeft. Maar is dat wel wat waard? Het wordt een hectische strijd; iedereen bemoeit zich ermee. Onderbuurvrouw Estelle, tevens advocaat, neemt het op voor William. Luís' enige vriend wil de indringer met kop en kont het huis uitgooien. De anarchistische advocaat van Luís (die wel 150 euro per uur vraagt), heeft het over 'de onrechtvaardigheid' van erfenissen.

Het is een drama met absurdistische momenten en filosofische mijmeringen over klasse en bezit. Overwinnaars zijn er niet in deze boeiende roman. De zoektocht van William naar zijn verleden eindigt in zijn dagboek met de zin dat zijn vader 'nooit naar me omgekeken' heeft. Twee treurige mannen, van wie er één een eigen appartement heeft.

GABY VAN DER MEE



Bette Adriaanse: *Wat van mij is* Cossee, € 23,99

Een bom op de muiters van De Zeven Provinciën

In het jaar 1932/33 diende ik, Antoon de Graaf, 20 jaar oud, als marinier eerste klasse aan boord van De Zeven Provinciën. Op De Zeven Provinciën was het prettig dienen en de sfeer was goed. Het is voor mij de fijnste periode geweest, uiteraard tot de dag waarop de mouterij uitbrak. Zo begint het journaal dat Antoons dochter Wil vele jaren na diens dood terugvindt. Hij heeft vooral dienst genomen om meer van de wereld te zien dan Leiden en heeft het 'naar zijn zin' in Nederlands-Indië. 'Maar ik had ook wel last van heimwee. Achttien jaar was ik toen ik naar zee ging en ik had het er in het begin nogal moeilijk mee zo lang van huis te zijn.' Begin 1933 scheept hij zich op 'De Zeven' in voor een maandenlange inspectiereis. 'Ik zag de vaartocht van twee maanden als een snoepreisje. Daarna zou de termijn van drie jaar lekker opschieten.'

Maar onwillekeurig raakt Antoon betrokken bij de roemruchte mouterij op De Zeven Provinciën. Aan boord zijn 256 Indonesische en 141 Europese bemanningsleden. In die jaren van economische crisis worden de salarissen van het marinepersoneel diverse malen gekort en onder de Indonesische schepelingen heerst onvrede over het feit dat ze in loon en huisvesting achtergesteld worden bij het Hollandse personeel. In hun thuishaven Soerabaja breken stakingen en onlusten uit, en een belangrijke drijfveer in de mouterij is dat de mannen van De Zeven zich daar bij hun kameraden willen voegen. Ze grijpen hun kans als het schip voor de kust van Atjeh ligt en de meeste officieren te Kota Radja in de sociëteit vertoeven. Ze veroveren de machinekamer en de wapenkamer. Antoon is net wakker. 'Nauwelijks was kleine Smitje naar beneden gegaan of ik hoorde van het benedendek een lawaai waarvan ik dacht dat er een grote vechtpartij tussen blank en bruin gaande was. Ik liep zo hard ik kon naar beneden en bevond mij

in de walengang aan bakboord. Daar rende een aantal inlandse schepelingen langs mij heen. Zij gingen kennelijk naar het opperdek. Een van hen passeerde mij rakelings. Hij had een geweer met een opgestoken bajonet bij zich, waarvan de punt dreigend naar voren was gericht. Zijn gezicht was strakgespannen. Ik vroeg aan hem wat er aan de hand was en ik kreeg te horen: "Stil maar marinier, dat zal je wel merken".'

Hij is als een kat in een vreemd pakhuis. Voelt hij sympathie voor de muiters? Zijn dochter schrijft: 'Als opvarende heeft hij net als het merendeel van de bemanning geprobeerd er het beste van te maken. En daarvoor is hij zwaar gestraft.' Als een meerdere Antoon vraagt de brug te bezetten, gaat hij daar, vanwege de wapens in handen van de muiters, niet op in. Wel neemt hij, om het schip varend te houden, de functie van stoker op zich, wat hem later wordt aangerekend als het verlenen van hand- en spandiensten aan de mouterij.

Zes dagen vaart De Zeven 'muitend' door de Indische wateren richting Soerabaja, terwijl in Batavia en Den Haag de paniek en woede toenemen. Nergens geeft Antoon commentaar op de actie. Is de mouterij een nationalistisch oproer? De voornaamste aanstichter, Paradja, is 'een christen-nationalist' en diens kompaan Kalimarang loopt rond met een klewang, pistool en 'een wilde uitdrukking' op zijn gezicht. De Hollandse machinist en vakbondsmann Maud Boshard lijkt vooral een sussende rol te hebben gespeeld. Maar het veroveren van zo'n oorlogsbodem heeft ongetwijfeld het zelfbewustzijn van de Indonesiërs aangewakkerd.

De regering-Colijn besluit tot ferme tegenactie. Een vliegtuig verschijnt boven het schip en de Indonesische matrozen roepen: "*Bama maar bom*,". Gooi die bom maar. Of het de bedoeling was eerst een waarschuwingsschot te lossen, is nooit opgehelderd, maar het wordt een voltref-



1933: De Zeven Provinciën met bomschade in de haven van Soerabaja. FOTO KON.MARINE

fer. Er vallen 23 doden. De overlevenden van De Zeven worden opgesloten op het eilandje Onrust en in schijnprocessen tot zware straffen veroordeeld. Antoon krijgt vier jaar gevangenisstraf.

Overgeplaatst naar de koepelgevangenis in Breda wordt hij vervroegd vrijgelaten ter ere van de veroving van prinses Juliana met Bernhard, maar de mouterij en vooral die ongerechtvaardigde straf blijven hem zijn hele leven bezighouden, getuige het feit dat hij zijn relaas nog vele jaren later nauwgezet op papier zet.

Hans Blom, de latere Niod-directeur, promoveerde op de mouterij, Maud Boshard schreef er een boek over, maar het unieke van *Naar Soerabaja* is dat het een verslag is van iemand die er als het ware vanuit de coulissen getuige van was.

JOHN JANSEN VAN GALEN



Wil de Graaf: *Naar Soerabaja, Het verhaal van mijn vader over de mouterij op De Zeven Provinciën* Walburg Pers, € 22

Een ruw verstoord huislijk leven

Een vader die zo liefdevol en met zoveel aandacht voor grappige details over zijn jonge kinderen schrijft, dat kom je zelden tegen. Felix Oestreicher, internist in het Tsjecho-Slowaakse kuuroord Karlsbad, begon op 19 april 1937 met de eerste aflevering van de *Drillingsberichte*, een tweewekelijkse nieuwsbrief voor familie en vrienden over zijn dochters Beate (1934) en de tweeling Helly en Maria (1936). Hij zou er tot 25 oktober 1943 mee doorgaan.

Een keuze uit deze *Drillingsberichte* is nu onder de titel *3lingnieuws* uitgegeven met een voorwoord van Helly Oestreicher, de enige van de drie zusjes die nog in leven is, en verrijkt met prachtige foto's van Maria Austria, de zuster van haar vader. 'Ze dragen fijne wollen mutsen en



Felix Oestreicher

capejes en zien eruit als twee kabouterjes,' schrijft Oestreicher in zijn eerste nieuwsbrief over de tweeling. Vaak bericht hij over de gezondheid van de meisjes: 'Afgelopen week waren ze alle drie snotterig. Maria was er na één keertje hoogtezon al vanaf. Helli moeten we nog steeds laten snuiten.' (Vanaf haar dertiende schreef Helli haar naam met een y.) Het is een aandoenlijk

huiselijk leven met 'de meisjes' dat Oestreicher beschrijft. Nooit overdreven trots. Wel met een aandachtig oog voor de verschillende karakters. 'Beate is heel berekenend', 'Maria observeert en probeert' en 'Helli is de grootste waaghals'.

Het is zijn Nederlandse vrouw Gerda Laqueur die op 23 april 1938 na onheilspellende berichten zeker weet dat ze direct weg moeten uit Karlsbad. Na een lange treinreis komen ze 30 april in Nederland aan in het buitenhuis van de Gerda's familie in Bergen aan Zee. Ze zullen nog op vijf andere adressen wonen, alvorens ze in 1943 worden opgepakt en naar Bergen-Belsen gedeporteerd. Door een toeval blijft Helly dit lot bespaard.

Felix Oestreicher rept in zijn nieuwsbrieven nauwelijks van de angstaanjagende buitenwereld. Het lijkt of zijn pietere dochtertjes

hem daartegen beschermen. Toch is hij niet blind voor de andere werkelijkheid. In 1942 schrijft hij in een 'testament': 'Gerda is op van de zenuwen, huilt veel. Ik schreeuw en val om het minste of geringste tegen de anderen uit. De kinderen nemen dat van ons over.'

De ouders bezwijken in Duitsland aan vlektyfus, Beate en Maria overleven het kamp.

MICHAJA LANGELAAN



Felix Oestreicher: *3lingnieuws* M10 boeken, € 28

Muziek in het nieuwe jaar

Het nieuwe jaar wordt overal traditioneel ingeluid met muziek, van de Gouden Zaal in de Weense Musikverein met de Wiener Philharmoniker en Strauss (1 januari op tv) tot het Nederlands Blazers Ensemble (twee keer op 1 januari in het Concertgebouw in Amsterdam) en de European Philharmonia in de Lampegiet in Veenendaal (5 januari).

Maar het opmerkelijkste Nieuwjaarsconcert vindt plaats in de Laurenskerk in Rotterdam. Daar bespeelt de Franse organist Olivier Latry op 6 januari het reusachtige Marcussenorgel. Het heeft 7600 pijpen en is het grootste kerkorgel in ons land en het grootste mechanische orgel in Europa. Het programma is nog niet bekend, maar Latry is wereldberoemd, heeft een breed repertoire en is een meesterlijke improvisator, dus dat komt wel goed. Latry (1962) is ook componist en hoofdvdokdocent orgel aan het Parijse conservatorium.

Olivier Latry is een van de vier vaste organisten van de Notre-Dame in Parijs en is dus sinds de brand van 15 april 2019 een soort muziekasielzoeker. Het orgel heeft de brand redelijk doorstaan, maar heeft wel te lijden gehad van temperatuurschommelingen en giftig loodstof. Het koororgel was er veel slechter aan toe. Het grote orgel (8000 pijpen) is compleet gedomonteerd, schoongemaakt, geres-taureerd en opnieuw opgebouwd. In april 2024 moet het weer in gebruik worden genomen.

Tot die tijd zwerft Latry rond en speelt hij elders, wat hij toch al frequent deed. Hij trad ook vaak op in ons land, zoals in Gorkum en in Haarlem tijdens het Internationaal Orgel Festival. Ook in 2024 doet hij dat en hij behandelt dan als docent de monumentale muziek van Jéhan Alain (1911-1940). Hij was de broer van de wereldvermaarde organiste Marie-Claire Alain (1926-2013). Jéhan sneuvelde in 1940 in Saumur tijdens de slag om Frankrijk.

KASPER JANSEN

Latry in Rotterdam: 6 jan. 20 uur Laurenskerk.
Info@nieuwjaarsconcerten.nl

Onbescheidenheid kan zeer doen

Als Dilan Yeşilgöz na tien zeltels verlies aankondigt dat nu bescheidenheid op z'n plaats is, gelooft natuurlijk niemand dat ze echt bescheiden is. Ze bedrijft slimme politiek. Valse bescheidenheid dus? Of liever valse nederigheid? Radiomaker en jour-



Olivier Latry

FOTO WIKIPEDIA

nalist Marten Minkema vond het tijd worden om het begrip bescheidenheid eens uit de mottenballen te halen. Dat doet hij samen met VPRO-programmamaker Remy van den Brand in het tweeluik *In alle bescheidenheid*.

In de eerste aflevering van de podcast zoeken ze al meanderend wat het begrip eigenlijk inhoudt. Van alles, zo blijkt. Voor de ouders van Van den Brand, beiden afkomstig uit grote gezinnen, is bescheidenheid een bijna natuurlijke staat van zijn. Ze hebben het over

neoliberalisme is er weinig van over. “Het is bijna een ondeugd geworden.”

“Bescheiden mensen worden bij een sollicitatie minder snel aangenomen,” weet organisatiepsycholoog George Peczel. Kijk maar naar de vacatureteksten: “Je moet bijna wel aan zelfoverschatting lijden om daarop te reageren.” En dan de burn-out, dat is volgens alleskunner Ralph Rousseau een voorbeeld van ‘onbescheiden leven’. Hij moet heel hard lachen als Minkema opsomt wat hij allemaal is: viola da gambaspeler, gepromoveerde natuurkundige, vliegenier, docent van het jaar, enzovoort. “Bescheidenheid is dat je niet te hoge verwachtingen hebt van jezelf,” zegt hij. “Hoge verwachtingen mag best, maar niet té hoge.” Een glimpje valse bescheidenheid?

Het tweede deel van de podcast is eigenlijk een leuke reportage over de 84-jarige Sjoerd Wartena, die vijftig jaar geleden neerstreek in de Franse Drôme en daar Terre de Liens oprichtte, een organisatie die land koopt voor jonge biologische boeren. Er zijn nu vijfthonderd boerderijen, maar het moeten er een miljoen worden, zegt Wartena. Hij doet het in elk geval een stuk beter dan de Europese Unie met haar schandelijke landbouwpolitiek en helemaal beter dan die verfoeilijke Natuurmonumenten, meent hij. Hoezo bescheidenheid?

MICHAJA LANGELAAN

Docs: In alle bescheidenheid Marten Minkema en Remy van den Brand

Alsjeblijft Thomas, ga weer schrijven!

Een schrijver die ermee op-houdt uit vrije wil, is een zeldzaam verschijnsel. Meestal nopen ziekte of ouderdom, of een combinatie daarvan, de

schrijver tot het neerleggen van de pen. En als zich de uitzondering toch voordoet, gaat het tot overmaat van ramp stevast om een goede schrijver. De brekebenen en halftalenten tot wie je bidt dat ze ermee uitscheiden, die blijven halsstarrig doorgaan.

In 2019 werd het goede nieuws dat Thomas Rosenboom (1956) in Groningen de Ubbo Emmiuslezing zou houden, direct overschaduwd door het bericht dat hij zich als uitgeschreven beschouwde. De man die onze letteren verrijkte met *Gewassen vlees* (1994), *Publieke werken* (1999), *De nieuwe man* (2003) en *Zoete mond* (2009), dacht niet dat hij nog inspiratie had, en evenmin dat er nog iemand op een nieuw boek van zijn hand zat te wachten.

Ik wel, Thomas! En ik ben niet de enige. Na vier jaar is de tekst van zijn lezing *Personages in zaken* verschenen, die gaat over het ontstaan van de romans *Publieke werken* en *De nieuwe man*. Wat is het feestelijk om de auteur daarin door Amsterdam te zien lopen (hè, die twee kleine huisjes waar het Victoria Hotel omheen gebouwd is, zit daar een verhaal achter?) en in Groningen (hè, die kleine scheepswerf aan het stille Damsterdiep, daar kun je geen vrachtschip laten bouwen maar wel een zeesleper).

Terwijl de schrijver zijn research doet, en vragen stelt (het luxe hotel Victoria verrees in 1890 tegenover het treinstation uit 1889, maar waarom lag er dan tegenover het Amstel Hotel geen station? Antwoord: vroeger wel, namelijk het Weesperpoortstation dat later is afgebroken), en wandelt, en onthult dat hij de historische Groninger werf van Arend Apol aan het Damsterdiep herdoopte in die van zijn personage Berend Bepol, en een prachtig citaat opdiept, wordt het steeds onbegrijpelijk en treuriger dat deze lezing van dertig pagina's de enige nieuwe titel is sinds de roman *De rode loper* uit 2012.

“Ik heb niet veel ambitie meer. Ik denk dat mijn hoogtepunt als schrijver achter mij ligt (...) Wat schiet ik op met weer een boek?”, noteerde destijds het *Dagblad van het Noorden*.

Ja, maar wij schieten er wat mee op, beste Thomas. Denk aan ons.

ARJAN PETERS



Thomas Rosenboom: *Personages in zaken* Artistiek Bureau, € 15

Baardmaand

December, baardmaand, met als trots twee grote witte (wat op de kinbeharig van de dragers slaat), van Sint tot Santa blijkt de baard als haarsieraad traditioneel in het totaalpakket te zitten.

Maar ook ziet wie het jaar door wel eens om zich heen kijkt de neiging tot het laten groeien opgebloeid, zelfs onze koning is al modieus begroeid, zodat de baard inmiddels iets voor iedereen lijkt

en populair in alle kringen, rijk en arm... En als hij lang genoeg is ook nog lekker warm.

BBB'ers

De boekenstalletjes op de kademuren langs de Seine moeten plaatsmaken voor tribunes die volgend jaar een ongehinderd uitzicht bieden op de openingsceremonie van de Olympische Spelen, *les JO* in het Frans. JO en het gemeentebestuur van Parijs motiveren de ruiming tegenwoordig liever met ‘terrorismedreiging’.

De website waarop we steun kunnen betuigen aan de *bouquinistes* telde begin december al bijna 200.000 sympathisanten. Op 27 november werden nieuwkomers aangemoedigd met de tekst: ‘Deze petitie heeft een kans om te winnen!’ Het algoritme van de stemmentelling is blijkbaar niet gebaseerd op Menselijke Intelligentie. Een mooi gevolg van de petitie is de bijbehorende Facebookpagina: *Non au déplacement des bouquinistes*.



Helen Keller (tweede van links) in Parijs, 1952.

De test die de gemeente Parijs op 18 november heeft gedaan met het lichten van kwetsbare boekenstalletjes, is daar uitvoerig te bekijken, op video's en foto's. Het is donker. Oplichtende groene en oranje hesjes. Takelwagens. Fotografen. Een wrakke boekenkist in de verplichte kleur die *wagon vert* wordt genoemd, wordt weggetakeld.

Geschreven tekst heeft in de bijdragen op de Facebookpagina meestal de vorm van de strijdleus. *Non aux JO* en *Soutien aux bouquinistes* zijn de meest vermelde hartenkreten. Om het leuker te maken worden er honderden afbeeldingen gepost. Gravures en schilderijen, vakantiekiekjes, cartoons, prentbriefkaarten, en veel aquarellletjes in Ikea-stijl.

Heel bijzonder – want nauwelijks eerder te vinden op het inter-

net – zijn de bijdragen met foto's van, zeg maar, BBB'ers: Beroemde Bouquiniste Bezoekers. Soms zijn het geposeerde publiciteitsfoto's, zoals die met Clark Gable, Jane Fonda, Twiggy en Petula Clark. Maar dan zijn er ook nog de foto's van auteurs die echt voor de boeken kwamen en toevallig gekiekt werden: Julio Cortázar en Philippe Soupault in zware winterjassen, Paul Léautaud met halsdoek en een van zijn vele verfomfaaide hoeden, Pablo Neruda met baret en in lange regenjas, en een zeer volumineuze bontjas met daarin Agatha Christie.

De meest innemende BBB'er is echter Helen Keller (1880-1968). Toen ze negentien maanden oud was, werd ze door een ziekte blind

en doof. Meer dan een eeuw later nam *Time Magazine* haar op in de lijst van ‘100 meest invloedrijke personen van de twintigste eeuw’. In 1952 werd ze in Parijs gefotografeerd bij de Eiffeltoren, de Sacré-Coeur, de Notre-Dame en de boekenstalletjes.

De foto werd gepubliceerd door een Nederlands tijdschrift, getuige het bijschrift: ‘Hoewel Helen Keller alleen brailleschrift kan lezen, heeft zij een grote belangstelling voor oude boeken, die ze, zoals hier, bij de boekenstalletjes langs de Seine, graag van alle kanten besta.’

ED SCHILDERS

Karin Kent zong Knokke plat

In *What's New Pussycat?* uit 1965, debuteerde van Woody Allen als scenarioschrijver en filmacteur, dook een heel aardig deuntje op van de begin dit jaar overleden componist Burt Bacharach, getiteld *Marriage, French Style*. Hal David schreef er woorden bij, en ziedaar: *Dance Mama, Dance Papa, Dance*. Joanne and The Streamliners hadden er meteen een hit mee in de VS. Nu heeft die groep nooit bestaan, het ging hier om de Britse zangeres Rosemary Squires. Boodschap: Pappa, mamma, dans, want je dochter gaat trouwen.

Wat je ook van John van Olten kunt zeggen – dat is niet veel, hij laat heel weinig sporen na – hij was wel snel met zijn Nederlandse versie. Eerder dan de Denen, de Finnen en de Duitsers. Waar de Fransen er *Rien n'est plus triste que l'amour* van wisten te maken, kwam John met *Dans je de hele nacht met mij*. Met de sterke zin: *Als dit een droom is dan droom ik jou erbij*. Hoe later op de avond, hoe beter die tekst wordt. Karin Kent (1943), die in werkelijkheid Janneke Kanteman heet, kreeg er Knokke mee plat.

Van het songfestival in die badplaats stonden in de jaren zestig de kranten bol. Karin Kent werd op het laatste moment in de Nederlandse afvaardiging van 1966 opgenomen; teamleider Lou van Rees vond haar eigenlijk ‘te modern voor Knokke’. Onder de vele verslaggevers was Hanneke Groenteman. Ze schreef in *Het Parool*: ‘Misschien zijn er belangrijker dingen op de wereld dan het achtste songfestival in Knokke, maar wij hier, wij kunnen het ons nauwelijks voorstellen. Het leven is goed.’

Karin Kent kreeg volop aandacht kort voor en na dat festival. In *Trouw* kwam haar politieke betrokkenheid ter sprake. Ze had sympathie voor Provo. Wat ze stemde, wilde ze niet zeggen, want ze ‘moest wel eens optreden voor politieke partijen’. Dat was deels waar. Van de Nederlandse literatuur moest ze weinig hebben. Had je twee boeken van Wolkers gelezen. ‘dan wist je het wel’. Van het Reve: “Drie bladzijden, verder kwam ik niet.” Ook de weekbladen trokken niet haar belangstelling. Herman Stok, als haar manager present bij het gesprek: “Van Rob de Nijs wel. Als die hier was, had hij de *Robbedoes* altijd bij zich.”

Dans je de hele nacht... werd nummer 1 in Veronica's Top 40, het eerste Nederlandstalige lied dat het zo ver wist te brengen. Kent had er in 1970 genoeg van. Overal



herkend te worden, ieder had z'n oordeel klaar. Liftend met een vriendin trok ze via Zuid-Frankrijk, waar ze op terrasjes zong, naar Marokko. Ze kwam in de Caraïben terecht.

Na terugkeer sprak Ben Dull haar voor Het Parool. Een openhartig gesprek. “Het zou me niet verbazen als ik jaren achtereen de enige maagd onder de Nederlandse zangeressen ben geweest.” De naam Karl Marx dook op toen ze vertelde onder de indruk te zijn geweest van een soldaat die zijn maten politiek bijschoolde.

Karin Kent zong voor één politieke partij: de CPN. Het was niet verstandig dat uit te venten, maar de BVD wist van haar bestaan.

Ze trad na 1974 weer op, maakte deel uit van het Vrouwen-cabaret van Natascha Emanuels en was te horen in een radiostrip die, getuige de naam, grappig moet zijn geweest: *Zeshoog houdt de lift weer tegen*.

Dans je de hele nacht... werd vele malen gecoverd, door onder anderen André van Duin, de Sjonnies en de Havenzangers. De beste versie is van haarzelf, samen met de Dutch Swing Collegeband. Op YouTube.

Janneke Kanteman leeft teruggetrokken. We gaan haar niet lastigvallen.

PAUL ARNOLDUSSEN

‘Deze kant is gaar, draai me maar om’

Dat er aan het eind van een jaar overvloedig wordt gegeten en gesnoept, is de schuld van enkele heiligen. Op 3 november, de dag van Sint Hubertus, beschermheilige van jagers, wordt de opening van het jachtseizoen in tamelijk beperkte kring gevierd. Op 11 november, Sint Maarten, en 5 december, Sint Nicolaas, beschermheilige van bakkers, banketbakkers en chocolatiers, doet iedereen mee.

Waarom vieren we niet veel meer heilige dagen die iets met eten te maken hebben? Op 10 september is het de dag van nog een andere Sint Nicolaas: die van Toledo. Hij at geen vlees en is daarom de patroon/beschermheilige van de vegetariërs. Deze Nicolaas kreeg op een dag een kipgerecht voorgezet. Hij bad en de kip vloog het raam uit. In een andere versie van het verhaal veranderde de kip in geroosterde groente.

St. Franciscus Caracciolo is de beschermheilige van Italiaanse chefs en Italiaans eten. Op zijn dag, 4 juni, eet je Italiaans. 15 mei is van Sint Isidore van Madrid, patroon van boeren en groentemannen.

1 februari: Sint Brigida van Kildare. Zij is patrones van kaasmakers. De heilige Laurentius van Rome (10 augustus) wordt vaak afgebeeld met een vleesrooster. Hij is de patroon van koks die vlees braden en grillen en van brandweerlieden. Laurentius werd levend geroosterd. Tijdens het grillen zou hij hebben gezegd: “Deze kant is gaar, draai me maar om.” Hij is ook de patroon van komieken.

De heilige Antonius van Egypte, op afbeeldingen vaak te zien in gezelschap van een varken, is de patroon van slagers, boerderijdieren en huisdieren. Zijn dag valt op 17 januari. Sint Drogo van Sebourg (16 april) is de patroon van koffiemakers. Drogo kon op twee plaatsen tegelijk zijn: bij de mis én op het veld. Daar is veel energie voor nodig. Vandaar die koffie, die rijk is aan oppeppende cafeïne. Op 5 februari wordt Sint Agata van Sicilië, patrones van bakkers, gevierd. Er worden *minne di Sant’Agata* gegeten: bolvormige cakejes met een laag witte glazuur met in het midden een gekonfijte kers, die sprekend op borsten lijken. Agata, vaak afgebeeld met een dienblad waarop



De heilige Laurentius op de grill.

haar borsten prikken, was niet gesteld op de avances van een overheidsdienaar. Zij wist haar maagdelijkheid te bewaren. Nadat ze zich had verzet, werd ze gemarteld. Haar borsten werden afgesneden.

Heel beroemd is Hildegard van Bingen, overleden op 17 september 1179. Ze schreef boeken, had visioenen, wist veel van planten en componeerde muziek die nu nog wordt uitgevoerd. Interessant zijn haar verstandige adviezen: maak na het avondeten een wandeling, eet voedsel niet te koud en niet te warm,

niet te zuur en niet te zoet, niet te veel en niet te weinig. Volgens de heilige Hildegard zorgt het eten van venkel voor een vrolijke stemming. Kunnen we wel gebruiken.

Een recept voor twee personen voor een troostrijke risotto met venkel.

- 1 venkel
- 1 uitje, gesnipperd
- 2 eetl olijfolie
- 25 g boter
- 175 g arborio- of carnarolirijst
- 100 ml droge witte wijn
- ca. 3/4 liter (zelfgetrokken) bouillon
- geraspte Parmezaanse kaas
- peper

Verwijder de bovenkant van de venkel. Bewaar de groene blaadjes, verwijder lelijke bladen aan de buitenkant. Snijd de venkel in vieren en vervolgens in dunne plakjes. Fruit de ui in de olie in een pan met dikke bodem. Voeg bij beetjes tegelijk en steeds roerend de rijst toe. Giet de wijn in de pan. Voeg de venkel toe. Breng de wijn aan de kook. Roer als de wijn is verdampt bij beetjes tegelijk de hete bouillon door de rijst. Blijf roeren. Na circa 15-20 minuten is de risotto beetgaar. Roer er een klontje boter en de kaas door. Bestrooi met venkelgroen en peper.

ANNE SCHEEPMAKER

TER VEILING

De **Château Latour à Pomerol** uit 1949

schijnt nog heel smakelijk te zijn. De Amerikaan Robert Parker, gezaghebber, gaf ‘m 96 punten op een schaal van 50/100. De prijzen op het net variëren van 1250 tot 1850 euro. Ja, er is er eentje voor 680, maar dat vertrouwen we natuurlijk niet. Deze begint al met 35 euro verzendkosten, en verder is het afwachten.

‘Wij kunnen de drinkbaarheid van oude wijnen niet garanderen. Wij kunnen niet garanderen dat een fles tijdens transport kan gaan lekken,’ meldt het veilinghuis. Hier zal een keer het woordje ‘niet’ vergeten zijn.

Startbod 1 euro, bod 15 december 12.00 uur nog steeds 1 euro.

Sluit 22 december om 22.00 uur.

Catawiki, zoek op ‘1949 Château Latour à Pomerol’.



Lei

De rommelmarkt van de Rue de Bretagne in Parijs is een van de aantrekkelijkste markten mij bekend. Hij wordt met enige regelmaat gehouden, maar hoe de regelmaat in elkaar zit, weet ik niet. In de loop van de jaren hebben we er allerlei prachtige zaken aan onze neus voorbij laten gaan door ze niet te kopen. Zo

KLEIN GELUK

treurt mijn geliefde nog altijd over een fraaie kandelaar en denk ik vaak aan dat schitterende vliegtuigje dat maar één nadeel had: het was ongeveer zo groot als een echt vliegtuig.

Wat we er wel hebben gekocht is een lei, een mooie oude lei die nog rook naar de school van herkomst. Toen we hem kochten was de naam van de laatste gebruiker nog leesbaar op het houten lijstje waarin de lei gevat zit. Inmiddels rest slechts zijn voornaam, Étienne. Op

het houten kleuterschooltje waar ik drie jaar matjes heb gevlochten, had ik ook een lei, maar mijn naam heb ik er niet op geschreven, want schrijven was ten strengste verboden. Wij tekenden op de lei, krasserige tekeningen met de griffel die je, als ze klaar waren, met een sponsje liet verdwijnen, waarna de lei begon te stralen.

De lei van Étienne, hadden we bedacht, gingen we ophangen in de keuken, en als er dan iets op was, de vermicelli of de Lodaline, ik noem maar wat, dan kon je daarvan aantekening maken op de lei, zodat je het tijdens het boodschappen doen niet zou vergeten. In de praktijk kwam het erop neer dat we ieder keer weer vergaten te noteren dat de vermicelli op was, zodat we nog steeds zonder zitten.

Op een dag noteerde mijn geliefde het woord ‘zout’ op de lei, en dat deed ze zo mooi en zo zwierig dat het er ruim twee jaar later nog staat, ‘zout’. Dat me iedere dag zijn geluk schenkt.

GUUS LUIJTERS